

**T.C  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA  
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE YAYINCILIKTA FİKRİ MÜLKİYET  
HAKLARI SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Dilek BAYTAN

Ankara 2007

**T.C**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA**  
**ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE YAYINCILIKTA FİKRİ MÜLKİYET**  
**HAKLARI SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

Hatice Dilek BAYTAN

Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Bülent ÇAPLI

Ankara 2007

**T.C**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA**  
**ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE YAYINCILIKTA FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bülent ÇAPLI**

**Tez Jürisi Üyeleri**

**Adı ve Soyadı**

**İmzası**

**Prof. Dr. Bülent ÇAPLI**

.....

**Prof. Dr. Sezer AKARCALI**

.....

**Prof. Dr. Bayram KAYA**

.....

**Tez Sınav Tarihi: .....**

**Ankara-2007**

**KISALTMALAR**  
**(İNGİLİZCE)**

<b>IPR</b>	<b>:Fikri Mülkiyet Hakları</b>
<b>TRIPS</b>	<b>:Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması</b>
<b>GSP</b>	<b>:Genel Referanslar Sistemi</b>
<b>GATT</b>	<b>:Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması</b>
<b>GATS</b>	<b>:Hizmet Ticareti Genel Anlaşması</b>
<b>WIPO</b>	<b>:Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü</b>
<b>WTO</b>	<b>:Dünya Ticaret Örgütü</b>
<b>IMF</b>	<b>:Uluslar arası Para Fonu</b>
<b>WB</b>	<b>:Dünya Bankası</b>
<b>UN</b>	<b>:Birleşmiş Milletler</b>
<b>UNCTAD</b>	<b>:Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı</b>
<b>IIPA</b>	<b>:Uluslar arası Fikri Mülkiyet Hakları Birliği</b>
<b>OECD</b>	<b>:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü</b>
<b>MPAA</b>	<b>:Amerikan Sinema Endüstrisi Birliği</b>

## KISALTMALAR

(TÜRKÇE)

<b>FMH</b>	<b>:Fikri Mülkiyet Hakları</b>
<b>DTÖ</b>	<b>:Dünya Ticaret Örgütü</b>
<b>AT</b>	<b>:Avrupa Topluluğu</b>
<b>GB</b>	<b>:Gümrük Birliği</b>
<b>OKK</b>	<b>:Ortaklık Konseyi Kararı</b>
<b>AB</b>	<b>:Avrupa Birliği</b>
<b>TBMM</b>	<b>:Türkiye Büyük Millet Meclisi</b>
<b>DPT</b>	<b>:Devlet Planlama Teşkilatı</b>
<b>TRT</b>	<b>:Türkiye Radyo Televizyon Kurumu</b>
<b>RTÜK</b>	<b>:Radyo ve Televizyon Üst Kurulu</b>
<b>HYK</b>	<b>:Haberleşme Yüksek Kurulu</b>
<b>TK</b>	<b>:Telekomünikasyon Kurumu</b>
<b>RTYK</b>	<b>:Radyo televizyon Yüksek Kurulu</b>
<b>BYTGM</b>	<b>:Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü</b>

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ .....	1
1. Tezin Konusu .....	1
2. Tezin Amacı ve Önemi .....	2
3. Araştırma Soruları/Hipotezler.....	9
4. Yöntem.....	10

## I. BÖLÜM

### KÜRESELLEŞME VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

1.1. Bir Hak Olarak Fikri Mülkiyet Kavramının Ortaya Çıkışı.....	11
1.1.1. Uluslararası Fikri Mülkiyet Kurallarının Gelişimi.....	13
1.1.2. Türkiye’de Fikri Mülkiyet Hukuku Düzenlemeleri .....	17
1.2. Küreselleşmenin Fikri Mülkiyet Hakları Üzerindeki Etkileri.....	19
1.2.1. Küreselleşme Olgusu .....	19
1.2.2. Küreselleşme Sürecinde Fikri Hakların Önemi .....	26
1.2.2.1. Kültür Endüstrisi ve Gelişmiş Ülkelerin Hakimiyeti .....	26
1.2.2.2. Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması ve Alternatif Küreselleşme Hareketleri.....	32
1.2.3. Küreselleşmenin Türkiye’deki Fikri Mülkiyet Düzenlemelerine Etkisi .....	64

## **II. BÖLÜM**

### **KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YAYINCILIK VE**

#### **FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI**

2.1. Küreselleşmenin Yayıncılık Üzerindeki Etkileri .....	74
2.2. Küreselleşmenin Türkiye'deki Yayıncılığa Etkileri .....	79
2.3. Yayıncılık ve Fikri Mülkiyet Hakları Arasındaki İlişki .....	91
2.4. Türkiye'de Yayıncılıkta Fikri Mülkiyet Sorunları .....	95

## **III.BÖLÜM**

### **YAYINCILIK ALANINA İLİŞKİN FİKRİ MÜLKİYET HUKUKU**

#### **KURALLARI VE KURUMSAL YAPILANMA**

3.1. Temel Kavramlar .....	103
3.1.1. Eser .....	103
3.1.2. Eser Sahibi .....	104
3.1.3. Eser Sahibinin Hakları .....	105
3.1.4. Bağlantılı Hak Sahipleri .....	106
3.2. Yayın Kuruluşlarının Kendi Yayınları Üzerindeki Hakları .....	107
3.2.1. Türkiye'deki Mevzuat Hükümü .....	107
3.2.2. Uluslararası Mevzuat Hükümleri .....	108
3.3. Eser Üzerindeki Haklar Bakımından Radyo Televizyon Yayınlarına İlişkin Kurallar .....	110
3.4. Fikri hakların İhlali Durumunda Uygulanabilecek Yasal Yaptırımlar .....	111
3.5. Yayın Serbestisi .....	111

3.6. Türkiye’de Fikri Mülkiyet Alanında Kurumsal Yapılanma .....	112
3.6.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı .....	112
3.6.2.Meslek Birlikleri (Hak İzleme Kuruluşları).....	113
3.6.2.1. Türkiye’de Meslek Birliklerinin Örgütlenme Biçimi .....	115
3.6.2.2.Alanlarına Göre Türkiye’de Faaliyet Gösteren Meslek birlikleri .....	117
3.6.2.3. Meslek birliklerinin yayın kuruluşlarında kullanılan eserler üzerindeki hakların takibini yaparken uyacakları esaslar.....	119
3.7.Fikir ve Sanat Eserlerinin Radyo Televizyon Yayınlarında Kullanılmasına İlişkin Usul ve Esaslar.....	120
3.8. Yayın Kuruluşlarının Rekabet Kurulu’na Yaptıkları Başvuru ile Rekabet Kurulu Kararının İncelenmesi.....	123
3.9. Yayın Kuruluşlarında Kullanılan Fikir ve Sanat Eserlerine İlişkin Ödemeler Hususunda Güncel Durum .....	138
<b>GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ .....</b>	<b>145</b>
<b>ÖZET.....</b>	<b>166</b>
<b>ABSTRACT .....</b>	<b>168</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>170</b>



## ÖNSÖZ

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdikten yıllar sonra, İletişim Fakültesinde yüksek lisans eğitimi almak istemem çevrem için şaşırtıcı oldu. Uzun süredir Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğünde fikri mülkiyet hakları ile ilgili mevzuat çalışmalarında görev almaktaydım. Konuya bir hukukçu olarak, sadece uluslar arası sözleşmeler, kanun hükümleri ve mahkeme kararları açısından bakıyordum. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Başkanlığı'na başvururken de açıkçası ne denli büyük bir eksiğim olduğunun bilincinde değildim. Burada aldığım eğitim sayesinde uzmanlaşmaya çalıştığım fikri mülkiyet hakları alanı başta olmak üzere pek çok konuyu çok çeşitli boyutları ile ele almayı, sosyolojik, kuramsal temelleri dikkate alarak düşünmeyi, araştırmacı, katılımcı, uygulamalı eğitimin önemini öğrendim. Başta tez danışmanım Prof. Dr. Bülent Çaplı olmak üzere, İLEF'in tüm öğretim elemanlarına, bana ve tüm öğrencilere gösterdikleri içten destek, anlayış ve emekleri için çok teşekkür ederim.

# GİRİŞ

## 1. Tezin Konusu:

Küreselleşme sürecinde Türkiye’de yayıncılıkta fikri mülkiyet haklarının incelendiği bu tez çalışmasında; fikri mülkiyet haklarının temelleri dikkate alınarak, farklı görüşler ve kuramsal yaklaşımlarla, fikri mülkiyetin sınıfsal, özel ve kamusal niteliğini tartışmak, öte yandan, tarihsel süreç içerisinde dünya ekonomisinde yaşanan dönüşüme bağlı olarak fikri mülkiyet haklarının nasıl bir gelişme gösterdiğini ve aynı şekilde yayıncılığın küreselleşme sürecindeki dönüşümünü araştırmak suretiyle, yayın kuruluşları aracılığıyla topluma iletilen fikir ve sanat eserleri üzerindeki hakların kullanımına ilişkin olarak ülkemizdeki hukuk kurallarına ve uygulamaya dair sorunlar ortaya konulmakta ve yapılan değerlendirme neticesinde oluşan öneriler sunulmaktadır.

Tezde, ülkemizde fikri mülkiyet hukukunun yayıncılık alanını ilgilendiren hükümleri ve uygulamaya ilişkin düzenlemeler belirtilerek analiz edilmekle birlikte çalışmanın konusu sadece hukuki nitelikte değildir. Ülkemizde küreselleşme sürecinde fikri mülkiyet hakları sisteminin doğru biçimde kurulamadığı, bu bağlamda bilgisayar yazılımlarından, sinema, müzik eserlerine dek düşünce ürünlerine ilişkin yerel pazarın uluslar arası düzeyde geliştirilip korunamadığı görülmektedir. Yine küreselleşmenin etkisi ile ülkemizde yayıncılık alanındaki sorunlar, mevcut fikri mülkiyet düzenlemeleri ve uygulamada uzun süredir mevcut olan çıkmazlar nedeniyle çeşitlenerek sürmektedir. Bu sebeple tezin özünü Türkiye’de küreselleşme karşısında fikri mülkiyet alanında stratejik hedefler ve politikalar oluşturmadaki eksiklikler ve bu eksikliklerin sebeplerinin saptanarak çözüm önerileri geliştirilmesi oluşturmaktadır.

## 2. Tezin Amacı ve Önemi:

Toplum yaşamının insanların yaratıcı düşünce gücü olmaksızın gelişmesi ve dolayısıyla bu yaratıcı düşünce gücünün ürünlerinin, toplum içinde ve toplumlar arasında hızla yayılmasının önlenmesi olanaksızdır. Örneğin, insanın duyu ve düşüncelerinin bir anlatım biçimi olarak meydana getirilen edebiyat, müzik, sinema ya da güzel sanat eserleri de insanın yaratıcı düşünce gücünün ürünleridir ve toplum bu eserlerden yararlanır. Ancak bu yararlanma belirli kurallara bağlanmıştır. Çünkü düşünce ürünlerinin yaratıcılarının kişisel birikim, özel yetenek ve çabaları ile oluşturdukları ürünler üzerinde kanun hükümleriyle korunan mali ve manevi hakları bulunmaktadır. Bu haklar genellikle düşünce ürününü yaratan kişiye, onu belirli bir zaman süresi içerisinde münhasıran kullanma yetkisi verir. Fikri haklar adı verilen bu hakların korunması amacıyla oluşturulan, toplumun söz konusu düşünce ürünlerinden yararlanabilmelerine ilişkin kurallar topluluğuna Fikri Mülkiyet Hukuku denilmektedir. Fikri Mülkiyet Hukuku, eser sahibinin hakları ve eser sahibinin hakları ile bağlantılı haklar ile sınai (endüstriyel) haklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada konu edilen asıl kısım kamuoyunda “telif hakları”<sup>1</sup> olarak bilinen eser sahibinin hakları ve eser sahibinin hakları ile bağlantılı haklardır.

---

<sup>1</sup> Ülkemizde her hangi bir fikir sanat eseri üzerinde yasal olarak tanınan tüm hakları karşılayacak biçimde ve “copyright” sözcüğünün karşılığı olarak, yaygın biçimde “telif hakkı” terimi kullanılmaktadır. Oysa copyright, çoğaltım hakkıdır. Ayrıca tüm hak sahiplerine mali haklarının kullanımı karşılığında öngörülen ödemeler için kullanılan “telif ücreti” aslında: müellife, yani yazan kişiye, yazdığı (yani telif ettiği) metin için ödenen ücrettir. Yine de teknik olarak çok doğru olmamakla birlikte kamuoyunda yerleşmiş bir terim olduğundan, burada da “telif hakkı” ifadesine yer verilmektedir.

Fikri mülkiyet, klasik anlamda mülkiyetin giderek önemi artan ve yaygınlaşan bir türü haline gelmiştir. Peki fikir ve sanat eserleri, klasik mülkiyete konu bir mal olarak görülebilir, bunların ticareti herhangi bir eşya ticareti gibi ele alınabilir mi? Örneğin bir eser sahibi, bir kolyenin ya da bir evin sahibi gibi mülkiyet hakkını kullanabilir mi? Bu konu tezin temel sorularından biri olarak, mevcut hukuki düzenlemeler ile birlikte detaylı olarak irdelenecektir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, fikir hakları kuralları ile ilgili olarak, özenle dengelenmesi gereken, karşılıklı, kamusal ve özel nitelikte iki yararlanma alanı bulunmaktadır. Bu husus 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 27. maddesinde de yerini bulmaktadır. 27. maddeye göre;

1. Herkes, toplumun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, bilim alanındaki ilerleyişe katılmak ve bundan yararlanmak hakkına sahiptir.
2. Herkesin, sahibi bulunduğu (yarattığı) her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden doğan manevi ve maddi yararlarının korunmasını isteme hakkı vardır.

Yani eser üzerinde, eseri meydana getiren eser sahibi ve eserin topluma iletiminde, tanınıp benimsenmesinde rol oynamaları temelinde ortaya çıkmış olan “bağlantılı hak sahipliği” çerçevesinde, icracı sanatçılar, fonogram<sup>2</sup> yapımcıları,

---

<sup>2</sup> Yasal metinlerde yer alan fonogram sözcüğü; sinema eseri gibi görsel-işitsel eserler içindeki ses tespitleri hariç olmak üzere, bir icrada yer alan seslerin veya diğer seslerin veya ses temsillerinin tespit edildiği ses taşıyıcısı fiziki ortamı ifade etmektedir.

radio televizyon kuruluşları ve film yapımcılarının haklarının yanı sıra, toplumun da eserlerden yararlanmak hususunda doğal bir hakkı vardır. Çünkü fikri yaratımlar yalıtılmış bir ortamda değil; sosyal, ekonomik ve kültürel bir çerçeve içerisinde gerçekteşebilmektedir. Eserler topluma iletilmekle değer kazanmakta, yeni eserlerin üretilmesine zemin hazırlanmaktadır. Bu çerçevede; fikri mülkiyet alanındaki yaratımların ve yeniliklerin temelinde bireysel yaratıcılık yanında yaratımın gerçekteştiği toplumun koşullarının ve genel olarak insanlığın ortak kültürel mirasının da bulunduğu düşünölmekte ve düşünce üzerindeki hakların ne kadarının özel şahıslara, ne kadarının topluma ait olacağı, fikri mülkiyet korumasına dair çerçevenin nasıl çizileceği tartışılmaktadır. (Yüksel, 2004: 41)

Nitekim klasik anlamda mülkiyet hakkından farklı olarak, fikir ve sanat eserleri üzerindeki mali haklar zamanla sınırlıdır ve eser sahibi yaşadığı müddetçe ve ölümünden itibaren 70 yıl devam eder. Bu koruma süresinin bitiminden sonra herkes eser sahibine tanınan mali haklardan faydalanabilir. Örneğin eseri çoğaltma ve yayma hakkı eser sahibine aittir. Eser sahibi ya da mirasçıları, belirtilen koruma süresi içinde bu haklarını belirli bir ücret karşılığında başkalarına kullandırabilir.

Yaygın kullanımı ile “telif hakları” bu gün her yerde karşımıza çıkan bir kavramdır. Oysa bundan 20-25 yıl önce hemen her semtte bulunan videoculardan film kiralarken ya da istediğimiz şarkıların listesini yapıp bir müzikevinde aynı kasete kopyalatırken, parasını ödeyip satın aldığımız, dükkan sahibinin hizmeti ve materyal olarak kasetin kendisiydi. Ne oldu da o zamanlar aklımızın ucundan bile geçmeyen “telif hakkı” bu gün bu kadar bilinir ve söylenir hale geldi? Elbette bu, son yirmi yılda birden bire ortaya çıkmış bir olgu değildir. Aşağıda fikri hakların

tarihsel gelişimi aktarılırken, çok daha eski tarihlerde dahi telif haklarına ilişkin bir takım kuralların bulunduğu görülecektir ki bu kuralların temeli, en klasik anlatımıyla, bireylere yenilik yaratma dürtüsünün verilmesi ya da korunmasına dayanmaktadır. Bir eseri yaratarak topluma düşünsel anlamda katkıda bulunanların yeni eserler üretebilmesi için teşvik edilmesi amaçlanır. Ancak, bugün “eser” insanileştirici, özgürleştirici kültür boyutundan ziyade ticari çıkarlara hizmet eden bir metaya dönüşmeye ve bu bağlamda eseri yaratan gerçek kişilerden çok büyük şirketlerin haklarının peşine düşülmeye başlanmıştır. Doğrudan kazanç ve kar maksimizasyonuna kilitlenmiş, milyar dolarlarla ifade edilen bir kültür endüstrisinden söz edilmektedir. Sinema ya da müzik eserleri, bilgisayar programları gibi düşünce ürünleri de büyük ekiplerle, büyük paralar harcanarak, belirli tüketim stratejileriyle oluşturulan “iş”lerdir ve yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla zaman, mekan tanımaksızın çok kısa sürede dünyanın her yerine iletilebilmektedir. Bu zincir içerisinde, farklı sektörler iç içe geçmekte, çok uluslu dev şirket grupları ortaya çıkmaktadır. Örneğin film stüdyoları, dev medya guruplarıyla, elektronik ve enerji şirketleriyle, birleşme süreçleri yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu konuda yatırım yapan firmalar ve tabii başta ABD olmak üzere teknolojiye ve bilgiye hakim durumda olan gelişmiş ülkeler harcamalarının karşılığını almak için sıkı bir fikri mülkiyet sistemini savunmakta, diğer ülkeleri de bu yönde zorlamakta ve fikri mülkiyet haklarını, genellikle bireysel yaratım temelinde meşrulaştırarak ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelere konu etmektedirler. Oysa bahse konu hukuki düzenlemeler ile sağlanan fikri mülkiyet korumasından; bireysel yaratıcılardan çok şirketler, film ve müzik yapımcıları, yayınevleri, bilgisayar programları üreticileri gibi kurumsallaşmış yapılar yararlanmaktadır. Ayrıca tüm çabalara rağmen düşünce

ürünleri üzerindeki haklar da giderek artan oranda ihlallere maruz kalmakta, teknolojik gelişmeler, fikir ve sanat eserlerinin yasa dışı kullanımı, örneğin bir filmin hak sahibinin izni olmaksızın çoğaltılarak ticari dolaşıma sokulması, anlamına gelen korsanlığı da kolaylaştırmaktadır. Üstelik fikri mülkiyete yönelik bu hak ihlalleri çoğu zaman hırsızlık olarak da görülmemektedir. Bu da fikri mülkiyet kurumunun niteliği ya da meşruiyeti üzerinde uzlaşmaya varılamadığını, bu konuda yaygın ve kamusal tartışmaların bulunduğunu göstermektedir. (Hettinger, 1989'dan aktaran Yüksel, 2004:10)

Tüm bunlar nasıl bir sürecin, hangi amaç ve hedeflerin sonucudur diye baktığımızda tarihsel süreç “küreselleşme” olgusunu işaret etmektedir. Onlarca tanımı ve çok çeşitli boyutları bulunan küreselleşme en geniş anlamıyla, modern iletişim sistemleri aracılığıyla dünya toplumlarının karşılıklı etkileşim içerisine girmesini, coğrafi sınırların önemini yitirerek sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi noktaların birbirine bağlanmasını ifade etmektedir. Günümüzde üretim süreçlerinin ve piyasalarının küreselleşmesi çerçevesinde, sermayenin, malların ve hizmetlerin sınır aşan nitelik kazanması yanında, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki çok hızlı ilerlemelere bağlı olarak kültürel değerlerin, fikir ürünü eserlerin, icatların, haberlerin, bilgilerin ve ideolojilerin dünya çapında yoğun bir şekilde dolaşıma girmesi, fikri mülkiyet haklarını ciddi ölçülerde etkilemektedir. Ayrıca, endüstri sonrası topluma ya da bilgi toplumuna ilişkin olarak yapılan tartışmalar çerçevesinde ekonomide, somut bir varlığı bulunan malların üretilmesinin ve kullanılmasının yerini, giderek bilgi üretimi ve kullanımının aldığına dikkat çekilmektedir. (Yüksel, 2004:1). Böylelikle yukarıda söz edilen kültür endüstrisi de sınırsız küresel pazardaki yerini almıştır. Bu anlamda pazarın kayda değer bir parçası olarak Türkiye’de de

fikri mülkiyet mevzuatının uluslararası metinlerle uyumlaştırılması sağlanmıştır. Ancak uygulamada birçok sorunla karşılaşmaktadır. Kuşkusuz fikri mülkiyet hukukunun uygulanabilirliği, “fikri mülkiyet hakkı”, “eser sahipliği” gibi kavramlara atfedilen önemi de çeşitli düzeylerde belirleyen “kültürel” gelenekle birlikte değerlendirilmesi gereken konulardır.(Çelenk, 2001: 244)

Diğer taraftan eser üzerindeki fikri mülkiyet hakları ile yukarıda değindiğimiz toplumsal yarar üzerinde sıklıkla ortaya çıkan teorik ve pratik çatışmalar özellikle ülkemizde toplumsal ve kuramsal bir problem olarak durmaktadır. Eserlerin topluma iletilmesi toplumsal gelişmenin vazgeçilmezidir ve bu iletimin daha düzenli ve hızlı gerçekleşmesini sağlayacak araçların başında radyo ve televizyon gelmektedir. Bu bakımdan bir kitle iletişim aracı olarak radyo televizyon kuruluşlarının hizmetleri, bu hizmet ister kamu kuruluşları tarafından yürütülsün, ister ticari kuruluşlar tarafından, bir ölçüde kamu hizmeti niteliği taşır. Yayıncılığın ana malzemesini fikir ve sanat eserleri oluşturmakta ve yayıncılık ile fikri mülkiyet arasında, sürekli karşılıklı etkileşim içinde ve iki yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca yayıncılık alanında da küreselleşmenin etkisi ile fikri mülkiyet alanındaki gibi bir gelişim gözlenmektedir. Kitle iletişim araçları küreselleşme sürecinden, özel yayıncılık lehine çok hızlı şekilde etkilenmiştir. Örneğin Avrupa’da uzun yıllar yayıncılık alanının tek hakimi kamu yayıncılığı iken, 1980’li yıllarla birlikte, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle bu tekel konumu sona ermeye başlamıştır. Türkiye’de ise, TRT yayıncılığıyla sınırlı radyo ve televizyon alanının, 1990’lı yılların başından itibaren özel televizyon yayıncılığına açılarak genişlemesiyle yaşanan değişiklikler ile birlikte çok sayıda sorunu ve tartışma konusunu da beraberinde getirmiştir. Bunlardan birisi de radyo televizyon yayıncılığında “fikri mülkiyet” konusudur.



Ülkemizde, yayın kuruluşlarının yayınlarında fikir ve sanat eserlerini kullanmalarına ve bu kuruluşların kendi yayınlarının başka kuruluşlarca kullanılmasına ilişkin olarak; 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile düzenlenmiş bulunan eser sahipleri ile bağlantılı hak sahiplerinin haklarına dair normların düzenlenişinde ve uygulanmasında çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Eser sahipleri ile bağlantılı hak sahiplerini temsil eden meslek birlikleri eser üzerindeki mali hak bedellerini tahsil edememekten ve yayın kuruluşları da kendilerinden talep edilen bedellerin yüksekliğinden ve çok sayıda hak sahibi muhatap ile karşı karşıya gelmekten yakınmaktadır. Konuya ilişkin yasal düzenlemelerin uygulamaya geçirilemediği, hatta bazı hukuki düzenlemelerin bizatihi kendisinin bir sorunsal teşkil ettiği de taraflarca çeşitli zeminlerde ifade edilmektedir. Bu alanda, tarafların çelişen çıkarlarından ortaya çıkan sorunlar uluslararası ölçekte dahi yaşanmaktadır. Bu noktada yanıt aranması gereken temel soru; yayın kuruluşlarının eserlerin topluma iletiminde oynadığı rol ile yayınlarından elde ettiği ticari kazanç itibarıyla bu tartışmanın neresinde durduğudur. Bu sebeple, çalışmada küreselleşmenin yayıncılık alanına etkileri incelenerek bugünkü yayın sistemlerinin, reklamı, pazarlaması, kitle iletişimi ile “kültür endüstrisi” ndeki yeri üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışmada amaçlanan, özel olarak, en çok tartışılan, en sorunlu alanlardan biri olduğu için seçilen yayıncılık alanından hareketle, ülkemizde fikri mülkiyete ilişkin yasal düzenlemelerin ve uygulamaların neden ve nasıl gerçekleştirildiği, tarihi faktörlerle anlatılarak, kaçınılmaz olan küreselleşme olgusu karşısında, uluslar arası metinlerin ve dayatmaların gerekçelerinin doğru okunarak, bilinçli bir ulusal politika oluşturulmasının, strateji planlamasının önem ve zarureti ortaya koymaktır.

### 3. Araştırma Soruları/Hipotezler:

Bir hak olarak fikri mülkiyetin ortaya çıkışı nasıl gerçekleşmiştir?

Fikri mülkiyet hakkının klasik anlamda mülkiyet hakkından farkı nedir?

Fikri mülkiyete ilişkin uluslararası hukuk kuralları küreselleşme sürecinden nasıl etkilenmiştir? Fikri haklar nasıl önemli bir ekonomik değer haline gelmiştir?

Gelişmiş ülkelerin uluslar arası fikri mülkiyet hukuku kurallarının oluşumu ve bunların gelişmekte olan ülkelere benimsenmesindeki rolü nedir?

Türkiye’de fikri mülkiyet hukukunun tarihsel süreci nasıldır? Küreselleşmenin bu sürece etkileri nelerdir?

Yayıncılık ile fikri mülkiyet hakları arasında nasıl bir ilişki vardır?

Türkiye’de yayıncılıktaki gelişmelerin fikri mülkiyete ilişkin yasal düzenlemelere ve uygulamaya etkisi nedir?

Fikir ve sanat eserlerinin televizyon yayınları ile topluma iletilmesindeki kamusal yarar ile eser üzerindeki hak sahiplerinin hakları arasındaki çatışma bakımından ülkemizde yaşanan sorunlar nelerdir?

Türkiye’de ve uluslararası sözleşmelerde fikir ve sanat eserlerinin radyo televizyon yayınlarında kullanılmasına ilişkin fikri mülkiyet hukuku kuralları nelerdir?

Türkiye’de fikri mülkiyet haklarının kollektif olarak takibini sağlayan meslek birliklerinin ve kurumsal yapılanmanın etkin ve yeterli olduğu söylenebilir mi?

#### **4. Yöntem:**

Tez betimleyici nitelikte bir çalışmadır. Öncelikle detaylı bir kaynak araştırması yapılmış, fikri mülkiyet hakları ve yayıncılık ile ilgili makale, kitap, tez ve mevzuat taraması yapılmış, Türkiye’deki yayın kuruluşları, ilgili sivil toplum kuruluşları, meslek birlikleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın çalışmaları ve somut uygulamaları incelenerek sorunlar tespit edilmiş, bu sorunlar karşısında eser sahipleri, bağlantılı hak sahipleri, meslek birlikleri, yayın kuruluşları ve ilgili kamu kurumları tarafından çeşitli zeminlerde ifade edilen görüşler ve Rekabet Kurulu kararı, mahkeme kararları gibi hukuki belgeler de dikkate alınarak temel bir takım öneriler oluşturulmuştur.

## I. BÖLÜM

### KÜRESELLEŞME VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

#### 1.1. Bir Hak Olarak Fikri Mülkiyet Kavramının Ortaya Çıkışı

Avrupa’da, 12. yüzyıldan itibaren ekonomi ve ticaret alanında başlayan canlanma ve kentleşme söz konusu olmakla birlikte okur yazar oranının artması ve 15.yüzyılın ortasında matbaanın icadı ile basılı nüshaların kitlelere ulaşması, fikir ürünlerinin maddi anlamda bir mülkiyetin konusu olmasının toplum yaşantısı bakımından önem arz etmesine ve hukuki çerçevenin çizilmesine zemin oluşturmuştur. Fikri “mülkiyet” hukukunun ilk ortaya çıkış sürecine bakıldığında, toplumsal dinamiklerin etkisi ile ortaya çıkan “mülkiyet” ve “haklar”ın geçmişte fikir ve sanat eserleri ile onları meydana getiren eser sahipleri arasındaki ilişkide her zaman yer almadığını görülmektedir. 17. yüzyıl ortalarına kadar çoğu metin, yazarının adı olmadan, bilinmeden, önemsenmeden yayılmış olup yazarın adının bilinmesi de yazara, metinle ilgili ancak metnin bütünlüğü ve değiştirilmesi ile ilgili manevi haklar vermiştir. Fikri mülkiyet hakları konusunda ilk aşamada gerçek yaratıcıların, eser sahiplerinin, pek de korunmadığını, bu konuda yapılan ilk düzenlemelerin imparator, kral, padişah emirnameleri ile imtiyazlar verilerek düzenlendiği, bu imtiyazların da ilk olarak o gün için örgütlü olan lonca ve meslek gruplarına, örneğin matbaacılara, yayıncılara tanındığını görülmektedir. Fikri mülkiyet konusu uzun süre bu imtiyaz usulü ile düzenlenirken imtiyaz usulünün eser sahiplerine yeterli bir koruma sağlamaması nedeniyle Rönesansla birlikte doğan ve

gelişen tabii hukuk<sup>3</sup> akımı insanın doğuştan sahip olduğu haklar arasında fikri hakları da sayarak “Fikri Mülkiyet” teorisi ortaya atılmıştır. Batı, bu alanda 18. yüzyılda ulusal düzeyde yasama faaliyetlerine başlamıştır. Modern fikir ve sanat eserleri kanunlarına öncülük eden ilk kanun 1709 tarihinde İngiltere’de çıkarılmıştır. İngiltere’de, 16. yüzyıldan beri yazar-metin ilişkisini tanımlayacak (ve aslında belirleyecek) bir metafor arayışı olmuştur Yazarı çoban, ilahi esinin aracısı, büyücü, monark ya da baba olarak betimleyen metaforlar söz konusu olmuş, ancak hiçbiri yaygın bir kabul görmemiştir. John Locke’ın özel mülkiyet bağlamında getirdiği kuramsal açılımlar bu noktada belirleyici olmuştur – Locke, mülkiyet hakkını “doğal hak” (natural right) kapsamında tanımlamış, kişinin emeğini kattığı şey üzerinde doğal bir mülkiyet hakkı olduğunu savunmuştur. Locke’un argümanı, yazarın emek verdiği metin üzerinde doğal hakları olduğunu, dolayısıyla da metnin mülkiyetinin kendisine ait olduğunu ve bunun da tıpkı toprak mülkiyeti gibi işlem görmesi gerektiğini savunmayı kolaylaştırmıştır. Bu görüşe göre, yazarın yaratıcılığı, işlenen toprak, yapıtıysa toprağın verdiği üründür, dolayısıyla her türlü hakkı da yazarına aittir. Yayıncıların haklarının bu bağlamda devreye sokulması ise, şöyle

---

<sup>3</sup> Tabii hukuk, insan vicdanına ve aklına uygun olan, insanın diğer insanlara karşı davranışlarını belirleyen ahlak kurallarıdır. Tabii hukuk doktrininin ilk izleri Yunan felsefesinde ve Roma hukuk düşüncesinde görülmektedir. Eski stoacı felsefe, insanın ahlaki özgürlüğüne, yüksek çeşitten doğan bir doğallıkla ulaşabileceği kanaatine varmıştır. Bu felsefede insanın bağımsızlığı, esas düşüncedir. Erdem doğaya ve onunla aynı anlama gelen akla uygunluk olarak tanımlanmaktadır. Roma felsefesinde ise insanı boş inançlardan, temelsiz kuruntulardan kurtarmak önemli bir hedeftir. Cicero (ö.M.Ö.43), insanın mutluluğunun insanın kendini bilmesinden geçtiğini, ama doğayı bilmenin de insanın kendini bilmesinin yarısı olduğunu ileri sürmüştür. O, bütün insanlar için geçerliliği olan bir doğa hukukunu akıldan türetmek denemesini yapmıştır. Ona göre, öldürmek, hırsızlık, yalancı şahitlik gibi fiiller, yargıçların kararıyla kötü değerlerdir, bunların kötülüğünü duyuran doğal hukuktur. Roma düşüncesi, yaşarken doğaya uygun yaşamayı, ayrılırken de doğaya uygun ayrılmayı öğütler.

gerçekleşmiştir; yazar, yapıtının tüm haklarına sahip kişidir, fakat bunları belirli bir süre için (ve karşılığını alarak) yayıncıya devretmektedir. Böylece yayıncı eskiden sadece bazı haklara sonsuz bir süre için sahipken, artık tüm haklara belli bir süre için sahip hale gelmiş, bu anlamda bir süreliğine yapıtın mülkiyetini ele geçirmesi söz konusu olmuştur. Bu itibarla, aranan metafor bulunmuştur.<sup>4</sup> Ancak bir nesneye ya da toprak parçasına uygulandığında anlamı açıkça “bendeyse sen de değildir” olan “mülkiyet” metaforu fikirlere uygulandığında “benden sana geçtiğinde benden eksilmiyor, örneğin bilgiyi sana verdiğimde ben yine de o bilgiye sahip olmayı sürdürüyorum” şeklinde bir farklılaştığı için özel bir gelişim göstermiştir.

### **1.1.1. Uluslararası Fikri Mülkiyet Kurallarının Gelişimi**

Batıda ulusal düzeyde fikri mülkiyet yasalarının çıkarılmaya başlandığı 18. yüzyıl, kapitalizmin iyice geliştiği, modernleşmenin oldukça hızlandığı ve ulus devletinin şekillendiği bir dönemdir. Bu dönemde artık eser sahiplerinin adından da

---

<sup>4</sup>İngiliz yasalarını büyük oranda benimseyen Amerika’da ise, aynı dönemde bu konuda bir gerilim yaşanıyordu. Toprak konusunda işgal ve emek katmanının mülkiyet hakkı doğurduğu, bunun da doğal bir hak olduğu kabul ediliyordu, batıya göç dalgasının temelinde bu vardı, ama bunu fikirlere uyarlanabilecek bir metafor olarak kullanmak konusunda herkes aynı görüşte değildi. Thomas Jefferson, buluşlar ve fikirlerle ilgili olarak “doğal hak”tan söz edilemeyeceğini savunuyor, “fikirlere dünyanın bir yerinden diğerine özgürce yayılmalı, insanların ahlaki ve karşılıklı eğitimini sağlamalı, yaşam koşullarını iyileştirmeli...” diyordu. Nitekim Amerika İngiltere’den farklı olarak bugün bile yazarın yapıtı üzerinde “ahlaki hak” değil, “faydacı hak” (“utilitarian right”) sahibi olduğu görüşüne bağlıdır. Bunu 18. yüzyılın aydınlanmacı anlayışına dayanarak değil, ekonomik sistemin korunması için yapar. Sonuçta yürürlüğe ikili ve ikircikli bir tanım girmiştir; yazar bir yandan tanrısal esin ve deha sahibi, sanatçı kişilikli, dünyevi işlerin üstünde bir kişiydi, bir yandansa tam bir profesyoneldi, yapıtlarının ekonomik kontrolünü elinde tutuyordu. Bugün bile yazarlar ve toplumsal konularıyla ilgili pek çok tartışmanın temelinde, birbiriyle uzlaştırması zor bu iki imge vardır. Müge Koçan, (www.yasamdersleri.com)

söz edilmeye ve gerçek yaratıcıların haklarının da düzenlenmeye başlandığı görülmektedir. Ancak fikri mülkiyete konu ürünler sınır tanımaz bir özelliğe sahiptir, yani çok rahat bir şekilde bir ülkeden diğerine pek de zaman ve mekan farkı tanımadan taşınabilir, iletilebilir özelliğe sahiptir. Bu sebeple 19. yüzyılda giderek gelişen uluslararası ilişkiler bağlamında sadece ulusal düzeyde yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı görülmeye başlanmış ve uluslararası alandaki ilk sözleşme olan 1886 tarihli “Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi” imzalanmıştır. (Yüksel, 2004: 10). Daha sonra gerek bu sözleşmede gerekse endüstriyel mülkiyet haklarında düzenlemeler getiren 1883 tarihli Paris Anlaşmasında birçok değişiklik yapılarak ve 1967 yılında da tüm bu düzenlemeler birleştirilerek, imzalanan Stocholm Sözleşmesi ile, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO)<sup>5</sup> kurulmuştur. WIPO’nun amacı; hem endüstriyel mülkiyet haklarını hem de fikir ve sanat eserleri üzerindeki hakları kapsayacak şekilde, fikri mülkiyet korumasını ve bu konuda ülkeler arasındaki işbirliğini desteklemektir. WIPO aynı zamanda az gelişmiş ülkelere hukuksal ve teknik hizmet desteği vererek bu ülkelerin ihtiyaçlarına ve dünya ticaret sisteminin gereklerine uygun fikri mülkiyet düzenlerinin oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. (Alikhan, 1993: 219).

İkinci Dünya Savaşından sonra, 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinin öncülüğünde, dünya ticareti önündeki engelleri kaldırarak, uluslararası düzeyde ortak bir ticaret düzenini oluşturmak amacıyla akdedilen Gümrükler ve Ticaret Genel Antlaşması’nın (GATT) kapsamına fikri mülkiyet

---

<sup>5</sup> Dünya Fikri Mülkiyet örgütü’nün ülkemizde yerleşik kullanımı da İngilizce “World Intellectual Property Organization” ifadesinin kısaltması olan WIPO’dur. Çalışmada bahsi geçen bazı uluslararası kuruluşların ise Dünya Ticaret örgütü – DTÖ, ya da Birleşmiş Milletler - BM gibi yaygın Türkçe kısaltmaları kullanılmaktadır.

hakları da dahil edilmiştir.<sup>6</sup> GATT, Başlangıçta gümrük tarifeleri ile birlikte uluslararası ticareti sınırlayan tarife dışı engellerle ilgilenmiştir. Bu dönemde gelişmiş ülkeler sanayi toplumu aşamasını temsil ettiklerinden uluslararası ticaretlerinde endüstriyel ürünler ağırlıklı bir yer tutmuştur. Endüstrileşmiş Batı toplumlarının karşısında ise, ekonomileri tarıma dayalı, geleneksel yapıdan modern toplum yapısına geçmeye çalışan, uluslararası ticaret alanında hammadde ihracatçısı konumunda bulunan Üçüncü Dünya Ülkeleri yer almıştır. Bu ülkeler arasındaki temel tartışma noktalarından birini, malların ticareti oluşturmuştur. (Yüksel, 2006;8)

1970’li yıllarda ortaya çıkan döviz kuru, petrol krizi, sermaye birikimi krizi gibi küresel çapta etkide bulunan sorunlara cevap verememiştir. Bu dönemde, karar alabilen, kural koyabilen ve gerektiğinde bunları yaptırımlarla hayata geçirebilen, merkezileşmiş yönetime sahip bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur. 1980’li yıllarda da az gelişmiş ülkeler, bütçe açıkları, dış borçlar ve ödemeler dengesinde bozulma gibi giderek derinleşen sorunlarla yoğun bir şekilde yüz yüze gelmişlerdir. Bu sorunları aşmak için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasından borç almaya zorlanmış ve bu bağlamda sözkonusu kurumlarca kendilerine dayatılan yapısal uyum programlarıyla kuşatılmışlardır. Güney ülkeleri böylesine ağır

---

<sup>6</sup> TRIPS yaklaşık 13 yıl önce Dünya Ticaret Örgütü, Gümrükler ve Ticaret Genel Antlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT) çerçevesinde yıllarca süren münazaralardan sonra resmi olarak kabul edilmiştir. Nihai olarak Dünya Ticaret Örgütü’nü ortaya çıkaran ekonomik küreselleşme 2. Dünya Savaşı sırasında Bretton Woods Enstitüleri yani, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile başlamıştır. Bretton Woods’un oluşumunda rol oynayan John Maynard Keynes de o zaman 2. Dünya Savaşı sonrasında gelişen uluslar arası ekonomik çerçeveye üçüncü bir boyut olarak bir uluslararası ticaret örgütünü katmayı öngörmüştür. Henüz Uluslar arası Ticaret örgütü dahil edilmeden önce ana hattının bazı bölümleri 1947’de kurulan GATT için temel oluşturmuştur.

(George, 2004:57-58).



problemlerle uğraşırken, gelişmiş Kuzey ülkeleri özellikle ABD'nin baskısıyla 1986 yılında GATT himayesinde Uruguay Round görüşmelerini başlatmışlardır. Kuzey-Güney görüşmelerinin genel platformu olan Birleşmiş Milletler (UN) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) geri plana itilmiştir. Bu amaç için, tıpkı IMF ve Dünya Bankası gibi zenginler kulübü niteliği ağır basan GATT seçilmiştir. Çünkü az gelişmiş ülkeler, UN ve UNCTAD'da olduğu gibi, burada örgütlenmiş olma avantajına sahip değildir. Aslında GATT, fikri mülkiyet konusuna yabancı olup, asıl amacı, uluslararası mal ticaretinin serbest akışını teşvik etmektir. Kısacası fikri mülkiyet korumasının, GATT'ın ruhuna ve işlevine uygun olmamasına rağmen gelişmiş ülkeler fikri mülkiyetin ticaretle yakından bağlantılı olduğunu ileri sürerek, kendi yaklaşımlarını meşrulaştırmaya çalışmışlardır. (Kabiraj, 1994'ten, aktaran Yüksel, 2004; 31)

Uruguay görüşmeleri yedi yıl sürmüştür. 1993 itibariyle sona ermiş ve 15 Nisan 1994 tarihi itibariyle de Dünya Ticaret Örgütü'nü (WTO) kuran anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın eklerinden biri de Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasıdır (TRIPS)<sup>7</sup>. Bu Antlaşma, fikri mülkiyet hukukunun günümüzdeki mevzuat ve uygulamalarında kilit noktasını oluşturmaktadır. Çünkü fikri mülkiyete ilişkin Paris<sup>8</sup> ve Bern Sözleşmeleri<sup>9</sup> gibi daha eski antlaşmalar, bazı standartlar getirmekle birlikte, bunları bağlayıcı ya da emredici kılma hususunda

---

<sup>7</sup> "Agreement On Trade-Related Aspects of Intellectual Property" Türkçe çevirisinde "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması" ya da "Fikir Mülkiyeti Haklarının Ticari Niteliklerine İlişkin Antlaşma" olarak yerleşmiştir. Çalışmada kısaltılmış haliyle "TRIPS" Metni olarak söz edilmektedir.

<sup>8</sup> Evrensel Fikir Hakları Sözleşmesi, Paris 24 Temmuz 1971

<sup>9</sup> Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi, 1886 (Paris Belgesi; 24 Temmuz 1971 2 Ekim 1979 tarihinde tadil edilmiştir.)

herhangi bir hüküm taşımamaktadır. TRIPS'e taraf olan devletler<sup>10</sup> ise, bu sözleşmenin içerdiği emredici standartları ve prosedürleri kendi hukuk düzenlerinde uygulama yükümlülüğü altına girmişlerdir. Bu itibarla sözkonusu antlaşmanın müzakere süreci ve günümüzdeki etkileri küreselleşme olgusu bağlamında ayrıca incelenmektedir.

### **1.1.2. Türkiye'de Fikri Mülkiyet Hukuku Düzenlemeleri**

Ülkemizde fikri haklar sisteminin temelleri 800'lü yıllara dayanmaktadır. Bu alandaki ilk düzenlemeler; 1871 tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesi ve 1879 tarihli İhtira Beratı Kanunudur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1886 tarihli Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesine katılmak istemediği bilinmektedir. Bununla birlikte, Bern Sözleşmesi ile yaygınlaşan uluslar arası fikir hakları akımının da etkisi ile 1910 yılında Hakkı Telif Yasası çıkarılmıştır. Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra, Sevr Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun Bern Sözleşmesine katılması zorunluluğu öngörülmüş, Sevr Antlaşması yürürlüğe girmemekle birlikte aynı hüküm, 24.07.1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşmasına ek Ticaret Antlaşması'nın 14. maddesinde tekrarlanmıştır. Ancak Lozan'da Türkiye'nin çeviri hakkı üzerinde çekince ileri sürme hakkı saklı kalmak koşulu ile katılması kabul

---

<sup>10</sup> TRIPS, Dünya Ticaret Örgütü' nün tüm üyelerini kapsamaktadır. Çünkü Dünya Ticaret örgütü'nü kuran Antlaşma ve ekleri bir paket oluşturmakta ve tek bir imza, paketteki tüm antlaşmaları kapsamaktadır. Halen DTÖ'ye 139 ülke üyedir. Bu ülkelerin listesi için bknz [http://ken\\_davies.tripod.com/WTOmembers.html](http://ken_davies.tripod.com/WTOmembers.html)

edilmiştir. Söz konusu Ticaret Antlaşması 5 yıl süre ile yürürlükte kalmış, bu süre içerisinde Türkiye Bern Sözleşmesi'ne katılmamıştır. 20 Haziran 1931 tarihinde, Bern Sözleşmesi'nin 1908 Bern Belgesi ve 1914 Bern Ek Protokolüne katılmak istemiştir. Ancak Türkiye'nin çeviri hakkına ilişkin olarak koymak istediği çekince sebebiyle bu başvurusu<sup>11</sup> kabul edilmemiştir. (Copyright Laws and Treaties of the World, Unesco, Vol.II.CLTW, Supp.1997.) Halbuki aynı yıl aynı nitelikteki çekinceleri ileri süren Japonya ve Yugoslavya, 1933 yılında Yunanistan ve 1935 yılında İrlanda Bern Sözleşmesine, hiçbir itiraz ile karşılaşmadan katılmıştır. (Beşiroğlu, 2004: 22)

Fikri haklar alanında iç hukuk düzenlemesi olarak ülkemizde, 1910 tarihli Hakkı Telif Yasasından çok sonra, 10 Mayıs 1939 tarihinde, dönemin Milli Eğitim Bakanı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bir yazı göndererek, yeni bir fikir hakları yasa taslağı hazırlanmasını istemiştir. Bu yazı üzerine Ord.Prof. Ernest E. Hirsh'e Bakanlığın talimatına uygun bir gerekçeli yasa taslağı hazırlama görevi verilmiş, 1941'de taslak teslim edilmiş ancak konu gündemden düşerek 1948 yılında, bu kez Adalet Bakanlığı tarafından yeniden bir çalışma talep edilmiştir. Bu talep ile, önceden hazırlanmış olan tasarının o sırada Brüksel'de yeniden gözden geçirilmiş olan Bern Sözleşmesine uydurulması istenmiştir. Yeniden düzenlenen taslak 1948 yılı sonunda Adalet Bakanlığı'na iletilmiş, 27 Ekim 1950'de hükümet tasarısı olarak Parlamento'ya sunulmuş ve 5 Aralık 1951 yılında kabul edilerek 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu 1 Ocak 1952'de yürürlüğe girmiştir. 5846 sayılı Kanunun

---

<sup>11</sup> Cumhuriyetin ilk yıllarında, yürütülen kültürel yatırımlar politikasının bir yansıması olarak, gelişmiş ülkelerdeki faydalı eserlerin Türkçeye kazandırılması amacıyla Bern Sözleşmesinde öngörülen çeviri eserlere ilişkin on yıllık koruma süresi tanınmamıştır.

kabulü sırasında TBMM, önce, Bern Sözleşmesi'nin 1948 Brüksel Belgesini müzakere etmiş ve 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Bern Sözleşmesine, 5777 sayılı yasa ile, katılımımız aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Nitekim çeviri eserlerdeki on yıllık koruma süresi de kabul edilmiş ve ulusal mevzuata yansıtılmıştır.<sup>12</sup> Bu kanunda fikir ve sanat eserlerinin radyo ile iletimi düzenlenmiştir. Daha sonra bu kanunda, yukarıda detaylı olarak aktarılan dünyadaki gelişmelere paralel olarak, 1983, 1995, 2001 ve son olarak ta 2004 yılında çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bu kısımda fikri mülkiyete ilişkin ulusal mevzuatımızın tarihsel olarak düzenlenişinden söz etmekle yetinilmekte ancak söz konusu değişikliklerin küreselleşme sürecinin gerektirdiği, daha doğru bir ifade ile, dayattığı değişiklikler olduğu, aşağıda küreselleşme olgusu ve fikri mülkiyet hukukunun kazandığı ekonomik ve stratejik önemin anlatılmasından sonra tarihsel gelişmeler de belirtilerek ortaya konmaktadır.

## **1.2. Küreselleşmenin Fikri Mülkiyet Hakları Üzerindeki Etkileri**

### **1.2.1. Küreselleşme Olgusu**

Küreselleşme kavramı, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda farklı nitelermelere konu olan bir kavramdır. Küreselleşmenin teorisyenlerinden Antony Giddens küreselleşme olgusunu zaman ve mekan kavramı çerçevesinde irdelemekte ve en geniş anlamı ile toplumsal ilişkiler ağının içinde bulunduğu yerellikten dışarıya taşması ve küresel iletişim sistemleri

---

<sup>12</sup> Bu Kanunda fikir ve sanat eserlerinin radyo ile iletimi düzenlenmiştir. Çünkü o tarihte henüz televizyon yayınları başlamamıştı.

aracılığıyla dünya toplumlarının karşılıklı bir etkileşim içerisine girmesi, toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır. Küreselleşmenin dünya kapitalist ekonomisi, ulus-devlet sistemi, dünya askeri düzeni ve uluslararası işbölümü olmak üzere dört boyutta ele alınması gerektiğini söyleyen Giddens'e göre ulus-devletler küresel siyasal düzenin önemli birer üyesidirler. Çünkü ulus devletler bölgesel ve uluslararası ekonomik politikaların yürütülmesi, uygulanması ve düzenlenmesinde oldukça etkin rol almaktadırlar. Ancak küresel siyasal düzende bir ulus-devletin etkin olabilmesi, o devletin refah düzeyi ve askeri gücüyle sınırlıdır. (Giddens'tan çeviren, Kuşdil, İstanbul 1994; 62)

Mc Luhan, 1962 yılında "küresel köy" kavramını ortaya atarak yeni bir bakış açısı ve tartışma ortamı oluşturmuştur. Mc Luhan yeni elektronik karşılıklı bağımlılığın dünyayı bir "küresel köy" imgesine uygun biçimde yeniden yarattığını belirtmiştir. Küçük bir köyde bir arada yaşarmışçasına birbirinden haberdar olan insanlar, bütün dünyayı bir bütün olarak algılayacaktır. Mc.Luhan'a göre, iletişim ve hızlı ulaşımın yarattığı etki küresel yüzeyde, hissedilen bir "iç patlama"dır. Bununla uzakta yaşanan çeşitli deneyimlerin yakında tek bir noktada toplanması, çok uzakta olan olaylardan haberdar olunması kastedilmektedir. (Alemdar, Kaya, 1983: 85-101)

Küreselleşme olgusu çeşitli boyutları ile, uluslararası ilişkiler, işletme, finans, siyaset bilimi gibi bir çok disiplin içerisinde kendi perspektifleri ile irdelenmekte ve birbirinden farklı analizler ortaya çıkmaktadır. Taylor ve Flint'e göre küreselleşme analizlerinin sekiz farklı boyutu bulunmaktadır:

1. Ekonomik küreselleşme: Çokuluslu firmaların dünyanın her yerinden sermaye ve emek kullanan yeni küresel üretim sistemlerine geçmesi;
2. Siyasal küreselleşme: Serbest pazar ekonomisi, kamu harcamalarının kısılması, özelleştirmeyi, vs. öngören neo-liberal politikaların tüm dünyaya yayılması;
3. Sosyal küreselleşme: Dünya toplumu, fikirlerinin yaygınlaşması, uluslararası sivil toplum hareketlerinin yaygınlaştığının düşünülmesi;
4. Teknolojik küreselleşme: Başta İnternet olmak üzere bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması;
5. Finansal küreselleşme: Dünya sermaye piyasalarının artan karşılıklı bağımlılıkları ve ortaklıklar kurmaları;
6. Coğrafi küreselleşme: Artan iletişim ve ulaşım imkanlarıyla oluşan sınırsız dünya fikri;
7. Kültürel küreselleşme: Başta Amerikan olmak üzere Batılı Kültürel değerlerin egemenliğinde tek boyutlu bir dünya kültürünün oluşması ve küresel ürünlerin tüketilmesi;
8. Ekolojik küreselleşme: Sınır tanımayan küresel ekolojik sorunların ortaya çıkışı ve ortak eylem planı gerektirmeleri. (Taylor, Flint, 2000: 3)

Tüm bu boyutları kapsar biçimde, küreselleşme kavramı, 1990'dan bu yana dünya üzerindeki tüm ekonomik, siyasal, kültürel noktaların giderek birbirine bağlanması, dünyanın tek bir birim haline dönüşmesi anlamında kullanılmaktadır. Günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan veya şimdilerde daha da belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani var oluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri bakımından coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların gitgide bunun bilincine varmaları sürecini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç uluslar arasında her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve hayatlarımızı gitgide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir.(DPT 2000a, 55).<sup>13</sup>

Küreselleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerir. Küreselleşme bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelir. Bu değerler iktisadi nitelikli olabildiği gibi siyasi, sosyal, kültürel özellikte de olabilir. Ülkelerdeki çeşitli piyasaların işleyiş biçimleri ve bu piyasaların birbirleriyle olabilecek bağlantıları hakkındaki ortak düşünceler, benimsenecek siyasi sistem, demokrasi, insan hakları, din ve laiklik, çevre bilinci gibi düşüncelerin evrenselleşmesi fikri hep bu kapsam içerisinde ele alınabilir.<sup>14</sup> 1980'li yıllarda liberal

---

<sup>13</sup> Devlet Planlama Teşkilatı, Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara

<sup>14</sup> Devlet Planlama Teşkilatı, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu, Kitap 2 Ocak 1995

politikalar İngiltere ve Amerika'nın önderliğinde dünya çapında yükselişe geçmiş, uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve özelleştirme az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için vazgeçilmez politikalar olarak uygulanmaya başlanmıştır.<sup>15</sup> Fikri mülkiyet hakları açısından baktığımızda, 1980lerde, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme sürecini yakalama gayreti içinde olmuşlar ve bu kapsamda basılı eğitim materyaline ihtiyaç duymuşlardır. Bu yıllarda kopyalamaya yarayan teknoloji ve ürünlerin ortaya çıkması, yeni sanayileşen ülkelerin imalat sektörlerindeki rekabetin artışı, pazarların küreselleşmesindeki artış ve gelişmiş ülkelerdeki girişimciler tarafından fikri hakların stratejik bir değer olarak algılanır hale gelmesi taklitçilik ve korsanlığı artırmıştır.<sup>16</sup> Bu da fikri hakların sanayileşmiş sahipleri tarafından “daha sıkı fikri mülkiyet koruması”nın yollarının aranmasına zemin hazırlamıştır.

1990'lı yıllarda, Sosyalist Blok'un yıkılması, soğuk savaş döneminin sona ermesi, kapitalizmin ve liberal ekonominin hakimiyeti ile birlikte tek kutuplu bir küreselleşme süreci yaşanmaktadır. Küreselleşmeyi hızlandıran en önemli unsurlardan birisi, gelişen teknolojik yapı sonucunda çok yoğun biçimde kullanılan kitle iletişim araçları, yani medyadır. Medya her alanda üretilmiş mal, hizmet ve her türlü bilginin geniş kitlelere ulaştırılmasında başrol oynamaktadır. 1980'lerden sonra uydu yayıncılığının gelişmesiyle, dünyanın her tarafına yayın yapabilen televizyonlar, coğrafi ve siyasal sınırları da ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmelere asrın sonuna doğru hızla yaygınlaşan bilgisayar ve internet şebekelerini de katarsak küresel çapta bir iletişim çağını yaşamakta olduğumuz görülmektedir. (Şaylan, 1995;

---

<sup>15</sup> Örneğin Türkiye'de de 1980'li yıllar ile birlikte ekonomi dışı açılmış, 1986'da özelleştirme uygulamalarına geçilmiştir.

<sup>16</sup> Çalışmanın giriş bölümünde bahsedilen 1980'lerdeki video salgını bu gelişmelerin en bilinen örneğidir.



44). İletişim çağı ve küreselleşme insanlara farklı sistemleri, düşünce ve yaşam biçimlerini gözlemleyebilmek ve kendi görüş ve yaşam biçimlerini tanıtabilmek olanağı sunması açısından bir özgürlükler ve fırsatlar diyarı olarak görülebilir. Bu yönden bakıldığında beklenen sonuç, siyasal, sosyal, kültürel çeşitlilik, demokratikleşme, yeni ve farklı pazarların oluşumu ve böylelikle ülkelerarası gelişmişlik düzeylerinin dengelenmesi, demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, güvenlik gibi sürekli gündemde olan evrensel değerlerin her toplum için hayata geçirilmesidir. Ancak, süreç dünya çapında hakim, başat ve tek bir kültürün oluşumuna yol açmış, artan rekabet koşullarında gelişmiş ülkeler daha da güç kazanarak gelişmekte olan ülkeleri sosyal, kültürel, siyasi değerlerinden giderek daha fazla ödünler vermeye zorlamıştır. Müzikten, sinemaya, televizyon ve bilgisayar programlarına dek tüm pazarlara hakim olan güç, yaşam biçimlerini de tek tipleştirmiştir. McDonalds ve Coca-Cola gibi çokuluslu firmalar ve CNN, MTV gibi medya tekelleri vasıtasıyla kültür, sanat, eğlence ve tüketim alanlarında yeknesak ve dolayısıyla küresel formlar oluşmuştur. Ulus devletler ve sosyal refah devleti anlayışı büyük ölçüde gerilemiş, sosyolog Daniel Bell'in dediği gibi, ulus, artık büyük problemleri çözemeyecek kadar küçük, küçük problemleri çözemeyecek kadar büyük duruma gelmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik yalnızca ülkeler arasında değil, aynı ülkede yaşayan insanlar arasında da uçurumlar yaratmıştır. Küreselleşme evresinde ticaretin ve finansın serbestleştirilmesi, fiyatların piyasalarca belirlenmesi, özelleştirilme, devletin ekonomiden çekilmesi ve kamu harcamalarının kısılması gibi ilkeler üzerine kurulmuş neo-liberal ekonomik politikalar aciz içindeki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatılmış, dünya genelinde gelir dağılımında bozulma, işsizlikte hızlı bir yükselme, reel ücretlerde düşme, gıda bağımlılığında artma,

çevrede ölümcül kirlenme, sağlık sisteminde bir bozulma, eğitim kurumlarına girmede bir düşme, birçok ulusun üretim kapasitesinde gerileme, dış borçlarda korkunç bir büyüme ve sosyal şiddet ve yolsuzluklarda patlama oluşmuştur. Neo liberal söyleme göre piyasa mekanizması prensibiyle kontrol dışında -ve olumlu yönde- geliştiği iddia edilen küresel ekonomi, gerçekte sıkı bir denetim mekanizmasına sahiptir. Bu mekanizma A.B.D. liderliğinde Gelişmiş ülkeler (G7) tarafından IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü vasıtasıyla yürütülmektedir.<sup>17</sup>

Diğer taraftan Dünya üzerindeki tabii kaynaklarda hakimiyet kurmak gayesiyle gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere müdahaleleri küreselleşme kavramı üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılmış, şiddet ve geleceğe ilişkin belirsizlik artmıştır. Tüm bunlar küreselleşme karşıtı görüşlerin artmasına ve ulus devlet egemenliğinin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası ve G8 tarafından desteklenen neo liberal model doğrultusunda küreselleşme baskılarına karşın küreselleşmenin bu yoluna karşı da belirgin bir direnç oluşmuştur. 1990'ların sonundan beri bütün dünyada kapitalizmi yeniden insanlığın özgürlüğü ve esenliği önündeki başlıca engel sayan, “küreselleşme karşıtı”, “karşı (alternatif) küreselleşmeci”, “anti-kapitalist” gibi çeşitli adlar verilen bir kitle hareketi ortaya çıkmıştır.

Küreselleşmeye karşı çıkan görüşlere göre küreselleşme bir aldatmacadır ve geçen yüzyıldaki emperyalizmin günümüz koşullarına uydurulmuş bir biçimdir. Çünkü sanayileşme ve modernleşme her yerde aynı hızla gelişmemiştir. Bunun

---

<sup>17</sup> Burak Ülman, “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi” <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm>

sonucunda az gelişmiş ülkeler sömürülmüşler ve sürekli olarak az gelişmiş halde kalmışlardır. (Yüksel,2001;149) Örneğin küreselleşmeyi tekelci kapitalizmin günümüzdeki görünümü şeklinde yorumlayan Samir Amin bu süreci kaos imparatorluğu olarak nitelemekte, sürecin dünya ölçeğinde eşitsiz gelişmeye yol açtığını vurgulamaktadır. (aktaran Özdek, 1999; 26.)

### **1.2.2.Küreselleşme Sürecinde Fikri Hakların Önemi**

Günümüzde bu küreselleşme sorunlarının birçoğunda adres gösterilen kesişme noktası fikri mülkiyet konularıdır. Çünkü fikri haklar sistemi teknoloji, ekonomi ve ticareti birbirine bağlayan bir köprü olarak görülmektedir. Küreselleşmenin fikri mülkiyet haklarının gelişimi üzerindeki etkilerini anlayabilmek için öncelikle küreselleşmenin kültürel boyutundan ve bu bağlamda ortaya çıkan kültür endüstrisinden söz etmek gerekmektedir.

#### **1.2.2.1. Kültür Endüstrisi ve Gelişmiş Ülkelerin Hakimiyeti**

“Kültür” terimi geleneksel toplumbilimsel anlamıyla, sıradan insanların günlük yaşamlarındaki inançları, değerleri ve yaşam tarzları için kullanılmaktadır. Batı, hatta Amerika kökenli olarak yükselen küresel kültürün en görünür biçimde dışa vurulma aracı popüler kültürdür. Bu kültür çok çeşitli şirketler (örneğin Adidas, Mc Donald’s, MTV gibi) tarafından yayılmaktadır. (Berger, 2003; 10).

Filmler, müzikler, edebiyat ve güzel sanat eserleri aracılığıyla bu kültür dünyanın her yerine ulaşmaktadır. Bilişim teknolojileri yeni piyasalar, pazarlar ve dağıtım biçimleri yaratmaktadır. Bu itibarla kültürün endüstrileşmesinden söz edilmektedir. Adorno ve Horkheimer'ın 1947 yılında "Aydınlanma'nın Diyalektiği" adlı kitabında "kitle kültürü" ya da "popüler kültür" kavramlarının yerine, durumun bizzat kitlelerden kaynaklanan bir tür çağdaş sanat gibi algılanmasını önlemek amacıyla kullandıkları, "kültür endüstrisi" ifadesi bu gün bir çok sektörü içinde barındıran yerleşmiş bir tabirdir. Adorno'ya göre kültür endüstrisinin tüm pratiği, kazanç saikini olanca çıplaklığıyla kültürel biçimlere aktarır. Kültür endüstrisinin tipik kültürel varlıkları, artık aynı zamanda meta değildir; sadece ama sadece metadırlar. (aktaran Mutlu, 2005; 241-242). Burada öne çıkarılmaya çalışılan nokta, kültür endüstrisi kavramında var olan kültürün oluşmasında kitlelerin sanılandan daha az katkısının olmasıdır. Adorno'nun dediği gibi aslında kültür endüstrisi sanat eserini metalaştırmamakta, daha başından meta üretmektedir.

Kültürün ve sanat eserinin metalaşması ya da baştan stratejik olarak en geniş satışı yakalamak, en çabuk ve çok kara ulaşmak amacıyla üretilen metaların kültür ve sanat diye adlandırılması, sanatsal tartışmalar ya da kültür emperyalizmi eleştirileri bir yana, fikri mülkiyet haklarının korunmasını, gelişmiş ülkelerin ekonomisinin ve uluslararası ticaretin en önemli dayanaklarından biri haline getirmiştir.

Fikri mülkiyet hukukunun gelişimine zemin hazırlayan koşullara bakıldığında; yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret

gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşamasına geldiği görülmektedir.

Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere tüm alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, sanayi toplumunun uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi toplumu, “bilgi ekonomisi”, “sanayi-sonrası toplum”, “bilgi toplumu”, “bilgi çağı” ve benzeri şekillerde ifade edilmektedir. İçinde yaşadığımız yeni çağda, zenginlik bilginin ürünüdür. Bilgi, ekonominin başlıca hammaddeleri ve en önemli ürünleri haline gelmiştir. Günümüzde zenginlik yaratmak için gerek duyulan sermaye varlıkları arazi, bedensel emek, imalat aletleri ve fabrikalar değildir. Bunları yerini bilgi almış durumdadır. (Stewart, 1997; 12)

Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin ihracatını büyük oranda bilgisayar yazılımları, sinema ve müzik eserleri, know-how, teknoloji transferleri, özetle düşünce ürünleri oluşturmaktadır. Bu ürünlerin yaratımı süreci ciddi bir emek ve paraya mal olurken, ilerleyen teknoloji sayesinde bu ürünleri çoğaltmak ve yaymak son derece kolaylaşmıştır. Örneğin internetin bilgi kaynağı olarak kullanımının her geçen gün artması, eser sahipliği ve bilginin kime ait olduğu sorunlarını gündeme getirirken, bunlara ilişkin telif hakları da, çağımızın en tartışmalı konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fikri mülkiyetin kökenine ve gelişimine ilişkin tarihsel çalışmalara bakıldığında, telif hakkının esas olarak sermaye sahiplerinin bir ekonomik hakkı olarak fonksiyon gösterdiğini belirten Bettig’e göre, eser sahipleri ile yayıncılar farklı çıkarlara sahiptirler. Kitle iletişim araçları ve telif hakları sahipleri ile sanat ve edebiyatın gerçek yaratıcıları arasında yapılacak bir sınıf analizi, bu çıkar ayrılığını

açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Kapitalizmin hiyerarşik sınıf yapısı; bir malın gerçek yaratıcılarının, karşılık olarak, ürettiklerinden daha azını, üst sınıfın ise gerçekten yarattığından daha fazlasını alması anlamına gelmektedir. Sınıf ilişkileri ve onların hukuksal ifadesi olan mülkiyet hakları, ekonomik yaşama yön veren bir kurallar seti olarak düşünülebilir. Fikri mülkiyet hukuku, temel olarak, ekonominin enformasyon ve kitle iletişim araçları sektörlerinde sermaye ile emek arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Bir anlamda, fikri yaratıcılığın ürünlerine ya da sonuçlarına kimin sahip olacağını, fikri mülkiyete ilişkin hukuki düzenlemeler belirlemektedir. Günümüzde fikri ve sanatsal yaratımın aslında kolektif bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Ancak bu emeğin ürünlerinin sahipliği halen sermayeye bırakılmaktadır. Sermaye, düşünce ürünleri üzerinde tekel sağlamak bakımından iletişim araçları üzerinde kontrol kurabilecek düzeye ulaşmıştır. Fikri mülkiyet hukukunun kendilerine sağladığı imkanlar sayesinde, sermaye sahipleri, kendi yatırımlarından, mümkün olan en yüksek kazancı sağlamak için yaratıcı fikir ürünlerinin nerede ne zaman dağıtımına sunulabileceğine karar verebilmektedirler. Yaratımlar; tıpkı araziler, menkul eşyalar, lisanslar, isim hakları ve değerli metaller gibi, sermayeye dahil yatırım araçları haline gelmişlerdir. Sonuç olarak üzerinde özgürce çalışabileceğimiz ve özgürce katkıda bulunabileceğimiz kültürel ürün oranı giderek azalmaktadır. (Bettig, 1992'den aktaran Yüksel, 2004; 40)

Özellikle 1980'lerden itibaren küreselleşme sürecindeki hızlanma ve yaygınlaşmayla birlikte dünyada esen neo-liberal rüzgarın da etkisiyle, sürekli bir serbestleştirme, kuraldan arındırma söyleminin dile getirildiği bir ortamda, özellikle gelişmiş ülkelerce ve şirketlerce ileri sürülen argümanların mutlak gerçeklermiş gibi az gelişmiş ülkelere benimsetilmeye çalışıldığı izlenmektedir. Gelişmiş ülkelerin

dünya çapında etkin bir fikri mülkiyet koruması konusundaki ısrarlarının ve baskılarının temelinde, açık bir şekilde, her şeyden önce, kendi ulusal menfaatleri yer almıştır. Bu ülkeler, fikri mülkiyete konu olan bilgisayar yazılımı, mikro elektronik ve eğlence endüstrisi gibi alanlarda büyük ilerleme kaydetmişlerdir ve özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yetersiz koruma düzeyi nedeniyle büyük ekonomik ve ticari kayıplara uğradıklarını düşünmektedirler. Onlara göre yetersiz koruma düzeyleri ihracatın önünde bir engel oluşturmakta ve bunun yerini yerel düzeydeki korsan üretim doldurmaktadır. Sahtecilik, taklitçilik ve korsanlık etkinliklerine yerel düzeyde gösterilen tolerans, gelişmiş ülkeleri gelişmekte olan ülkelere sağlayacakları lisans gelirlerinden yoksun bırakmaktadır. Ayrıca söz konusu etkinlikler, daha ucuz işgücü ve diğer avantajlara ulaşma olanağını ortadan kaldırarak, gelişmiş ülkelerin ve firmaların gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmalarını caydırmaktadır. (Bronckers, 1994'ten aktaran Yüksel, 2004; 31)

Hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde malların, sermayenin, fikirlerin ve icatların dünya çevresinde artan dolaşımı, gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Fikri mülkiyete konu ürün ve eserler üzerinde büyük bir avantaja sahip olan gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler büyük emek, zaman ve kaynak harcayarak elde ettikleri ürünlere ve eserlere ilişkin hakların giderek artan oranlarda az gelişmiş ülkeler tarafından ihlal edildiğini ileri sürerek bu ülkeleri, küresel çapta güçlü bir fikri mülkiyet korumasına geçmeleri yolunda zorlamaktadırlar. Örneğin 1974 tarihli ABD Ticaret Yasası'nın "Özel 301" hükmü çerçevesinde ABD'li üreticilerin fikri mülkiyet haklarının (IPR) etkin korunmasını sağlamak amacıyla, diğer ülkelerdeki uygulamalar ABD Ticaret Temsilciliği (USTR) tarafından her yıl incelenmekte ve inceleme sonuçlarına göre

fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda eksiklikleri bulunan ülkelere baskı yapılmakta ve kimi durumlarda, gelişmekte olan ülkelere bazı mal gruplarının ithalinde uygulanan gümrük vergisi muafiyetini içeren Genel Referanslar Sisteminden (GSP) yararlanma imkanının sınırlandırılması veya tamamen kaldırılması gibi çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır.<sup>18</sup>

Gelişmiş ülkeler, fikri mülkiyet alandaki ihlaller nedeniyle her yıl milyonlarca dolara malolan kayıpları olduğunu belirtmektedirler. Dünya çapında korsan ve taklitçilik nedeniyle yıllık kaybın 240 milyar dolar civarında olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin bu gün yedi büyük Hollywood stüdyosunu temsil eden Amerikan Sinema Endüstrisi Birliği (MPAA), Amerikan film endüstrisinin, sağladığı iş olanakları, ihracatı ve telif gelirleri ile Amerikan ekonomisine büyük katkı sağladığını ancak, korsan filmlerin 110 yıllık sinema tarihinde en büyük tehdit olduğunu belirtmekte ve korsan filmler yüzünden, Amerikan sinema endüstrisinin yılda 3,5 milyar dolar zarara uğradığını iddia etmektedir.<sup>19</sup> Dolayısıyla fikri hakların hızla küreselleşmesinin, Dünya Ticaret Örgütü'nün bu konudaki ısrarlı tutumunun arkasında gelişmiş ülkelerin üstün konumunu koruma kaygısının yattığını kolay anlaşılabilir bir durumdur.

---

<sup>18</sup> ABD'nin gelişmekte olan ülkelere yapmış olduğu ithalatta, sınırlı sayıdaki mal ve mal grubunda, Genel Referanslar Sistemi (Generalized System of Preferences-GSP) çerçevesindeki uyguladığı gümrük vergisi muafiyetinden ülkemiz de yararlanmaktadır. Türkiye'nin GSP kapsamında ABD'ne ihracatı 1994-1997 yıllarında sırasıyla, 349, 366, 270 ve 392 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılının ilk on aylık döneminde ise, GSP kapsamındaki mallar bazında ABD'ne toplam 611.5 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiş ancak, bunun 309.9 milyon dolarlık kısmı GSP'den yararlanarak gümrük vergisinden muaf olarak ABD pazarına girme imkanına kavuşabilmiştir. ABD Ticaret temsilciliği tarafından GSP'nin gelişmekte olan dünyadaki ekonomik büyümenin desteklenmesi için tasarlanmış bir program olduğu ve sürekli yenilendiği ifade edilmektedir.

<sup>19</sup> <http://www.mpaa.org/>



Fikri hakların korunması konusunda bugün gelinen noktanın anlaşılabilmesi açısından özellikle, bir dönüm noktası olan ve sürekli tartışılan Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Antlaşması (TRIPS) üzerinde durulacağı belirtilmişti. Bu itibarla, TRIPS metninin müzakereleri sırasında ve bugün yaşanan tartışmalar fikri mülkiyetin küreselleşme olgusu ile bağlantısının çok net olarak anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Nitekim neo-liberal küreselleşmeye karşı oluşan direncin bir bölümü de fikri mülkiyetin TRIPS doğrultusunda uluslararası bir rejim olarak sunumuna karşıdır. Bu bağlamda gerek TRIPS metni müzakereleri gerekse küreselleşme karşıtı hareketler incelemede geniş olarak yer bulmaktadır.

#### **1.2.2.2. Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması ve Alternatif Küreselleşme Hareketleri**

1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe giren Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması'nın, uluslararası düzeyde teknoloji transferini yaygınlaştırmak, rekabet düzenini kurmak ve fikri mülkiyet hakkı sahiplerini korumak temeli üzerine şekillendirildiği dile getirilmiştir. Böylece fikri mülkiyet hakları; Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'nün etki alanından çıkarılarak, büyük ölçüde Dünya Ticaret Örgütü'nün etki alanına sokulmuştur. Esasen fikri mülkiyet konusunun GATT kapsamına alınması hususunun gündeme gelmesi ilk kez 1978-1979 yıllarında gerçekleşen Tokyo Round görüşmelerinde gerçekleşmiş ancak sonuç alınamamıştır. 1982 yılında bu konuda yapılan bir GATT toplantısında, başta ABD olmak üzere gelişmiş batılı ülkeler fikri mülkiyet haklarının ticari bakımdan çok büyük önem

taşıdığını ileri sürerek, aslında mamul mal ticareti için tesis edilmiş olan GATT'ın bünyesine yukarıda da belirtildiği gibi fikri mülkiyet haklarının da dahil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

1986 yılında Uruguay'da düzenlenen “ Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri”, Amerikan endüstrilerinin fikri mülkiyet haklarının, yurt dışında yeterli koruma olmamasından dolayı büyük kayıplarla mağdur oldukları iddiası temelinde gerçekleşmiştir. 1987 yılında ABD Uluslar arası Ticaret Komisyonu bir araştırma yaparak, Amerikan firmalarının yetersiz fikri mülkiyet koruması yüzünden elli milyar dolar kaybettiklerine ilişkin bir rapor hazırlamıştır.<sup>20</sup> Bu ve benzeri gelişmelerle, bilgisayar programlarından eğlence sektörüne kadar bir çok sektördeki Amerikan endüstrileri, önlerindeki ticari fırsatlara ilişkin yoğun kaygılar duymaya başlamışlardır.

Gelişmekte olan ülkeler ise, fikri hakların, böyle güçlü bir “sanayi” etkisi altında, ve özel bir gündem ile, çok taraflı ticaret müzakerelerinde görüşülmesine karşı çıkmışlardır. Onlara göre fikri hakları Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO) nün uzmanlık alanına ait bir konudur. Uruguay Round görüşmelerinin konuları; borçlar, mamul mal fiyatları, teknoloji transferi, ulusötesi şirketlerin sınırlandırıcı etkinlikleri ve tarife dışı ticaret engelleri hakkındaki görüşmelerdir. Ancak WIPO bünyesindeki fikri hak konularına ilişkin gelişmelerden memnun olmayan ABD, GATT'ın WIPO tarafından idare edilen Antlaşmalarda olmayan “etkin uygulama” ve “uyuşmazlıkların çözümü” mekanizmaları ile güçlü bir sistem

---

<sup>20</sup> Foreign Protection of Intellectual Rights and Effects on US Industry and Trade, Ustic Pub.2065,19858,ITC.

kuracağını ileri sürerek, 1980'lerde gelişmekte olan ülkelerde artan taklit ürün üretimi ve korsanlığı görüşmelerin gündemine aldırılmıştır.

GATT şemsiyesi altında yürütölen Uruguay Round çok taraflı görüşmelerine fikri mülkiyetin dahil edilmesi, az gelişmiş ölkeler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bu ölkeler, gündeme getirilen hususları, zengin Kuzey ölkelerinin çıkarları doğrultusunda hazırlanan bir talepler listesi olarak görerek bunların kabulünün gelişmiş ölkelere olan bağımlılıklarını daha da artıracakını ileri sürmüşlerdir. Gelişmiş ölkeler ise, fikri mülkiyet haklarının ticaretle yakından bağlantılı olduğunu, yetersiz ve etkin olmayan fikri mülkiyet korumasının korsanlıkta artışa yol açtığını ve bunun da dünya ticaretinin serbest akışını engellediğini belirterek, belirlenen ortak normların ve standartların bütün GATT üyelerince uygulanması gerektiğini savunmuşlardır. (Kabiraj, 1994'den aktaran Yüksel, 2004:31)

GATT müzakereleri sırasında fikri mülkiyet korumasının etkilerine dair yoğun kaygılar gelişmiştir. Uruguay Round sırasında, Hindistan önderliğinde, gelişmekte olan ölkeler tarafından dile getirilen çeşitli sorunlar onları gelişmiş dünyanın çıkarlarından koparmıştır. Gelişmekte olan dünya ile gelişmiş dünya arasındaki gedik oldukça belirgin hale gelmiştir. Müzakere sürecine Amerika hakim olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Çoktaraflı Faaliyetler Ticari Bürosu Departmanından Eileen Hill'in, gelişmekte olan ölkelerin yaklaşımlarına dair değerlendirmesini yansıtan şu cümleleri bu hakimiyeti ortaya koymaktadır:

*Öncelikle koruma standartları için GATT'a ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet koruması istisnası ile birlikte değişiklik getiren ve net olarak tanımlanmış, örneğin taklit ürünlerin sınırda durdurulması gibi standartlar yerine WIPO'yu tutmak, ikinci olarak da, fikri mülkiyet kanunlarının gelişen şartları karşılamaması anlamına gelen, TRIPS'in ulusal mevzuatı kontrolüne alarak bağımsızlıklarına müdahale ettiği iddiası...(Sell, 1990'dan aktaran Halbert, 2005:6).*

Hill'in saptamaları geliştirmekte olan ülkelerin endişelerini üstesinden gelinmesi gereken müzakere farklılıkları olarak nitelemek ve ABD'nin konumunu *de facto*, mutlak doğru olarak kabul etmektir. ABD geliştirmekte olan ülkeler tarafından ileri sürülen konuları hiçe sayarak kendini dünyanın geri kalanını fikri mülkiyet korumasının yararları hakkında "eğitici" olarak görmüştür. (Trade Tripwires, 1994:61)

Nitekim Hill bunu şöyle ifade etmiştir:

*"ABD, TRIPS alanındaki müzakerelere, yetersiz fikri mülkiyet korumasından kaynaklanan önemli zararlar hakkında dünyanın geri kalanını eğitmek konusundaki büyük işi bilerek katılmıştır"(1994:19).*

Geliştirmekte olan dünya ise, sorunu, insanları fikri mülkiyetin önemi hakkında eğitmek olarak görmek yerine TRIPS'i, anlaşmadaki yapısal problemlerden dolayı eleştirmiş, ancak görüşleri dikkate alınmamıştır.

Birleşik, tek bir “gelişmekte olan ülke” pozisyonu bulunmadığından, güneyi temsil eden ülkeler tarafından münferit tepkiler verilmiştir ancak genel olarak anlaşılan şudur;

Fikri mülkiyet koruması baskısı, kuzey ile güney arasındaki yapısal eşitsizliği ebedileştirmektir, TRIPS Antlaşması çokuluslu şirketlerin menfaatlerini korumak üzere tasarlanmıştır ve üçüncü dünya ülkelerinin çıkarlarını hiçe saymaktadır. (Primo Braga, 1989’dan aktaran Halbert 2005:7). Gelişmekte olan ülkelerin “sosyal” hakları özel haklardan üstün olarak değerlendirdikleri ve daha zayıf fikri mülkiyet koruması için bir “sosyal” dengeleme yapılabileceği tartışmaya açılmış ancak argüman, gelişmiş dünya tarafından açıkça reddedilmiştir.

Bir başka fikir, yeni teknolojilere erişim ve teknoloji transferi konusunda, Güney tarafından dile getirilmiştir. Güney, argümanlarını, gelişmenin daha geniş sosyal gündemi ve vatandaşlarının yaşam kalitesi çerçevesine yerleştirmiştir. Böylece gelişmekte olan ülkelerin yeni teknolojiye erişimini engelleyebilecek daha yüksek oranda fikri mülkiyet koruması yerine teknolojiye kısıtlanmamış erişim için argümanlar ileri sürülmüştür. (Oyejide, 1990’dan aktaran Halbert 2005:8).

Hindistan, TRIPS Antlaşmasına en fazla karşı çıkan ve bunu dile getiren ülkelerden biridir. Metnin, güneyin ihtiyaçlarını daha fazla gösterecek biçime dönüştürülmesi için savaşmış fakat sonuçta ABD’nin daha fazla pazarlık gücüne yenilmiştir. Ekonomik ve politik güçsüzlük Hindistan’ı ABD’nin taleplerine mahkum etmiştir. (BM, 1989:1023-1024). Haziran 1989’da Cenevre’de Hindistan’ın fikri mülkiyet haklarına teslim olması Hindistan’ın çıkarları bakımından “hep

vermek, hiç almamak” biçiminde değerlendirilmiştir. (Intellectual Property Rights, 1989: 1201).

Sonuç olarak TRIPS, Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmak isteyen ülkelerden imzalamaları istenen önemli bir antlaşmadır. Yeterli fikri mülkiyet koruması olmaması serbest ticaretin önünde engel oluşturmaktadır savı temelinde fikri mülkiyeti ticaret ile bağlantılı kılmıştır. Doane’e göre, TRIPS’in Dünya Ticaret Örgütü’ne dahil edilmesi, Amerikan endüstrisinin fikri mülkiyeti bir ticaret konusu olarak yerleştirmek konusundaki çabasının son noktasıdır. Amerikan endüstrisinin liderleri Amerikan ihracatının en önemli bölümünün bir şekilde fikri mülkiyete dayandığını anlamışlardır. Amerikan endüstrisi bu ihracat kalemlerinin uluslararası alanda korunmasını sağlayacak bir düzen tesis etmeyi planlamıştır. Gelişmiş Dünya TRIPS’i herhangi bir yeni ticaretin önemli bir parçası olarak görmüştür ki bu fikri mülkiyet haklarının tüm dünyada korunması için çok önemli bir ilk adımdır. (Doane, 1994’den aktaran Halbert 2005:1).

Öte yandan, 1994 yılında imzalanan ”Nihai Senet” kapsamındaki tüm sözleşmeler, TRIPS de dahil olmak üzere, tek bir paket ya da bütün oluşturmuştur. Getirilen yeni düzenlemelere kısmen katılmak söz konusu olmayıp tümüne katılmak zorunlu tutulmuştur. Üstelik bu sözleşmelerin herhangi bir hükmüyle ilgili olarak diğer üyelerin izni olmadan çekince konulması da önlenmiştir. Böylece GATT çerçevesinde; ticaretin liberalleştirilmesine yönelik girişim kapsamına fikri mülkiyet haklarını da almış ve bu bağlamda TRIPS ortaya çıkmıştır. Dünya Ticaret Örgütü’nü

kuran “Nihai Senet”in tarafı tüm ülkeler için bir örnek standartlar ve uygulama prosedürleri getirilmiştir. (Drahos, 1997: 2001).

Aslında, 1995’de bu minimum standartlar Amerika, Avrupa, Avustralya ve Japonya’da zaten mevcut olanlardı. Uyumlaştırma, gelişmiş ülkeler için sadece küçük ayarlamalar demektir. Eileen Hill’in TRIPS müzakereleri sırasında kaydettiği gibi TRIPS Antlaşması ABD Kanunlarında çok ufak değişiklik gerektirirken, ticari partnerlerinin kanunlarını esaslı surette güncellemelerini gerektirmekteydi. (Hill, 1994: 10-11). Fikri mülkiyet yasaları bulunmayan veya pek uygulanmayan çok sayıda gelişmekte olan ülke için TRIPS esaslı bir yasal düzenleme ve uygulama alt yapısının oluşturulması, standartların uygulanması demektir ve uygulama mekanizmaları tüm yeni üyelerin bu sürecinin önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Alt yapı oluşturmanın ötesinde, uyum sağlamak için pek çok ülke aynı zamanda vatandaşlarını ve iş dünyasını fikri mülkiyet korumasının önemi hususunda eğitmek durumundaydı.

Gelişmekte olan ülkeler TRIPS doğduğundan beri bir pazarlık sürecine girdiklerini anlamışlardır. Müzakereler sırasında da gelişmekte olan dünyanın ülkeleri antlaşmaya fikri mülkiyetin dahil edilmesine yönelik ciddi kaygılarını dile getirmişler ancak ABD karşısında müzakere gücü bulamamışlardır. Bu sebeple, daha önce de belirtildiği gibi, TRIPS’in Dünya Ticaret Örgütü’nün çerçevesine dahil edilmesi konusunda büyük anlaşmazlık olduğu halde, gelişmekte olan ülkelere kanunlarını TRIPS’le uyumlaştırmaları konusunda verilen ek süre içerisinde metin

onaylanmıştır. Kuşku ve endişelere rağmen 2000 yılı itibariyle 100 den fazla ülke uyumlaştırma için çalışmakta olup, pek çoğu da TRIPS'i imzalamıştır.<sup>21</sup>

Peter Drahos ve John Braithwaite de TRIPS Antlaşmasını doğuran zorlayıcı ve anti-demokratik yapıya dikkat çekmektedirler. Onlara göre, Amerika Birleşik Devletleri TRIPS sürecinin başlarından itibaren ülkeler üzerinde fikri mülkiyet kanunları konusunda baskıcı bir rol oynamıştır. Yukarıda da değinildiği üzere, halen de uygulamaya devam ettiği “ Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ticaret Temsilcileri, ABD Ticaret Kanunu'nun “Özel 301” hükmü aracılığı ile baskı uygulamıştır. Buna göre, eğer bir ülkenin fikri mülkiyet kurallarını ihlal ettiği kanısına varırsa o ülkeyi “”izleme listesi”ne almakta ve uyum sağlanmamışsa ticari müeyyideler uygulamaktadır. O yıllarda, daha müzakerelerin başlangıcında özellikle Uruguay Round sırasında TRIPS'in çerçevesine direnen ülkeler kendilerini ABD tarafından baskılanır bulmuşlardır. (Drahos, Braithwaite, 2002: 102)

Hindistan örneği ayrıca göstermiştir ki gelişmiş ülkeler adına müzakerede bulunanlar TRIPS'in faydalarını, ya da faydalarını görmedikleri takdirde ortaya çıkabilecek tehditleri, görmekte diğer ülkelerin temsilcilerinden daha hızlıydılar. Aslında bu faydalar sadece neo-liberal ideolojinin sınırlı dilinde ortaya çıkmıştır ve dünya ya da antlaşmayı imzalayan münferit ülkelere yayılmayacaktır.

Müzakerelerin gelişmiş ülkeler lehine olduğu eleştirileri güneyin kanaati olarak kalmıştır. Bu Antlaşma çoğunlukla, gelişmekte olan ülkelere ulusal mevzuatlarında, genellikle kendi yerli sanayileri için zarar oluşturan, en büyük değişiklikleri gerçekleştirmeleri talep edilmesine rağmen onlar için birkaç koruma

---

<sup>21</sup> Türkiye TRIPS'i 1995 yılında kabul etmiştir. (RG.25.02.1995 tarih ve 22213 sayılı)



sağlar görünmüş ancak sonuçta zengin ile yoksul arasında büyüyen bir gedik olacağı hissedilmiştir. (Kumar, 1993: 38).

TRIPS Metni, zamanında, fikri mülkiyet konularına yoğunlaşan bilim adamları ve antlaşma için lobi yapan hükümet ve iş dünyasının çıkarları dışında dikkatini yeterince çekmemiştir. Bugün bile, Dünya Ticaret Örgütü'nü duyup da TRIPS'ten habersiz olan pek çok insan vardır.

Bu itibarla, TRIPS'i kayda değer bir kamuoyu katkısı olmadan müzakere etmek mümkündür; çünkü telif hakları ve patent yasaları sadece gelişmiş ülkelerdeki özellikle eğlence, yazılım, ziraat ve ilaç endüstrilerinde yoğunlaşmış iş dünyası elitleri tarafından önemli bulunuyordu. (Sell 1998:137-138).

Özellikle Susan Sell, Pfizer 5, IBM ve Monsanto gibi büyük uluslararası şirketler tarafından yürütülen yoğun lobi faaliyetlerinin, Amerikanın konumunu oluşturmaya yardım eden bu büyük firmaların CEOları ile birlikte fikri mülkiyet gündeminin temeli olduğunu ileri sürmektedir. (2003: 2). Sell'e göre, TRIPS Antlaşması, fikri mülkiyete dair uluslar arası bir antlaşmanın gerçekleştirilmesini ve imzalanmasını garanti etmek üzere yapılan sahne arkası çalışmaların sonucudur. Sell, 10 yıldan fazla bir süre sonra TRIPS'e uluslar arası karşıtlığın basında dillendirilmesini de şöyle aktarmaktadır:

*.....Bu durumda, ABD sadece GATT'ı kendi ulusal kanununa uydurmaya çalışmaktadır! Ve bu yüce(!) misyonuna karşı her hangi bir itirazı dikkate almayacaktır. Bunun üçüncü dünyanın özerkliğine tecavüz oluşturması pek de fark etmez. ABD'nin arzu edilir bulunduğu bir normun sosyal ekonomik olarak farklı bir konumdaki başka ülke*

*için doğru norm olmasının hiçbir önemi yoktur. Halbuki Mart 1989'a kadar ABD kendisi Telif hakları hakkındaki Berne Sözleşmesini imzalamamıştı ve yabancıların uluslararası sözleşmelere uygun telif haklarını korumuyordu; ayrıca ILO'nun pek çok gelişmekte olan ülkeye nazaran çok daha az sayıdaki uluslararası işçi sözleşmelerine katılmıştı ve hatta bugün ABD'nin deniz ticaretine yönelik yabancı denizcilik hatlarına karşı çok kısıtlayıcı bir rejimi vardır. Ama bunların hiçbir önemi yoktur. Önemli olan Amerikan ilaçlarının ve fikri mülkiyete konu endüstrilerinin karıdır. Eğer o endüstri bir ülkede fikri mülkiyet yasalarını değiştirerek karını katlayabilecekse, o ülkenin elini kolunu bağlamak için GATT'ı kullanabilir. Ve eğer GATT böyle bir elini kolunu bağlamayı sağlamıyorsa, bunu ortaya koyan üye ülkelerin kolunu bağlar.(Sell, 2003'den aktaran Halbert, 2005:12).*

TRIPS'in imzalandığı tarihten bu yana, zaman TRIPS üzerinde sürekli bir yoğunlaşma ve Dünya Ticaret Örgütü ülkelerinin TRIPS standartlarını karşılayacak fikri mülkiyet yasalarını uygulama çabaları ile geçmiştir. 10 yılı aşkın bir sürenin çabalarına karşın küresel çapta yasal fikri mülkiyet koruması yetersiz kalmış ve hatta fikri mülkiyet haklarına ilişkin anlayış gerilemiştir. Fikri mülkiyet haklarının yararları konusunda kamuyu eğitmek için harcanan yoğun çabalara rağmen genişleyen mevzuata karşı direnç büyümektedir. TRIPS antlaşmasının özünü vurgulayan kuzey ve güney arasındaki antlaşmazlıktan doğan bir uluslararası direnç gelişmiş ve neo-liberal küreselleşmeye karşı olan daha büyük direnç ile birleşmiş, Seattle başta olmak üzere pek çok uluslararası protestolarda telif yasaları ve patent yasalarına karşı çıkmıştır. Son yıllarda dünyadaki tüm insanların bilgiye, kültüre, sağlığa, tohumlara ve teknolojiye katılabilmesini vurgulayan bir söylem gelişmiştir.

Yasal sistemin dışındaki ve küresel çapta faaliyet gösteren eylemciler, neo-liberal ekonomi politikalarına ve mevcut küreselleşme çabaları içindeki fikri mülkiyet hakları sistemine karşı oluşan söylemde etkin olmuşlardır. Fikri mülkiyet haklarına ilişkin eleştiriler, çevre meseleleri, insan hakları, yerli halklar, küresel kuzey ve küresel güney arasındaki ekonomik eşitsizlik gibi konularla ilgili uluslararası sosyal hareket kitleleri içindeki yerini almıştır. TRIPS karşıtlarına katılan pek çoklarının antlaşmanın detaylarını bilmesi gerekmeden TRIPS'in teknik söylemini ters yüz eden insan hakları ile ilgili manevi iddialarla paralel bir söylem geliştirmeyi başarmışlardır. Her iki tarafın da dilinde ve amaçlarında yanlış anlaşılmalara olsa da uluslararası eylemciler tarafından ortaya konan direniş, TRIPS'te daha fazla sosyal adalet ve küresel eşitliği gerektirecektir.

TRIPS demokratik süreçten ayrılan uzun bir müzakere sürecinin ürünü olsa dahi, yürürlüğe girmesinden on yılı aşkın bir süre geçtikten sonra artık kamuoyu dikkatinden uzakta tartışılmayacaktır. Fikri mülkiyet kanunları artık eskisinden çok daha fazla bilinmektedir. Daha da ötesi, TRIPS antlaşmasının güncel maliyet ve yararlarından bağımsız olarak küreselleşme karşıtları tarafından ortaya konan baskının TRIPS'i çevreleyen uluslararası tartışmalar üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Ayrıca, TRIPS, eskiden öyle idiyse bile, bugün artık sadece bir ticaret antlaşması değildir. Artık kendisini kamuoyuna anlatmak, tanımlamak zorundadır. Dikkatlerin artışının etkileri uygun fikri mülkiyet korumasından yoksun ülkelerin cezalandırılmasına yönelik karşılıklı faaliyetlerde hissedilmektedir ve TRIPS'e ek müzakereler artan oranda dirençle karşılanmaktadır.

Smiya Rao,:

*...gelecek on yıl içerisinde ticaretteki liberalizasyonun küresel çapta 1 trilyon dolar genişlemesi beklenmektedir. Bunun 1 trilyonu ABD'ye gitmektedir. Akla gelen fakat yanıtlanmamış kalacak olan soru; bu trilyonların ne kadarı ya da ne kadar azıcığı yoksullara, adsızlara, dünyanın evsizlerine ulaşacaktır.*

demektedir. (Rao, 1994'den aktaran Halbert 2005:12).

Ticaret müzakerecileri, zamanında bu öngörüşleri büyük ölçüde inkar etmişlerdir ve fikri mülkiyet konuları güneyde ciddi protestolara konu olacak ölçüde kamuoyuna intikal etmemiştir. Ne var ki, ülkeler uyumlaştırmaya gittikçe fikri mülkiyet koruması artmış ve böylece kamuoyu tehdidin farkına varmıştır. Ticari nüshaların yasal olmayan kopyalarının kontrolünün güçleştiği bilgi çağında fikri mülkiyeti korumak için soyut ve gizemli telif ve patent rejimlerine ilişkin olarak kamuoyu farkındalığını geliştirmek gerekmektedir. Bu itibarla eğitim kampanyaları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaratılan korsanlık konusuna odaklanmıştır. Bilinen yazılım korsanlarını teslim etmek için acil hatlar kurulmuş, reklam kampanyaları geliştirilmiş, korsanlara baskın yapmak için kanun uygulamaları kolaylaştırılmış ve korsanlığı cezalandıran kanunlar geliştirilmiş ve sertleştirilmiştir. (Halbert, 1997: 55-78).

Örneğin Türkiye'de de faaliyet gösteren BSA (Business Software Alliance), dünyanın ve Türkiye'nin önde gelen yazılım şirketlerinin korsan yazılımla mücadele etmek amacıyla faaliyetlerini birleştirmek üzere bir araya gelerek oluşturdukları bir birlikteliktir. BSA, korsan yazılımın önüne geçilmesi ve telif hakları bilincinin

yazılım sektöründe de yerleşmesi amacıyla dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de yazılım telif haklarını korumak için faaliyet göstermektedir. Keza, sinema alanından bir örnek olarak AMPEC Filmcilik ve Ticaret Limited Şirketi, dünyanın başlıca sinema, video ve televizyon şirketlerini uluslararası alanda temsil eden bir örgüt olan MPA'nın (Motion Picture Association) dünya çapındaki korsanlıkla mücadele programının Türkiye'deki uzantısı olarak çalışmaktadır. Çeşitli iş sahalarında ortaya çıkan bu tür uluslararası örgütlenmelerin dışında, özel olarak sadece fikri mülkiyet haklarının takibi amacıyla kurulmuş olan ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak anlatılan ulusal meslek birlikleri de uluslararası konfederasyonlara üye olarak ve değişik ülkelerdeki meslek birlikleri ile karşılıklı temsil sözleşmeleri yaparak uluslararası ölçekte de faaliyet göstermektedir.

Tüm bunlar fikri mülkiyet rejimine ilişkin, “kamuoyu farkındalığını” artırmış ve büyüyen bir küresel direnç oluşturmuştur. İronik biçimde, fikri mülkiyet korumasının genişletilmesi, insanları fikri mülkiyetin tam olarak ne olduğu konusunda eğitmek ve böylece fikri mülkiyet korumasının genişlemesi nosyonunu ve bundan kimin yararlandığını sorgulama şansını vermek anlamına gelmiştir. Gelişen fikri mülkiyet yasaları ağı ve uygulama mekanizmaları internetten şarkı indirerek olsun, karşılayabilecekleri fiyatta ilaçlara ulaşırken ya da geleneksel bilgilerini muhafaza ederken olsun, daha çok bireyin fikri mülkiyet kanunları ağına ulaşmalarını sağlamıştır. TRIPS ten 12 yıl sonra, uluslararası sözleşmelerin ve iç hukukun birleşik etkisi telif ve patent kanunlarını öğretmiş, ancak bu bilgilenme, direnmeyi de beraberinde getirmiştir. Nelerin fikri mülkiyet kanunlarının suistimali anlamına geldiği hususunda artan algılama, direnmeye çalışan bir organizasyon ağına yol açmıştır. Petersmann'a göre, bu uluslararası hareket gevşekçe bağlantılı, ve fakat,

“serbest” ticarete değil, “adil” ticarete odaklanmış bir küresel sivil toplum geliştirmeye hedeflenmiştir ve neo-liberal küreselleşmeye direnmektedir. Küreselleşme karşıtları tarafından yapılan baskılar, DTÖ/TRIPS’deki artan şeffaflık konularını vurgulamaktadır ve karar oluşturma süreçlerini daha demokratik ve adil hale getirecek küresel bir sistem için çalışmaktadır. (Petersmann, 2003’den aktaran Halbert, 2005:16).

Müzakereler sırasında TRIPS’in kapsamına ilişkin ortaya çıkan anlaşmazlıklar bugün küresel bir direniş haline gelmiştir. Artık, temelinde kamuoyu katkısı olmadan tasarlanan fikri mülkiyet düzenlemelerine muhatap olanlar, süreçte varlık göstermeye çalışmaktadır. Küreselleşme karşıtlığı, sosyal hareket teorisyenlerinin çizdiği çerçeve bağlamında “gerçek” bir sosyal hareket sayılsın ya da sayılmasın, bu çerçeve mevcut küreselleşme karşıtı hareketin analizi için faydalıdır. Bu bağlamda sosyal hareketlerin genel teorisi ve çağdaş küreselleşme karşıtı hareket incelenmelidir.

1999 yılının sonunda Seattle’da Dünya Ticaret Örgütü zirve toplantısını engelleyen büyük protestolardan altı yıl önce, 1993 te, Ekonomist Gazetesi tarafından “modası geçmiş” olarak nitelenen bir hareket gerçekleştirilmiştir; Hindistan’da Bangladeş’te yarım milyon insanın tarım tohumları üzerindeki patentleri protesto etmiştir. “Ekonomist” sosyal protestonun yersiz olduğunu çünkü, GATT Antlaşması’nın serbest ticaret oyununun kurallarını belirlediğini ileri sürmüştür. Bu görüşe göre, GATT fikri mülkiyetin ihlali halinde uygulanacak cezaları koymuştur ve sosyal protesto bunlardan biri değildir. Fikri mülkiyet haklarının yasallığına, örneğin somut olayda tohumlar üzerindeki patentlere meydan

okumak GATT kapsamında izin verilebilir bir seçenek değildir. GATT'ın seçenekleri sınırlıdır:

*GATT 'a göre fikri mülkiyeti ihlal edenler sadece bu alanda değil, diğer sektörlerde de misilleme ile karşılaşılırlar. Tabii bir ülke Uruguay Round'a katılmayarak TRIPS'i reddedebilir ancak bu, GATT bünyesindeki tüm haklarını kaybetme riski demektir. Yani devletler fikri mülkiyet haklarını koruyabilir, korumayı sınırlandırabilir ve GATT sisteminin ekonomik müeyyideleri ile karşılaşabilir ya da kendilerini sistem dışına çıkarabilirler. Ancak sosyal protestolar konu dışıdır çünkü Hindistan'daki ilgili kanunlar ve protestoyu gerçekleştiren kişiler çağdaş ticaret kanununun gerisinde kalmışlardır.(Petersmann, 2003: 73)*

Ancak Ekonomist'in 1994'de patent haklarını protesto edenleri konu dışı ilan etmesinden bu yana çok şey değişmiştir. Tohum stoklarının özelleştirilmesine karşı yürüyen binlerce Hindistanlı çiftçiyi görmezden gelmek bir şekilde kolaydı ama akşam haberlerinde 1999 "Seattle eylemi"nde DTÖ'ye karşı küresel direnişte yürüyen binlerce insanı inkar etmek çok daha zordur. Bu eylemciler neo-liberal ticaret rejimindeki problemlere dikkati çekerek sosyal adalet ve eşitlik söylemini uluslararası müzakerelerin karmaşık dilinden kurtarıp sokağa taşımışlardır. (Weissman, 2003: 207-213).

Karşılığı ise, güney ülkeleri tarafından bile, tümüyle destekleyici olmamıştır. Çok sayıdaki protestocu aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerin sesinin duyulması gerektiğine dair bazı fikirler ifade edilmiştir. (Batliwala, 2002: 43).

Ancak ironik bir şekilde Seattle’da Dünya Ticaret Örgütü’nün dışındaki protestolar gelişmekte olan ülkeleri müzakere sürecinde kendi konumlarını ifade etmekten alıkoymuştur. Buna ek olarak, yüzlerce sivil toplum örgütünün Dünya Ticaret Örgütü sürecine katılmaları gündeme alınmış olmasına rağmen kongre merkezinin dışındakiler tarafından görüşmeler durdurulduğuunda sonuç olarak bu da gerçekleşmemiştir. Bu durum bazılarının eylemcilerin stratejisini sorgulamalarına ve bazılarının da “neden tek bir meseleye ilişkin hareketi temsil edenler kendilerinin, iş, evre, insan hakları, gezegenin menfaatleri konusunda konuşmaya herkesten çok uygun olduklarını düşündükleri” sorusunu sormalarına neden olmuştur. Davet edilmiş sivil toplum örgütleri ve gelişmekte olan ülkeler de konuyla ilgili olarak bölünmüşlerdir. Bazıları sokak protestolarının Üçüncü Dünya müzakerecilerini DTÖ içindeki münhasır sürece karşı çıkmak konusunda cesaretlendirdiğini söylerken Üçüncü Dünyadan diğer bazıları sokak protestocularının kendi çıkarlarına zıt çıkarların avukatlığını yaptığını söylemişlerdir. (Weissmann, 2003: 212)

Seattle eylemlerine ilişkin devam eden değerlendirmelere rağmen bu olay tüm dünyadaki vatandaşları küreselleşme süreci üzerinde düşünmek konusunda hareketlenmelerine yardımcı olmuştur.

DTÖ yapısının bir parçası olarak TRIPS, tüm dünyada, uluslararası düzenin adaletsiz niteliğinin belirleyicisi olarak tanınmıştır. Nitekim, 1999’daki eleştirilerin başında Güney Afrika’nın HIV/AIDS tıbbi tedavi erişimini ve yaşam kurtaran ilaçların yapılmasını durduran suistimalci patent sistemine hizmet eden TRIPS ve ilaç endüstrisi yer almıştır. İlaçlara erişim konusu etrafında ortaya çıkan uluslararası direnç, sağlık bakımının, zaten diğer uluslararası metinlere girmiş olan, bir insan



hakkı olduğuna dair söyleme, fikri mülkiyet tartışmaları içerisinde, eklenmiştir. (Halbert, 2002; Shephard ve Hayduk, 2002).

TRIPS hiçbir zaman evrensel olarak onaylanmazken, güçlü bir sivil toplum tabanlı hareketin ortaya çıkması TRIPS'in soyut dünyasını tam olarak sokağa taşımıştır. Sonuç olarak, TRIPS müzakerecilerinin, antlaşmanın gelecekteki yasallığını sürdürebilmek için adalet ve eşitlik konularını dikkate alma ve Dünya Ticaret Örgütü'nün sosyal adaletle ilgili bölümünde uzlaşma gereksinimi duyacaklarına inanmak için bazı sebepler bulunmaktadır. Küresel düzeyde, olayların bu dönüşümü, TRIPS antlaşmasının ideolojisine karşı çıkacak sivil toplum grupları ile çalışan uluslararası organizasyon ağlarının faaliyetlerinden doğan önemli dönüşümü temsil etmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması, ekonomik küreselleşmede önemli bir adımı simgeler. Dünya Bankası ve IMF nin neo-liberal ticaret modelini desteklemesi uzun süredir eleştiri konusu iken, Dünya Ticaret Örgütü, neo-liberal küreselleşmeye karşı çağdaş direnişin ortaya çıkması açısından daha yakın zamanın odak noktasıdır. Güncel küreselleşme trendi ve buna direnmek üzere ortaya çıkan hareketi adlandırmak üzerine büyük tartışmalar vardır. Bu bağlamda “anti-küreselleşme” terimi ile “karşı küreselleşme (counter globalisation)” terimlerinin de kapsamının incelenmesi ve karşı küreselleşmenin öneminin belirlenmesi de önem arz etmektedir.

Küreselleşmeyi eleştirenlerin pek çoğu küreselleşmeye değil, yapısal düzenlemeler, Amerikan hegemonyası, sosyal hizmetlerin azaltılması ve kamu sektörünün özelleştirilmesi anlamında bir neo küreselleşmeye karşı olduklarını netleştirmeye yönelmişlerdir. Yani “karşı küreselleşme”nin bazı bileşenleri

küreselleşme karşıtlığı olmasına rağmen teknik anlamda küreselleşme karşıtlığı değildir.

Küreselleşme karşıtı hareket dünyanın dikkatini, 1999 Seattle toplantısından bu yana birleşmiş olarak küreselleşmeye direniş yaygınlaşmış ve kitle eylemleri, Dünya Ticaret Örgütü gibi organizasyonların ya da anti demokratik ülkelerin, toplantılarını görece gözden ırak yerlerde gerçekleştirmelerine neden olacak kadar, uluslararası ticaret sahnesinin bir parçası haline gelmiştir.(Halbert, 2003:418-422). Eylemleri önleme çabalarına rağmen neo-liberal küreselleşmeye direniş uluslararası manzaranın bir parçası haline gelmiş ve bu ayırık güçler günümüzde algılanan biçimiyle küreselleşmeye önemli bir alternatif oluşturmaya başlamışlardır. Bu alternatif küreselleşmenin önemli bir parçası da TRIPS Antlaşması doğrultusunda genişleyen fikri mülkiyete olan direniştir.

Alternatif küreselleşme hareketleri literatürde sosyal hareketlere üstün gelirken Debora Halbert<sup>22</sup> bu literatürü başlangıç noktası olarak görmektedir. Halbert'e göre; sosyal hareket literatürü devletin ötesindeki aktörlerin netleşmesine yardım eder. Halihazırda çerçevesi belli bir sistem içinde çalışan dünya politikacılarının neo-realist hesaplarına rağmen, hükümetler aracılığıyla temsil edilemeyen insanlar, endüstri lobileri veya hatta sivil toplum örgütleri küreselleşme ve uluslararası hukukun dışarıdan akışını gözetten bir karşı hareket geliştirmeye başlamışlardır.

---

<sup>22</sup> Debora Hill'in "Fikri Mülkiyete Küresel Direniş" adlı makalesine <http://globalisation.icaap.org/content/> adresinden ulaşılabilir.

Alternatif küreselleşme hareketi fikri mülkiyet konularından daha geniş olduğundan iki yönlü bir inceleme yapılmalıdır. Birincisi, hareketin doğasını bütün olarak doğru algılamak için teoriye bakmak, ikincisi, sosyal hareketin uluslar arası telif hakları konusunu etkileyebilme yolunu anlamaktır. Ulusaşırı direnişin uluslararası seviyede fikri mülkiyet yorumunu, algılamasını etkilediği söylenmektedir; bu itibarla sosyal hareketler uluslararası seviyede dikkate alınmalıdır. Çünkü değişimi etkileyebileceklerini göstermişlerdir.

Jürgen Habermas'a göre, yeni sosyal hareketleri gerçekleştirenler, ne kazanacağız diye soranlar değil, biz kimiz, nasıl yaşıyoruz ve kim güvenilir gibi soruları soranlardır.<sup>23</sup> Bu hareketlerin özelliği, günlük faaliyet alanlarının, sosyal bütünleşme prensipleri bağlamında karşılıklı anlaşma temelinde değil, mevcut politik ve ekonomik sistemi yürüten para ve güç temelinde artarak organize olmasıdır. Bu sistem, günlük yaşamımızda ileri kapitalist ülkelerde devlet yönetimi ve yasal bürokrasinin genişlemesi doğrultusunda büyümektedir. Bu da yaşam etkileşimlerinde para ve güç gözetilen fonksiyonel rasyonaliteyi empoze etmekte ve kültür, kimlik ve yaşam stilini çevreleyen yeni çatışma ve gerilimler yaratmaktadır.(Edwards, 2004: 116)

Çatışma, “geleneksel” yaşam biçimlerini koruyanla, modern sistemler tarafından bastırılan rasyonalite süreci tarafından günlük yaşamlarının sömürgeleşmesi ile yüz yüze geldiklerinde ortaya çıkmaktadır. Bu hareketler kadın hareketlerinde olduğu gibi özgürleştirici olabilirken, kendi alanlarındaki sömürgecilğe karşı direnişe odaklanma eğilimi gösterirler.

---

<sup>23</sup> Jürgen Habermas, Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti çev., Medeni Beyaztaş, İstanbul: Bakış, 2002.

Habermas'ın yeni sosyal hareketler hakkındaki fikirleri, pek çoğu fikri mülkiyet konularına ilişkin olan sosyal protestoların özündeki dağılmaz direniş sebeplerini sezme olanağı verir. Ancak karşı küreselleşme hareketi çok yönlü yapısından dolayı Habermas'ın teorisinin ötesine geçmiştir. Bu hareket gerçekten günlük yaşam konularına ve yaşantımızın sömürgeleştirilmesine odaklanmıştır fakat ücretleri ve gelir dağılımını da anahtar olarak görmektedir. Bu hareket açıkça dağılım soruları- sosyal adalet ve mülkiyet soruları- ile ilgilenir ancak hareket sadece neo-liberal ekonomik modeli değil, tüketici kültürün hakimiyetçi kültürel yapısını da sorgular.

Öte yandan alternatif küreselleşme veya karşı küreselleşme olarak adlandırılan hareketin gerçekten bütünde tek bir hareket olmadığını ancak küresel kapitalizmi temsil eden DTÖ, Dünya Bankası ve IMF'ye karşı müttefik olan bağımsız çoklu hareketler olduğunu fark etmek de önemlidir. (Edwards, 2004: 117-119).

Fikri mülkiyetin genişlemesine karşı pek çok direniş alanları sömürgeci güçlerin dikkate alınmasının önemli olduğunu ileri sürmektedir. Dünya çapında gruplar, insan bedeninin, insan geninin ticarileştirilmesi yoluyla insan bedeninin değiştirilmesine ya da yerel kültürler ve yaşam biçimleri için elzem olan tohum çeşitlerinin patentlenmesine direnmeye çalışmaktadırlar. Modern direnişleri anlamakta yardımcı olan da, yaşantının sömürgeleştirilmesinin bu yönüdür. Ancak Habermas'ın ileri sürdüğü gibi, karşı küreselleşme hareketlerinin çoğunun, mülkiyet kimin elinde, nasıl tahsis edilir ve mülkiyet üzerindeki hangi manevi haklar korunur

gibi konulardan oluşan gündeminin fikri mülkiyete karşı olan direnişle özdeşleştiği de göz ardı edilmemelidir.

François Dubet'e göre, küreselleşmenin temel bir özelliği de; borsanın, sermayenin ve finansal akımların küreselleşmesinin sosyal hareketlerin geliştiği ulusal politik alanı zayıflatmasıdır.(Dubet; 2004:693). Geleneksel sosyal hareketler her zaman devlet temelli olmuştur ve eğer devletler ekonomik geleceklerini artık kontrol etmezlerse protesto odağı daha fazla dağınık ve daha az somut hale gelir. Dubet, ekonominin devlet ya da kurumsal kontrol dışında pazarlar tarafından yönetilir gözükmeye başladığında sosyal hareketlerin nasıl mümkün olabileceğini sorgulamaktadır. Bu küreselleşme protestoyu nereye oturtacağını bilmeyi zorlaştırır, ya da en azından uluslararası ekonomik kuruluşların dönemsel toplantılarına karşı protestoları sınırlandırır.

Günümüzün alternatif küreselleşme hareketinin geniş, çok bölgeselli ve çok odaklı nitelikleri onu benzersiz kılmaktadır. Örneğin Güney Afrika hükümetince uygulanan, Avrupalıların başkalarından ayrılması sistemine karşı hareket gibi daha önceki hareketler tek bir ülkeden ortaya çıkıp ulusaşırı hale gelmiş konularken, karşı küreselleşme devlet temelli değildir ve ele aldığı konular çeşitlidir. Bu devlet sınırları ile kesişen hareketin birden çok bağıllığı vardır, harekette değişik gruplar küreselleşme ile ilgili çeşitli konular etrafında birleşmiştir ve internet bunların iletişimine, belirli olaylar için bir araya gelmelerine ve tekrar münferit konulara dönmelerine olanak vermektedir. Bazı teorisyenlere göre, bu süreç "alttan küreselleşme" olarak adlandırılır (Falk, 2003; Dallmayr, 1999).

Virginia Vargas'a göre, ulusaşırı sosyal hareketler, geniş kapsamlı ve çeşitlilik gösteren bir yapıda olup, devamlı büyüme ve değişim içindedir.(Vargas, 2003: 909). Örneğin, çevreciler, insan hakları ve sosyal adalet eylemcileri, ve diğer pek çokları küresel ticaret kurumlarını ortak bir tehdit olarak görmeye başlamışlardır. Vargas'a göre, bu yeni sosyal hareketler, onları geçmişteki sosyal hareketlerden ve milletler üstü aktörlerden, merkezi bir otoriteye bağlı olmamak ya da belirli bir kimlik konumlanması bulunmamak gibi özellikleri nedeniyle farklı kılan, elektronik olarak birleşen alternatif oluşumlar yaratmaktadır.(Vargas,2003, 909; Batliwala, 2002).

Pek çok açıdan, ulusaşırı sosyal hareketlerin çoklu, yerel, devlet temelli olmayan ve kıtalar üstü şeklindeki bu tanımlaması Michael Hardt ve Antonio Negri'nin yığına ilişkin çağdaş çalışmasına uymaktadır.

Hardt ve Negri'ye göre tüm politikalar artık küreseldir ve bu yüzden hepsi sosyal protestodur. Böylelikle sosyal hareketlerin niteliği değişmiştir. Özetle, bunun uluslar arası mücadelenin yeni bir halkasının görünümü olmadığı, daha çok sosyal hareketlerin yeni bir niteliğinin ortaya çıkması olduğunun anlaşılması gerektiğini şöyle vurgulamaktadırlar:

*Öncelikle her mücadele yerel şartlarda köklenir, aniden küresel seviyede yapraklanır ve ekseriyetinde emperyal yapıya saldırır. Mücadeleler aynı zamanda ekonomik, politik ve kültürel ve sonuçta yaşam formu üzerindeki biyopolitik mücadelelerdir.(Hard, Negri, 2003: 56)*

Alternatif küreselleşme hareketi, özellikle o hareketin fikri mülkiyet boyutu, ekonomik, politik ve kültürel. İçeriğindeki temalar yeni değildir ancak yeni bu

kavramları ifade edecek yeni yollar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1970'lerin para politikalarına direniş, bugünün DTÖ eleştirilerine ve TRIPS antlaşmasına öncüdür. Bir uluslar arası çevre hareketi yeni değildir ancak patentler, biyoteknoloji, tohum sahipliği ve geleneksel bilgi yeni boyutlar eklemiştir. İnsan haklarına, sosyal adalete ve uluslar arası düzeyde sömürgeciliğe odaklı hareketler yeni değildir ancak TRIPS'den kaynaklanan biyo korsanlık, patentli ilaçlara erişim, ve biyo sömürgecilik konuları yeni bir dönümdür. Fikri mülkiyetin küreselleşme sorunlarındaki “kesişme noktası” özelliği, bölgesel, ulusal ve uluslar arası seviyede çalışan eylemcileri sivil toplum örgütleri, ulusal hükümetler ve Birleşmiş Milletler ile bir araya getirmiştir.

Sonuç olarak, bu konular daha sonra uluslar arası fikri mülkiyet antlaşmalarına dönmüş ve yeni antlaşmaların veya mevcut antlaşmalarda değişikliklerin kamu erişimi ve hesap verilebilirlik taleplerini karşılayacak bir ortam yaratılmıştır.

Yeni sosyal hareketler ve halk kökenli organizasyonların kendisi de fikri mülkiyet düşüncesi etrafında ortaya çıkmışlardır. (Story, 2002: 125; Drahos, 2002: 174). Drahos, diyalog ağlarının diğer türlü bağımsız grupları ortaya çıkarmakta ve bağlantılandırmakta olduğuna işaret etmektedir. Ulusal ve uluslar arası olarak fikri mülkiyetin standart oluşturma süreci giderek artan oranda devlet dışı aktörler ve iş dünyası dışından aktörlerin katılımının gerçekleştiği ağ diyaloglarında yapılmaya başlamaktadır.(Story, 2002: 175)

Bu “ağ”lar net bir merkezden yoksunlarken, farklı sebepler (Hindistan'da tohumlara erişim, Güney Afrika'da Aids tıbbi yardımına erişim, Avustralya ya da Hawaii'de geleneksel yapının kontrolü gibi) için savaşılan gruplar fikri mülkiyetin altı

çizilen yasal sistemi ile tematik olarak bağlantılıdır. Stratejik müttefikler; yerel sivil toplum örgütleri, kuzey güney çiftçi ve köylü müttefik grupları, çevresel sivil toplum örgütleri, gelişme enstitüleri ve temel meselesi gıda güvenliğini sürdürmek olan eylemciler arasında ve yaşam formlarının patentlenmesine olan karşıtlığı ruhani temeller ile sürdüren dini örgütler arasında ilerlemektedir. Bu yeni koalisyonlar mevcut fikri mülkiyet kuralları, patent ve bitki üreticilerinin korunması yolu, endüstrileşmiş dünyada hak uygulamaları kuran birimler ve alternatif değerlerin tanınmasında ısrarcılığa karşıtlık çerçevesinde örgütlenmiş yeni ve heyecan verici bir koalisyon biçimi oluşturmaktadır.(Halbert, 2001: 275-276)

Kabaca tanımlanan bu atmosfer çerçevesinde, organizasyonlar daha fazla eşitlik ve sosyal adalet için savaşıyor ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan insanlar için tasarlanmış küresel bir direniş dili geliştirmeye başlamışlardır. Zira uluslararası insan hakları arenasında kodlanmış sosyal adaletin dili kolayca ticaret ve ekonomi diline çevrilemediğinden çatışma ortaya çıkmaktadır. (Chapman, 2002: 867).

Halk kökenli organizasyonlar ile politika ve hukuk dili arasındaki kopukluk, uluslar arası düzeyde sosyal hareket gruplarının profesyonelleşmesi ve batılılaşmasının güneydeki halk kökenli organizasyonların sesini susturduğunu savunan bazı teorisyenlerin ilgi alanıdır. Gerçekte, politika oluşturma dilini konuşabilmek uluslar arası sisteme katılmanın anahtar noktası haline gelmiştir. Batliwala'nın dediği gibi, devlet otoriteleri genellikle seçkin sosyal temsilcilerin öğrendiği bürokratik dili konuşmayan yüksek sesli, atak ve kontrolü güç halk kökenli gruplar yerine seçkin sivil toplum örgütlerini politika oluşturma süreçlerine davet ederek hile yapmaktadırlar. (Batiwala, 2002: 396-398)



Gerçekten, uluslar arası sözleşmelerin müzakere odalarında duyulan seslerin hemen hepsi kuzeyden ve hukuk ve ekonomi dilinden konuşabilen, erişimi kontrol eden kesimlerdir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerin de seslerini duyurmak ve bir şekilde itibar kazanmak için batı diplomasisinin dilini öğrenmeleri gerektiği söylenmektedir. Ancak Debora Halbert sorunu biraz değişik bir şekilde kavramsallaştırmaktadır. Ona göre; hem mevcut sistemin eleştirisi hem de sistemin dışında çalışma yöntemleri uzun dönemli sosyal değişiklik için gereklidir. Yasal belgeleri bilinen deyimlere tercüme etmek için eğitilmiş kişilere ve halkın TRIPS Antlaşmasına dair kaygılarının hukuki terimlerle ifade edilmesine gereksinim vardır. Hukukçuların diyaloglarına giren, “paralel ihracat, zorunlu lisanslama, tükenme, kendine özgü koruma” gibi fikri mülkiyet hukuku terminolojisine ilişkin cümleler yasal söylevlerin dışındakilere bir şey ifade etmemektedir. Bu nedenle, her iki taraf için tercüme gereklidir. Ancak, halk kökenli hareketler, ulus üstü sosyal hareketler ve sivil toplum örgütleri, farklı ve alternatif bir gelecek vizyonu yaratarak mevcudun eleştirisinin ötesine gitmektedir. Bu gelecek vizyonları, eğer mevcut statükoya bir alternatif öneriyorlarsa mevcut uluslararası örneğin dışında var olmalıdır. Debora Halbert, TRIPS’e direnmeyi iki dala bölmektedir.

Birincisi TRIPS’e hemen gelecek olan eleştiridir ki buna göre antlaşmanın çöpe atılması istenmez ama başlangıçta dışlanmış olan menfaatleri daha iyi temsil edecek şekilde değiştirilmiş bir antlaşma istenir. Bu eleştiri uzman hukukçuların çalışmalarından ve kaygılarını uluslar arası hukuk dilinde seslendiren eylemcilerden ortaya çıkmakta ve TRIPS antlaşmasında ve mevcut uluslar arası hukuk çerçevesinde görülebilecek yaptırımlar sunmaktadır.

İkincisi TRIPS'in yasal söylevi dışındaki yerel eylemcilerle çalışan ulusaşırı sosyal hareketler tarafından geliştirilen direniştir. Bu direniş, küreselleşmenin mevcut yöntemlerine bir alternatifin açıkça ifade edilmesidir. Bu, gelecek vizyonu daha geniş alternatif küreselleşme, sosyal protestoların içine sarmalanmıştır ve odağını daha iyi ve farklı bir dünya üzerine yerleştirmiştir.

Diğer taraftan, devletlerin, sosyal protestoların meşruluğunu muhafaza etmeyi istediklerini varsayarak, eylemcilerin kaygılarının devletler ve onların müzakerecileri tarafından anlaşılan bir dile tercüme edilmesi gerekmektedir. Sokak tiyatrosu ve şiddet içermeyen protestolar sorunların var olduğunu, ancak eylemcilik dili ile ticaret antlaşmalarının dili arasındaki gediğin genişliğinden dolayı bu iki küre arasındaki diyalogun imkansız değilse bile zor olduğunu ileri sürmektedirler. Uzman hukukçuların, hukuk dilini konuşabilen eylemcilerin ve TRIPS'in yapısını kavrayanların çalışmaları sosyal protestoları TRIPS antlaşmasında potansiyel değişikliklere dönüştürmek için önemlidir.

Örneğin Martin Khor'a göre, TRIPS in doğurduğu problemler ve dengesizlikler daha belirgin hale geldiğinden değişim için tırmanan bir kamu talebi vardır. Bu talepler şöyledir:

*Gelişmekte olan ülkeler için antlaşmanın uygulanmasında seçenekleri değerlendirmekte daha fazla zaman, esneklik ve özgürlük,*

*Gelişmiş ülkelerin ve onların ortaklıklarının geliştirmekte olan ülkelere karşı harekete geçmelerinde kısıtlama,*

*Problemleri yönlerini değiştirmek için TRIPS'in revizyonu ve yenilenmesi ve teknoloji transferine ilişkin hükümleri gibi olumlu yönlerinin uygulanmasının sağlanması,*

*TRIPS'in tümüyle Dünya Ticaret Örgütü bünyesinden çıkarılması (Khor, 2002: 202).*

Burada belirtilenler gibi konular, devlet dışı ve iş dünyası dışından aktörlerin elektronik ağlarından yayılmaktadır. Bu aktörlerin düşünceleri, ciddiye alınmak için TRIPS'i ortadan kaldırma çağrısı olarak değil, bunun yerine antlaşmanın yeniden yorumlanmasının bir yolu olarak çerçeveslenmiştir.

TRIPS'in arkasındaki esas müzakereci güçler bu iddiaları reddedebilirlerken, TRIPS üzerinde gelecekteki müzakerelerde bu hususların pek çoğunu dikkate almak zorunda kalacaklardır. Bu diyalogdan şöyle önemli bir içgörü çıkmaktadır; esneklik TRIPS'te zaten vardır, ama şimdi, sistemden henüz yararlanamayanlara yardım etmek için uygulanabilir ve faydalı kılınmalıdır. (Correa, 2002: 52; Love, 2002: 74)

Fikri mülkiyete ilişkin politika oluşturanlar ve hukuk otoritelerinin, antlaşmanın başlangıcından beri TRIPS'e bir eleştiri yöneltmeye başladıklarını anımsamak önemlidir. Zaten Dünya Ticaret Örgütü sistemi içerisindeki hukukçular ve sivil toplum örgütlerinin TRIPS antlaşmasını eleştirmek için dışarıdan sosyal hareketlerin baskısına ihtiyaçları yoktu ve içsel yasal eleştiriler karşı küreselleşme çabalarından bağımsız olarak ortaya çıkmıştı.

Hukuk otoriteleri ve TRIPS'in içsel eleştirisi ile ilgili diğer gruplar, özellikle halihazırda TRIPS/DTÖ dünyası içinde olanlar, halk kökenli hareketlerin

söylemlerini, kaygılarını uluslar arası antlaşma yapma diline tercüme etmekte alternatifsiz durumdadırlar. Bu bakımdan, TRIPS'in, gelecekte güneyin ihtiyaçlarını karşılayan bir antlaşmaya dönüşme potansiyeli büyük oranda onlara bağlıdır.

TRIPS Antlaşmasının halkın ihtiyaçları yönünde yenilemekte süregelen mücadele için hukuk otoritelerinin yanı sıra ulus üstü aktörler de sosyal protestoların meselelerini hukuka ve uluslar arası antlaşmalara dahil edilebilecek lisana tercüme etme sürecinde anahtar rol oynar. Ancak küreselleşme konuları çerçevesindeki ulusaşırı sosyal hareketlerin aynı düzeyde önemli bir yönü de onların TRIPS'in yasal dilinin ötesine hareket etmeleri ve hep beraber farklı bir küreselleşme biçimi yaratabilmeleridir.

Yasal görüşmelerin dışında çalışan eylemciler telif ve patentin soyut dilini halk tarafından anlaşılır bir dile çevirmektedirler. Bunu, ilaç yokluğu, geleneksel bilginin mal edilmesi, telif konu materyallerin korsanlığı gibi gerçek zararlara odaklanarak yapmaktadırlar ki, böylece dünyanın her yerinde insanlar anlaşılmaz belgelerin yaşamlarına gerçek etkileri olduğunu algılamaktadır.

Sonuç olarak, tüm dünyada milyonlar fikri mülkiyet konuları etrafında hareketlenmişlerdir. Gelişmiş dünyadaki organizasyonlar geliştirmekte olanlardaki ile bağlantıya geçerek hükümetleriyle fikri mülkiyet ile ilgili konularda, sosyal adalet ve küresel demokratik sivil toplum konularında kulis yapmışlardır. Alttan baskı geliştirerek, demokratik seçimle gelen hükümetlerin inkar edemeyecekleri, en azından sahte bir bağlılık göstermeleri yönünde söylemler yükselmiştir.

Pozisyonları “dışarıdakiler” olarak verilen eylemciler temel metinlerde ufak düzeltmelerin ya da yasal dilde potansiyel yaptırımların ötesine geçmişlerdir. Yani küreselleşme hareketinin gücünün bir bölümü bir başka dünya yaratmaktır. Küresel seviyede “Bir başka dünya mümkün” şeklindeki sloganın altında bir direniş ifade edilmektedir. Bu direniş, neo-liberal ticaret politikalarını değil, sosyal adalet ve demokratik fırsatlara dayalı farklı bir küresel dünyayı ifade etmektedir.

Uluslararası sosyal hareketlerin mevcut fikri mülkiyete ve küreselleşme çabalarına getirdiği eleştiri önemlidir ama alternatifler ileri sürmesi de aynı derecede önemlidir. Ancak, küresel sosyal protestoya karşın, her zaman bilinmelidir ki; bazıları da TRIPS’deki problemi fazla koruma değil, eksik koruma olarak görmektedir. Gerçekte, antlaşmanın etkinliğinden önce bile, ABD, TRIPS’in “hem yetersiz hem de uygulama çerçevesinin çok uzun ve çok gevşek olduğunu duyurmuştu. (Umoren,1995). Bu bakımdan, TRIPS’in insan hakları çizgisi ve kamu yararı doğrultusunda yeniden tanımlanmasına ilişkin her hangi bir çaba, fikri mülkiyet çıkarları tarafında direniş ile karşılaşılacaktır. O halde, devam eden gelişme sürecinde TRIPS’in dilinde veya uygulanmasında veya gelecekteki uluslararası düzeyde yapılacak her hangi bir müzakerede tetikte olacak birimler bulunmalıdır.

Bazıları, TRIPS Antlaşmasındaki değişiklik taleplerinin, antlaşmanın yapısına meydan okumadığını, sadece sosyal protestoları dağıttığını söylemektedir. Yani pek çokları antlaşmayı değiştirmeye çalışmakta ve hem güneyin hem de kuzeyin çıkarlarını koruyacak bir metin haline gelebileceğine inanmaktayken, diğerleri tüm yapının sökülmesini istemektedir. Bu tartışma gelecekte de sürecektir.

Metnin değişmesinin güney küre ile kuzey küre arasında bir denge ile de sonuçlanması mümkündür. Ancak deliller göstermektedir ki eğer güney daha fazla alanı kazanmış olsaydı gelişmiş dünya özellikle de ABD TRIPS'i inkar eder ve TRIPS'in çerçevesi dışında daha ağır cezalar ve daha geniş fikri mülkiyet hakları arardı. Her durumda ortada meşruiyet sorusu kalmaktadır. ABD'ye göre antlaşma yeterince ileri gitmemektedir. Güney ülkeleri ve sivil toplum gruplarında çalışanlara göre ise çok ileri gitmektedir. Korumanın kapsamına ilişkin protestolar arttıkça TRIPS'i eşit koruma ve sosyal adalet iddialarının ifade edilebildiği bir metne dönüştürme potansiyeli bulunmaktadır. Ancak bu iddiaları yaparken daha güçlü hükümetler ikili müzakereler lehine rejimin dışına çıkabilirler.

Sonuç olarak TRIPS Antlaşması, fikri mülkiyetin korunması bakımından oldukça önemli bir gelişmeyi yansıtmaktadır. Tüm ülkelerin er geç uyacakları global standartlar getirerek ülkeler arasında karşılıklı anlaşmaları bertaraf etmek üzere tasarlanmıştır. Üye bir ülkenin bir diğerine karşı olabilecek uyuşmazlık iddiasında çözüm çerçevesi de sağlamaktadır. Sorunun başarılı bir biçimde çözümü için, TRIPS Antlaşmasını güçlendiren, uygulanabilir duruma getiren bir antlaşmayı ihlal eden ülkeye karşı bazı cezalar öngörülmektedir. (Halbert, 2005; 9)

Antlaşma, fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin olarak daha zorlayıcı, egemenliği kısıtlayıcı ve ulusal hukuk düzenlerini homojenleştirici bir nitelik taşımaktadır. Fikri mülkiyet haklarının korunması açısından uyulması zorunlu standartlar yanında; üye ülkelerin yükümlülükleri, şeffaflık, uyuşmazlıkların önlenmesi ve çözümlenmesi gibi hususlarda da ayrıntılı hükümler getirmiştir.

Bunlardan “ulusal işlem yapma” ve “en çok kayrılan ülke” ilkelerine kısaca değinmekte yarar görülmektedir:

Sözleşmenin 3. maddesinde hükme bağlanan “ulusal işlem yapma ilkesi”ne göre, TRIPS Sözleşmesine taraf olan bir ülke, fikri mülkiyet koruması bakımından kendi vatandaşlarına tanıdığı haklardan ve korumadan aynı şekilde diğer taraf ülke vatandaşlarını da yararlandırmak zorundadır.

Sözleşmenin 4. maddesinde düzenlenen “en çok kayrılan ülke ilkesi”ne göre ise, başka bir ülkenin vatandaşlarına tanınan herhangi bir avantaj ya da ayrıcalık, derhal ve ön şartsız olarak sözleşmeye taraf tüm ülkelerin vatandaşlarına da sağlanacaktır.

Görüldüğü gibi, TRIPS Sözleşmesi, küresel ölçekte bir fikri mülkiyet koruması öngörmekte, bu yolla gelişmiş ülkelere ve endüstrilere aramakta oldukları desteği sağlamaya çalışmaktadır. Ancak diğer taraftan, az gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin bilgiye, yeniliklere ve ileri teknolojiye erişimini sınırlandırabilmektedir. Başka bir deyişle, bu ülkelerin ekonomik kalkınmaları için çok ihtiyaç duydukları yeni bilgi ve teknolojilerin hızlı bir şekilde yayılımını engelleyici etkiler gösterebilmektedir.

Bu çerçevede, az gelişmiş ülkelerin TRIPS Sözleşmesinin getirmekte olduğu standartları kendi ulusal hukuk düzenlemeleriyle ve uygulamalarıyla bütünleştirmeye göstermiş oldukları direncin pek çok sebebi vardır. Fikri mülkiyete konu eserlerin en fazlasına yabancı ülke ve firmalar sahip olduklarından TRIPS hükümlerini uygulamanın az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere zenginlik transferine yol

açacağı ve yerli firmaları negatif bir şekilde etkileyeceği ileri sürülmektedir. Ayrıca TRIPS Sözleşmesinin, ülkelerin egemenlik haklarını da zorlamakta olduğu ifade edilmektedir. (Corbett, 2001:1092).

TRIPS Antlaşması'nın ve dolayısıyla fikri mülkiyet haklarının küreselleşme sorunlarındaki önemini ortaya çıkaran tüm bu gelişmeler ve tartışmalardan sonra mülkiyet hukukuna ilişkin düzenlemelerin ülkemizdeki tarihsel gelişimi anlatılırken TRIPS'in iç hukuk mevzuatımız ve uygulamalarımız üzerindeki etkisi de daha net olarak değerlendirilmektedir.

### **1.2.3. Küreselleşmenin Türkiye'deki Fikri Mülkiyet Düzenlemelerine Etkisi**

Türkiye'de fikri mülkiyet hukuku kurallarını düzenleyen temel kanunun 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu olduğu, bu Kanunun 1 Ocak 1952 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, günümüze dek bir çok değişikliklere uğradığı belirtilmiştir.<sup>24</sup> Öncelikle, ülkemizde 1952 yılından 1983 yılına kadar fikri haklar alanına ilişkin herhangi bir yasal düzenleme gerçekleştirilmediği düşünüldüğünde uluslar arası gelişime tam bir uzaklık olduğu kanısını uyanmaktadır. Bu uzaklığın nedenleri arasında, hak sahiplerinden, bilim çevrelerine değin her düzeyde yetkili ya da yetkisiz tüm ilgililerin katkısı bulunduğu aşıkardır. Türk sanat ve kültür yaşamında çeşitli ortamlarda bestecilerin, yazarların telif ücreti alamadıklarına dair yakınmalar ve istekler dile getirilmiş ancak bunlar da mevcut düzenlemelerin yeniden ele

---

<sup>24</sup> Bknz I.1.2. Türkiye'de Fikri Mülkiyet Hukuku Düzenlemeleri



alınması için yeterli olmamıştır. 1983 yılında gerçekleştirilen yasa değişikliğinden önce fikir hakları alanında uzun süren bu durgunluk 23 Şubat 1980 tarihine değin devam etmiştir. Bu durumun ülkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kültürel yatırımların ve zihniyetin, bu dönemde bulunmamasıyla da ilgili olduğu düşünülmektedir. Zira bir toplumda kalkınma eğitim, bilim ve kültürün gelişmesi ile mümkündür ve dolayısıyla fikri üretim, her türlü gelişmeye temel oluşturmak suretiyle ulusal yapılanma sürecinde fiziksel üretim kadar büyük bir yer tutmaktadır. Kültür ve sanatın gelişmesi de, bu alana dair yeni hukuk kurallarının oluşturulmasına ihtiyaç gösterir. Nitekim, 23 Şubat 1980 tarihinde 3/428 sayılı, “Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun Yayınlarında Faydalanılan Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Uygulanacak Esaslar” başlıklı Bakanlar Kurulu kararnamesi yürürlüğe konmuştur. Çünkü 1980'lere gelindiğinde artık televizyon tüm evlere girmiş olup, henüz sadece Türkiye Radyo Televizyon Kurumu tarafından kamu yayıncılığı yapılmaktadır. Söz konusu kararname ile, 1 Ocak 1952 tarihli, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 43. maddesine işlerlik kazandırılması ve 1 Mayıs 1964 tarihinde kurulan özerk bir kamu kuruluşu olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun hizmete başladığı günden itibaren herhangi bir ücret ödenmemiş bulunan hak sahiplerine ödeme yapılması amaçlanmıştır. Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun o tarihte yürürlükte bulunan 43 üncü maddesinde, fikir ve sanat eserlerini, sahiplerinin izinlerini almaksızın, radyo ve televizyon ile yaymak hususunda radyo televizyon idarelerine bir kararname ile yetki verilebileceği, bu yayınlar için hak sahiplerine, Bakanlar Kurulu tarafından onaylanacak bir tarife üzerinden ücret ödeneceği ve bu ödemelerin statüsü gereğince üyelerine dağıtılmak üzere meslek birliğine yapılması öngörülmüş ve fakat sözü edilen meslek birliklerinin kanunun yayımı tarihinden

itibaren altı ay içinde (en son 14.6.1952) bizzat eser sahipleri tarafından kurulmaması halinde, hükümetin bu birliklerin kurulmasını bizzat sağlayacağına ilişkin hüküm işletilememiş, 1980 yılında bahse konu kararname çıkarılmış, 1983 yılında da 5846 sayılı Kanunun bazı maddeleriyle birlikte sözü geçen 43 üncü madde de kararnameye paralel biçimde değiştirilmiştir. (Beşiroğlu, 2004: 14)

1980 yılı ve takip eden yılların Türkiye’de fikri mülkiyet haklarının gelişiminde yapı taşı olması tesadüf değildir. 1980’li yıllarda hukuki, ekonomik ve teknolojik değişimlerin karmaşık etkileşimi sonucu ortaya çıkmış olan küreselleşme olgusunun ülkemizdeki fikri mülkiyet hukuku düzenlemeleri üzerindeki etkisi somut olarak görülmeye başlanmıştır. 1980 yılı, Türkiye’de 24 Ocak kararlarıyla birlikte, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) denetiminde “yapısal uyum” ve “istikrar arayışı” sloganıyla neo-liberal programın uygulanması ve ekonominin yeniden düzenlenmesi sürecinin başlatıldığı çok köklü bir dönüşüm yılıdır.

Bilindiği üzere, küreselleşmeyi hızlandıran en önemli unsurlardan birisi, gelişen teknolojik yapı sonucunda ortaya çıkan kitle iletişim araçları, yani medyadır. 1980’lerden sonra uydu yayıncılığının gelişmesiyle, dünyanın her tarafına yayın yapabilen televizyonlar, coğrafi ve siyasal sınırları da ortadan kaldırmıştır. Ülkemizde de yayıncılığın özelleşmesi özel kanalların faaliyete geçmesiyle birlikte ticari kaygılar ve beraberinde fikir ve sanat eseri sahiplerinin mali haklarını savunmaları, yayın kuruluşları arasında program alış verişinden doğan ekonomik ilişkiler, bu ilişkileri düzenleyen ulusal ve uluslararası örgütlenmeler gündeme gelmiştir. 5846 sayılı Yasanın 42’inci maddesi 1983 yılında değiştirilmiş ve 1980 tarihli 3/428 sayılı kararnamenin bazı hükümleri yasalaştırılmış ve ayrıca 4 adet

meslek birliği kurulmuştur. Bunlar; İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), MESAM (Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği), GESAM (Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği) ve SESAM (Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği)' dir.<sup>25</sup>

Daha sonra 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda 1995 yılında yeniden değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliğin, temel olarak Türkiye ile AB arasında gümrük birliğini tesis eden AT - Türkiye Ortaklık Konseyi'nin Gümrük Birliği'nin Son Dönemi'nin Uygulamaya Konmasına İlişkin 22 Aralık 1995 tarih ve 1 /95 sayılı Karar (96/142/EC) doğrultusunda yapıldığı söylenebilir. AB-Türkiye ortaklığını kuran 1963 Ankara Anlaşması'nda öngöröldüğü gibi, Gümrük Birliği'nin (GB) 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesi, hukuki olarak, 6 Mart 1995 tarihli bu Ortaklık Konseyi Kararı'nın sonucudur.

Anılan Kararın IV.Kısım, I.Bölümünde “fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması” başlığı altında;

*Madde 31: Taraflar fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının yeterli ve etkili biçimde korunması ve uygulanmasını sağlamaya verdikleri önemi teyid ederler.*

*Taraflar, ancak fikri mülkiyet haklarına Gümrük Birliği'ni oluşturan iki tarafta da eş düzeyde etkili koruma sağlanması halinde Gümrük Birliği'nin gereğince işleyebileceğini kabul ederler. Dolayısıyla 8. Ekte öngörölen yükümlölükleri yerine getirmeyi taahhüt ederler.*

---

<sup>25</sup> Aşağıda, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, bu gün ölkemizde faaliyet gösteren meslek birlikleri hakkındaki bilgilere ayrıca yer verilmektedir.

hükmü, ve “fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması” başlıklı 8. ekte de;

*Madde1:Taraflar, Uruguay Konferansı Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri'nde akdedilen Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri Hakkında Anlaşma'dan (TRIPS) doğan yükümlülüklerle atfettikleri önemi teyid ederler. Bu çerçevede, Türkiye, bu Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç üç yıl içinde TRIPS Anlaşmasını uygulamaya koymayı taahhüt eder. Bu kararda hüküm bulunmayan hallerde, iki taraf arasında fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının kapsamı, koruma düzeyi ve uygulanması ile ilgili olarak TRIPS Anlaşması hükümleri, her iki Taraf bakımından yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren uygulanır.*

hükmü yer almaktadır.

8. ekte ayrıca; Türkiye'nin, Avrupa Topluluğu'nda yürürlükte bulunan koruma düzeylerine eşit koruma düzeylerini sağlamak üzere fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının etkin bir şekilde korunmasını geliştirmeye devam edeceği ve bu haklara saygı gösterilmesini sağlayacak uygun tedbirleri alacağı, bu Kararın yürürlüğe girmesinden önce, fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları ile ilgili bazı çok taraflı sözleşmelere katılacağı, Topluluk veya üye devletlerde kabul edilen mevzuat ile aynı dahili mevzuatı yürürlüğe koyacağı belirtilmektedir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin bu Kararın yürürlüğe girmesinden önce, fikri mülkiyet haklarının etkin bir şekilde idaresi ve uygulanması amacıyla, TRIPS Anlaşmasının II. Kısımının 4. Bölümü (madde 25 ve 26) ve III. Kısmı çerçevesinde

üstlendiği yükümlülüklerin gereğini yerine getirmek üzere gerekli tüm tedbirleri almayı taahhüt ettiği,

Gümrük Birliği Ortak Komitesinin, bu kararın Fikri Mülkiyet Hakları hükümlerinin uygulanmasını izleyeceği, Ortaklık Konseyi'nin bu çerçevede vereceği görevleri yerine getireceği, Fikri Mülkiyet Hakları konusunda bir alt komite kurulması dahil Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunacağı,

Tarafların, bu Karar'ın amaçları bakımından fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının, özellikle bilgisayar programlarının telif hakları dahil telif haklarını, komşu hakları, patentleri, sınai tasarımları, menşe adları dahil coğrafi işaretleri, ticaret ve hizmet markalarını, entegre devrelerin topografilerini olduğu kadar Sınai Mülkiyet Haklarının Korunmasına ilişkin Paris Sözleşmesi'nin mükerrer 10. Maddesinde belirtilen haksız rekabete karşı korunmayı ve know-how konusunda kamuya mal olmamış bilgilerin korunmasını içerdiğini kabul ettikleri belirtilmektedir.

Ayrıca bu kararın, tarafların ticaret ilişkilerine uygulanan fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının sadece bu kararın hükümlerine tabi olacağı anlamına gelmeyeceği vurgulanmaktadır.

Ek. 8'deki yüklenilmesi istenen fikri ve sınai mülkiyete yönelik yükümlülükler bakımından, bunların tamamıyla Uruguay-TRIPS anlaşmasının uygulanmasıyla ilişkili yükümlülükler olduğu görülecektir. Hatta Türkiye TRIPS Anlaşması uyarınca fikri ve sınai mülkiyete yönelik mevzuat uyumu açısından beş yıllık bir süreye sahipken, Ortaklık Konseyi Kararı ile TRIPS hükümlerini üç yıl

içinde uygulama yükümlülüğüne girmiş ve bu yükümlülükleri 1999 yılı sonuna kadar tamamlamak zorunda kalmıştır.

Türkiye’de 1994’den, özellikle DTÖ ve Gümrük Birliği üyeliğinden sonra yasal ve kurumsal atılımlar gerçekleştirilerek Dünya’daki gelişime paralel bir gelişme gösterilmiştir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda 1995 yılında yapılan değişiklikler, uluslararası yükümlülüklerimizi karşılamaya yönelik kapsamlı düzenlemelerdir. Bunu takiben, 2001 ve 2004 yılında gerek uluslararası mevzuata uyum ve gerekse korsanlıkla mücadeleye yönelik değişiklikler yapılmıştır. 1995 ve sonrasında yapılan yasal düzenlemelerle 2005 yılında bakıldığında, mevcut yasal düzenlemeler dikkate alındığında eksikliklere ve uygulamada yaşanan aksaklıklara rağmen ülkemizde TRIPS standartlarına uygun ve AB ülkelerindeki düzenlemelerle büyük ölçüde uyumlu bir fikri haklar sistemi kurulmuş, önemli uluslararası sözleşmelere katılım sağlanmıştır. (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 9.Kalkınma Planı Fikri Mülkiyet Hakları Özel İhtisas Komisyonu Raporu).

Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü’nün “Fikrî ve Sınaî Hak Korsanlığı ve Taklitçiliğinde Devletin Vergi Kaybı Hakkında 20/03/2006 tarihli genelgesinde:

*Fikrî ve sınaî haklar, insanın fikrî çalışmalarıyla ortaya koyduğu ürünler üzerindeki çeşitli hak ve menfaatlerin korunması suretiyle fikrî emek ve çalışmaların teşvik edilmesi felsefesine dayanmakta olup, bu teşvik sayesinde kültür, sanat ve teknoloji alanında gelişme sağlanacağı gibi, üretimin ve piyasadaki rekabetin arttırılmasında, kültürel yaşamın geliştirilmesinde ve teknolojinin yaygınlaştırılmasında da sözü edilen hakların önemli bir rol oynayacağı şüphesizdir.*

denilmek suretiyle fikri mülkiyet hukukunun önemine değinilmekte ve 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27. maddesine gönderme yapılarak fikri hakların temel insan haklarından olduğu, bir ülkenin kültür ve sanat alanındaki gelişmesinin en önemli hukukî alt yapısını oluşturarak, yaratıcılığı teşvik ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca etkili bir fikrî koruma sisteminin, yabancı yatırımcıların, faaliyetleri açısından etkin yasal düzenlemelerin bulunduğu ülkelerle ticaret yapmayı veya bu ülkelere yatırım yapmayı tercih etmeleri sebebiyle ülkelerin ekonomik büyümesine olumlu katkılar sağladığı anlatılarak ülkemizin 31.12.1994 tarihinden bu yana taraf olduğu TRIPS antlaşması ile, fikrî ve sınaî hakların etkin bir şekilde korunması için gereğini yerine getireceklerini taahhüt ettiği, diğer taraftan, Avrupa Birliği ile ilişkiler bağlamında; bir aday ülke olarak Gümrük Birliğine ilişkin I/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile fikrî ve sınaî haklarla ilgili mevzuatını Avrupa Topluluğu (AT) mevzuatına uyumlaştırma taahhüdü altına da girmiş olması sebebi ile de devletin vergi kayıplarının önlenmesi ile fikrî ve sınaî hakların etkin bir biçimde korunmasının sağlanması bakımından fikrî ve sınaî hak korsanlığı ve taklitçiliği ile etkili bir şekilde mücadele edilmesi konularında gereken dikkat ve özenin gösterilmesini istenmektedir.

5846 sayılı Kanunda gerçekleştirilen değişiklikler ile Türkiye'nin hem TRIPS Antlaşması ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı gereklerini yerine getirmek, hem de etkin ve çağdaş bir fikrî ve sınaî haklar sistemi kurmak için başlattığı mevzuat çalışmaları sonucunda, bu alanda AT mevzuatına ve çağdaş uluslararası standartlara uyumu önemli ölçüde gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Nitekim DTÖ Kuruluş

Anlaşması eki TRIPS Antlaşması'nı uygulama yükümlülüğümüz 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren başlamıştır. Aralık 2001 tarihinde ise DTÖ TRIPS Konseyi'nde yapılan mevzuat incelemesi sırasında fikri mülkiyet haklarına ilişkin mevzuatımız DTÖ TRIPS Anlaşması'na tam uyumlu olarak kabul edilmiştir.

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunda yapılan son değişiklik ise 3 Mart 2004 kabul tarihli 5101 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile gerçekleştirilmiş olup bu Kanun 12 Mart 2003 gün ve 25400 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu değişiklikler ile cezalar artırılmış, yeni idari düzenlemeler getirilmiştir. Bu Kanun ile yayın kuruluşlarında telif hakkı problemlerine ilişkin düzenlemeler aşağıda detaylı olarak açıklanacaktır.

Ülkemizde bugün gelinen noktada uluslararası gelişmelere endeksli bir fikri mülkiyet mevzuatı oluşturulduğu ancak uygulamada çeşitli sıkıntıların devam ettiği gözlenmektedir. Diğer taraftan kanunun bazı maddelerinin uluslar arası sözleşmelerin hükümlerinden çevrilerek oluşturulmuş metinlerle değiştirilmesinin genel sistematiği etkilemiş, terim bütünlüğünün ortadan kalkmış olması büyük ölçüde eleştirilen bir konudur.

Uluslararası Fikri Mülkiyet Hakları Birliği<sup>26</sup>, 60 ülkede telif haklarının korunma düzeyinin izlenmesi için hazırlanan 2006 yılı "Özel 301" raporu ile ilgili önerilerini yayımlamış olup, Türkiye'nin fikri mülkiyet haklarının korunmasında yeterli çabayı göstermediğini, gerekli düzenlemeleri yapmadığını ve korsan

---

<sup>26</sup> International Intellectual Property Alliance - IIPA ve ABD'nin "Özel 301" uygulamasından ve öncelikli izleme listesine alınan ülkelere uygulanan yaptırımlardan yukarıda söz edilmişti.



yayınlarla etkin mücadele etmediğini belirterek Çin ve Rusya gibi ülkelerle birlikte "öncelikli izleme" listesine alınmasını önermiştir. Çünkü teorik olarak kanun metinlerinde uluslar arası metinlerdeki hükümler ve ağır para ve hapis cezaları içeren yaptırımlar yer alsa da pratikte bilgisayar yazılımlarından sinema ve müzik eserlerine kadar bir çok düşünce ürününün izinsiz/lisanssız olarak çoğaltılarak ticari dolaşıma sunulduğu tespit edilmiştir. Korsanlıkla mücadele amacıyla, bandrol kullanımı, denetim komisyonlarının kurulması gibi bir çok yönteme rağmen en bilinen kitapçıların önünde ya da örneğin Maltepe pazarı gibi herkesçe bilinen yerlerde korsan ürünler açıkça satılmaya devam etmiştir. Bu durum kendi meslek birliklerimiz kadar çeşitli alanlarda faaliyet gösteren yabancı hak izleme kuruluşlarının Türkiye'deki temsilcilikleri tarafından da düzenli olarak takip ve rapor edilmektedir.

8 Kasım 2006 tarihinde açıklanan 1 Ekim 2005 - 30 Eylül 2006 tarihlerini kapsayan 2006 yılı İlerleme Raporunda Fikri Mülkiyet Hukuku Başlığı altında;

*Bu başlıktaki mevzuat uyumunda halihazırda önemli mesafe kaydedilmiştir. İdari kapasitede gelişme kaydedilmesine karşın, özellikle telif hakları alanında hala yetersiz düzeydedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, mevzuatın etkin uygulanması yetersizdir. Maliye Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, polis, belediyeler gibi ilgili kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.*

ifadesi yer almaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'de fikri mülkiyet hukukunun gelişim sürecinin Avrupa Birliği ve ABD'nin yoğun gözetimi altında küresel gelişmelere paralel seyrettiği,

ancak ülkemizin kendine özgü siyasi, sosyolojik özellikleri gereği hem mevzuat düzenlemelerinde, hem de uygulamada iyi işleyen bir sistemin kurulamadığı görülmektedir. Bu da fikri hak kavramının ve hukuki düzenlemelerin ülkenin kendi iç dinamikleri ile, ihtiyaçların zorlaması ile, hak sahiplerinin mücadelesi ile, özel koşullarına uygun olarak gelişme olanağı bulamamış olmasından ve kültür yaşamına ilişkin sürdürülebilir politikaların bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Tarihsel sürecin genel hatları ile anlatılmasından sonra özel olarak radyo televizyon kuruluşlarında yaşanan somut sorunlar incelenerek daha net bir analiz yapılacaktır.

## II. BÖLÜM

### KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YAYINCILIK VE

#### FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

##### 2.1. Küreselleşmenin Yayıcılık Üzerindeki Etkileri

Radyo ve televizyon yayıncılığı, kamusal yayıncılık ve özel yayıncılık olarak tüm dünyada iki ayrı yaklaşıma göre ve kimi zaman iç içe yapılmaktadır. Dünyadaki gelişmelere baktığımızda televizyon ve radyo yayıncılığı ABD'de özel teşebbüsler tarafından gerçekleştirilirken, Avrupa'da uzun yıllar- pek çok ülkede 1980'lere kadar- yayıncılık alanının tek hakimi kamu yayıncılığı<sup>27</sup> olmuştur. Ulusal frekansın sınırlı olması, yayıncılığın önemli bir siyasal güç olarak görülmesi ve ulusal kültürün korunması açısından yayıncılığa atfedilen etkin rol çerçevesinde, devlet kontrolünde ve/veya “kamu hizmeti” ilkelerini gözeten az sayıda kanala izin verilmişti.(Williams,1990'dan aktaran Kejanlıoğlu, Adaklı, 2001; 96).

Kamu hizmeti yayıncılığı fikri ulusallık fikri ile sıkı sıkıya bağlantılıydı. Bir memlekete özgü kültürel özelliklerin bütün bir vatandaş topluluğunca paylaşılır hale gelmesi, kültürel ve siyasal bütünlüğe tehdit oluşturan unsurları dışlayabilmek, eğitim, bilgi ve kültür şırına ederek halkı eğitilmiş, bilinçli vatandaş haline getirmek, devletin diğer ideolojik aygıtlarının yanı sıra, radyo ve biraz daha sonra televizyon

---

<sup>27</sup> Kamusal yayıncılıkta, yayıncılık alanında devlet hiyerarşisi içinde görevlendirilen ve kamu kaynaklarını kullanan kamusal kuruluşlar yayıncılığı bir kamu hizmeti olarak yerine getirirken daha çok halkı bilgilendirmek ve çoğu zaman da resmi ideoloji çerçevesinde bilinçlendirmek ve onların eğitimine katkıda bulunmak amacını üstlenirler. Bu amaca kültürü korumak ve zamanın etkisiyle yozlaşmayı önlemek de dahil edilir.

yayıncılığının omuzlarına yüklenen görevlerdi. Bu görevi hakkıyla yerine getirecek en etkili örgütlenme tarzı ise, hem piyasadan hem de devletten bağımsız olarak iş gören (şüphesiz çoğu kez sağlanmakta zorluk çekilen bir denge olmakla birlikte) kamu hizmeti yayıncılığıydı.(Mutlu, 2001: 26-28).

1980'lere gelindiğinde, Dünya'da teknoloji alanında yeni bir sıçrama gerçekleşmiş, Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan kuralların kaldırılması (deregulation) eğilimleri artık Avrupa'nın gündemine de girmeye başlamıştı. 1980'li yılların ortalarında Avrupa'ya da sıçrayan bu yeni yaklaşım özelleştirme olgusu ile birleşerek yayıncılık sistemlerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Modern toplumlarda televizyon, ekonominin ve siyasetin yani sistemin işlemesi için temel bir araçtır. Dolayısıyla medyanın ürettiği ideoloji, liberal burjuva ideolojisidir. Liberal çoğulcu burjuva ideolojisi toplumu oluşturan bireyleri yalnız başlarına izole olarak ele alır. Medyayı ve medya içeriklerini diğer emtialarda olduğu gibi ticarî bir mal olarak değerlendirir. Televizyon alanına da devletin müdahale etmemesini ve bu alanda her şeyin pazar mekanizmasına göre arz-talep dengesi içerisinde oluşmasını isterler (Çaplı, 2002: 32-34).

Böylece 1980'li yıllarla birlikte Batı Avrupa'da kamunun televizyon ve radyo yayıncılığındaki tekel konumu sona ermeye başlamış ve özel sektörün de yayıncılığa dahil olduğu karma bir yapı oluşmuştur (Humphreys, 1996; 45). Batı Avrupa'da, teknolojik gelişmelerin yanı sıra yayıncılık sektörüne girişi engelleyen bazı düzenlemelerin kaldırılması, yatırımcıların bu alana yönelmesine neden olmuş, bunun sonucunda Avrupa genelinde reklam geliri ya da abonelik sistemine dayanan çok sayıda ticari televizyon kanalı faaliyete geçmiştir (Ungerer, 2002:1). Bu

yaşanan gelişmeler, kamu yayıncılarının istikrarlı yapılarını dayandırdıkları hem maddi şartları (iletişim teknolojilerinde, özellikle dağıtım teknolojilerindeki gelişmeler), hem de zihinsel iklimi (serbest piyasa ekonomisi, rekabetçilik, verimlilik, iletişimin kültürel yönünün ekonomik bir iletme olma yanının yanında sönükleşmesi, v.b.) alt üst etmiştir. Bu altüst oluş kamu yayıncılarının da bir parçası oldukları yeni bir yayıncılık ortamının oluşmasına neden oldu. Yayıncılığın '80 sonrasındaki evrimini belirleyen gelişmeler şöyle sıralanabilir:

- (1) Yayın dağıtım sistemleri üzerinde teknolojik gelişmenin etkisi, karasal yayıncılığa rakip olarak kablo ve uydunun ortaya çıkması, karasal yayıncılığa rakip olarak kablo ve uydunun ortaya çıkması, kanal kapasitesindeki patlama ve görsel-işitsel sınırların ortadan kalkması; abone ve izle-öde sistemlerinin giderek piyasada tutunması ve son olarak analogdan dijital sinyallere geçme, enformasyon süper yolunun ortaya çıkışı;
- (2) Sosyalist blokun çöküşüyle devlet yayıncılığı modelinin çözülmesi ve dünyanın çeşitli kesimlerinde demokratikleşmeye yönelik bir hamle;
- (3) Piyasa yayıncılığında gelişme ve daha önce kamu hizmeti tekeline sahip ülkelerde ticari televizyonun ortaya çıkması ve böylelikle karma yayıncılık rejimlerinin devreye girmesi.
- (4) Kamu çıkarının ve ulusal kültürün muhafızı olarak devlet ve mevzuat kavramlarındaki değişimler;
- (5) İletişim sektöründe mülkiyetin giderek temerküz etmesi ve çapraz medya sahipliğinin yaygınlaşması. (Mutlu, 2001;28-29)

Yayıncılık sistemlerinin ağırlıklı iki mekanındaki, Avrupa ve Amerika'daki durumuna bakıldığında, başlangıçta Amerika'daki eğilimin özelden, Avrupa'daki eğilimin ise kamudan yana olduğu görülmektedir. (Mutlu, 2001;52). Ancak, çalışmanın Birinci bölümünde detaylı olarak anlatılan küreselleşme olgusu medya alanında Avrupa'daki kamu yayıncılığını büyük ölçüde sarsmıştır. Zira kitle iletişim araçları küreselleşme sürecinden en hızlı şekilde etkilenmiştir. Küresel süreç özel yayıncılığı, özel girişimciliği teşvik etmektedir. Bu da kamu yayıncılığının geri planda kalmasına, hatta kimi ülkelerde iyice zayıflamasına neden olmaktadır. Nitekim, günümüzde, televizyon programcılığındaki temel eğilim içeriğin hoyrat biçimde ticarileşmesi ve yeni program formatları bulma yönündeki sürekli arayıştır. Rekabetin giderek arttığı medya pazarında televizyon kanalları yenilikçi, dinamik ve sansasyonel programlarla daha fazla izleyici için birbirleriyle mücadele etmektedir. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, yukarıda "Küreselleşme ve Fikri Mülkiyet Hakları" başlığı altında TRIPS metni ve oluşum süreci anlatılırken söz edilen DTÖ uygulamaları ve GATS, "yayıncılık" üzerinde de etkilidir. Bilindiği üzere DTÖ uluslar arası ticaretin düzenlenmesiyle ilgilidir. Yayıncılık uluslar arası boyutta bir iş alanı olduğundan GATS'ın temel ilkeleri bu alanda da uygulanmaktadır. Bu ilkeler;

- En çok kayrılan ülke hükmü(madde II); üye ülkeler, her hangi bir ülkenin hizmetlerine ve hizmet sağlayıcılarına gösterdikleri ayrıcalıkların aynısını diğer GATS üyesi ülkelerin hizmetlerine ve hizmet sağlayıcılarına da göstermelidir.
- Eşit Muamele; yabancılar, şirketleri ve ürünleri de dahil olmak üzere ayrımcılığa tabi tutulmamalıdır.
- Pazara giriş; pazara giriş sınırlandırılmamalıdır.

Görsel işitsel medyanın GATS'tan muaf tutulması gerektiği düşüncesi sık sık dile getirilse de böyle bir genel muafiyet bugüne kadar uygulanmamıştır. Ancak DTÖ üyeleri istisnalarını belirterek en çok kayırlan ülke ilkesinden çıkabilmektedir. Görsel-işitsel hizmetler konusunda AB ve üye ülkeler en çok kayırlan ülke uygulaması konusuna bazı değişiklikler getirmiştir. İstisnalara bir örnek AB'nin Sınır Tanımayan Televizyon Direktifinde belirtilen ulusal kota uygulamasıdır.

Böylece AB ve üye ülkeler yayıncılık endüstrisinde ulusal egemenliği ve Birlik hükümlerini önemli ölçüde korumuştur. Ancak bu durum halen sürmekte olan "Doha Round" ticaret müzakerelerinin ardından değişebilir, çünkü özellikle ABD temsilcileri, tüm hizmet sektörlerinde pazara tam giriş ve eşit muamele için diretmektedir. AB ve üye ülkelerin GATS rejiminin dışında yayıncılığı sürdürüp sürdürmeyecekleri gelecekte görülecektir.<sup>28</sup> Bu durumun yayıncılık üzerinde etkisi büyüktür. Ticari lobinin istekleri doğrultusunda hareket etmek daha az popüler program türleri ve yurtiçi yapım kotaları üzerindeki ticari baskıyı artırarak kamu hizmeti yayıncılığının çöküşünü hızlandıracaktır.

Televizyon hem Batı, hem de Doğu Avrupa'da gözle görülür ölçüde benzer, ama eş zamanlı olmayan bir evrim çizgisi izlemiştir. Televizyon piyasaları Batı Avrupa'da 1980'li yıllarda, eski komünist Avrupa'da ise 1990 sonrasında serbestleşmiş, televizyonun hem temel enformasyon hem de temel eğlence kaynağı olmasının da katkısıyla rekabetçi ve gelişen bir sektör oluşmuştur.

---

<sup>28</sup> Bu çalışmanın hazırlandığı sırada 27 Mart 2007 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü genel başkanı Pascal Lamy müzakerelerin artık sonuca ulaşması için Meksika'da bir panelde konuşma yapmıştır.

## 2.2. Küreselleşmenin Türkiye'deki Yayıncılığa Etkileri

Türk toplumu için pek çok siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümün tarihi olarak bilinen 1980'ler<sup>29</sup>, yayıncılık alanında da bir dönüşüm noktasını oluşturmaktadır. 1980 sonrasında uygulanmaya başlanan yeni liberal ekonomi aracılığıyla özel girişimin önü açılmış, yani özel sermayeden yana bir yaklaşım benimsenmiştir. Özellikle 1980'lerin başından sonra yaşanan teknolojik gelişmeler ve dünyadaki deregülasyon ve liberalizasyon eğilimi medyayı yeni ve büyük bir sanayi dalı haline getirmiştir. Bu süreç büyük medya firmalarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak buradaki önemli nokta, deregülasyon uygulamaları sonrasında kamunun TV yayıncılığındaki önemi gittikçe azalırken, kamusal alanın yerini dolduran medya holdinglerinin piyasa liberalizminin önerdiği rekabetçi yapının oldukça uzağında tekelleri bir görünüm sunmasıdır. (Söylemez, 1998;57). O dönem Türkiye'sine baktığımızda; Eylül 1980 ile Kasım 1983 arasındaki dönem, baskıcı bir askeri yönetim dönemi olarak, radyo ve televizyon alanında da, TRT'nin doğrudan askeri rejimin kumandası altına girmesiyle nitelenmektedir. Bu dönemde konumuzla ilgili iki önemli yasal düzenleme söz konusu olmuştur. İlki, 1982 Anayasası'nın 133. maddesidir. Bu maddede, 1972'deki gibi, radyo ve televizyon istasyonlarının ancak devlet eliyle kurulabileceği ve idarelerinin de bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenleneceği; esas olarak da, tarafsızlık ilkesinin gözetileceği belirtilmektedir. İkinci yasal belge, bu maddeye dayanılarak İhtisas Komisyonu'nca hazırlanıp 11 Kasım 1983'te Milli Güvenlik Konseyi'nde kabul edilen ve 1 Ocak

---

<sup>29</sup> Derin ve çok yönlü -ekonomik, siyasal, sosyal, hatta psikolojik- bir bunalım yaşanmakta olan Türkiye'de 24 Ocak Ekonomik İstikrar Önlemleri paketini ve 12 Eylül 1980 darbesini izleyen yıllarda bilindiği gibi yapısal bir dönüşüm süreci başlatılmıştı. (Tünay,1994)



1984'te yürürlüğe giren 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu'dur. 2954 sayılı Kanunun en önemli özelliklerinden biri, TRT Kanunu olmasından ziyade yayın tekeli TRT'de olmasına karşın Türkiye'deki bütün radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin bir kanun olarak düşünülmesidir. Bunun en iyi göstergesi de, bütün yayınların gözetimi ve denetimi ile genel ilkeleri saptamakla yükümlü kılınan Radyo Televizyon Yüksek Kurulu'nun (RTYK) kurulmasıdır.

Türkiye'nin kendine özgü iç dış dinamikleri, siyasi kültürü ve geleneği sonucu radyo ve televizyon alanı politik kurumların ve aktörlerin belirlediği bir yapı içinde biçimlenmiş, siyasi iktidarın bu araçları, politik amaçları doğrultusunda kullanmak istemelerine neden olmuştur. Yeterince olgunlaşmış bir demokratik sistem ve demokrasi bilincinden yoksun Türkiye'de, radyo televizyon alanına sürekli olarak müdahaleler yapılmıştır. (Akarcalı, S., 1997; 139)

Türk medyası, 1980'li yıllarda Avrupa'da TV yayıncılığında yaşanan gelişmeleri biraz gecikme ile de olsa izlemiştir. Ülkemizde 1990 yılında, henüz yasal çerçeve oluşmadan yayınlara başlayan bir çok özel radyo ve televizyon kuruluşları ile TRT'nin Anayasa ile korunan yayıncılık tekeli fiilen kırılmıştır.

Özel yayıncılık kuruluşları, çoğunlukla kar amacıyla yayıncılık alanına girmiş ticari işletmelerdir. Reklam ve sponsorluk gelirleri, bu kuruluşları ayakta tutan var eden gelirlerdir. Bağımsız girişimcilerin doğrudan radyo ve televizyon yayınları için sektöre girmelerinin yanı sıra, medya sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin radyo ve televizyon yayıncılığına başlaması veya olanları satın alması sonucunda çeşitlenen özel yayıncılık eğlence ve izlenme rotasına kilitlenmiştir. Rating adı verilen izleyici ve dinleyici ölçümlenmeleri ile toplumun genelinin en çok görmek

istedikleri yayınları ulaştıran bu yayıncılar kamu yararı amacı ile sınırlanmakta ve gerek yapıları, gerekse yayınlarının içerikleri açısından bazı kurallara tabi tutulmaktadırlar. Bu kuralların öncelikli olanları tekelleşmenin önlenmesi ve iletişim araçlarının toplumun her kesimine dağılabilmesine olanak vermek amacıyla yapısal alanda düzenlemelerdir. Ülkemizde bu amaçla özel radyo ve televizyon kuruluşlarının uyması gereken asgari idari, mali ve teknik şartları ile yayın alanı, yayın saati ve süreleriyle ilgili esaslar Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından tespit edilmektedir.(Avşar, Öngören, 2003;30)

Ülkemizde özel televizyon yayınlarının başlamasının öyküsü gerek küresel ölçekte gerekse Türkiye’de önemli toplumsal dönüşümlerin yaşandığı 1980’li yılların ortalarına kadar uzanır. 1980 yılı, Türkiye siyasal yaşamının birçok alanında olduğu gibi kitle iletişim alanında da büyük bir dönüm noktasıdır. Derinleşen bunalım karşısında askeri darbeden başka çıkış bulamayan egemen güçler bir yandan basına sansür uygulayıp, TRT’yi yoğun bir propagandanın aracı olarak kullanırlarken diğer yandan kitle iletişim sisteminin gelişme ve yaygınlaşmasının başlatıcısı olmuşlardır.<sup>12</sup> Eylül yönetiminin kitle iletişim sistemine yeni girdileri hızla yaygınlaşan video kullanımı ve TRT'nin renkli yayın ve çok kanal uygulamasına geçişi olmuştur. Video kullanımının alternatif bir kitle iletişim kanalı oluşturmasının önüne TRT renklendirilerek, yayın saatleri uzatılarak ve 2. Kanal kurularak geçilmiştir. Bu arada video kullanımı <sup>30</sup> yeni bir "kültürleşmenin' aracı olmak yerine

---

<sup>30</sup> 1980’li yılların ortalarında, video cihazı satsın diye, özellikle göz yumulan korsan video kaset salgını yüzünden ülkemizdeki 3000-3500 sinema salonu, 250’ye kadar düştü. Tıpkı "Rent a Car" şirketleri gibi birer bayilik açarak ülkemize yerleşen Hollywood dağıtımcıları kısa sürede sinema salonları ve video piyasasını ele geçiriverdiler. (Kuzu, 2004;1). O yıllarda ülkemizde telif hakları kavramı pek bilinmiyordu ve sinema, müzik, güzel sanat, ilim edebiyat eserleri üzerinde hak

esas itibariyle bir "eğlence aracı" olarak işlevselleştirilmiştir (Özçoban, 1985; 24). Pazara dayalı ve dışarıya yönelik ekonomik modernleşme stratejileri gelişkin bir enformasyon altyapısına dayalı bir ekonomik yaşama geçişi de sağlamıştır. Darbeden hemen sonra kurulan hükümet enerji dar boğazını aşabilmek için aldığı tasarruf önlemleri arasına esasen uzun olmayan televizyon yayın saatlerinin daha da kısaltılmasını dahil etmişti. Çok geçmeden bu karardan dönülmüş, bununla da yetinilmeyip yayın saatleri daha uzatılmıştır. Çünkü, gece sokağa çıkış yasağının da katkısıyla yeni kullanıma giren video Batı Avrupa ülkelerinden önce Türkiye'de yaygınlaşmaya başlamıştır.

1980'lerde iletişim alanına yapılan yatırımlar devasa boyutlardadır ve Türk ekonomisinin bütün diğer alanlarındaki yatırımlarının düşüşüne paralel olarak gerçekleşmiştir. 1980'lerin ikinci yarısında, PTT her yıl toplam GSMH'nin yüzde 1'ini kullanırken, gerek özel sektörde gerekse de kamuda enformasyon teknolojisine yapılan yatırımlar doruğa çıkmıştır. (Bu, Türkiye'nin toplam sermaye oluşumunun yüzde 4'üne eşitti ve Brezilya dışında hemen bütün OECD ülkelerinden daha fazlaydı.) İletişim altyapısına yönelik bu yatırımlar Türk medya ortamında da ciddi değişimlere yol açmıştır. (Kaya, 1993'ten aktaran Tılıç, 1998: 86).

1988'den sonra TRT'yi ve RTYK'yi uğraştıracak yeni gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Bunlardan biri, 1988'in Aralık ayında PTT'nin Ankara'da kablolu TV deneme yayınlarına başlamasıdır. Yoğun olarak bunun yayın mı, iletim mi olduğu tartışılmıştır. Daha sonra 1989'da TRT vericilerinin personeliyle birlikte PTT'ye devredilmesi konusu gündeme gelmiş, ardından, belediyelerin uydu

---

sahiplerinin izni olmaksızın tasarrufta bulunanlar hakkında yasal yollara başvurulduğu da görülmemektedir.

yayınlarını aktarma sorunu ve özel televizyon kanalı Star-1'in yayına başlaması söz konusu olmuştur. Kısacası, yasal olarak TRT'ye ait olan yayın tekeli, fiilen ortadan kalkmıştır.<sup>31</sup>

Bu itibarla, Türkiye'de özel radyo ve televizyon yayıncılığı “de facto” bir durum olarak ortaya çıkmıştır. İlk özel televizyon istasyonu 1990 başlarında Federal Almanya'dan Türkiye'ye uydu aracılığıyla yayına başlamıştır. Türkiye'deki yayıncılık için yeni bir dönemin işareti olan bu gelişmenin ardından, Avrupa kaynaklı pek çok yeni özel televizyon kanalı ve radyo birer ikişer yayına geçmiştir. Medya yoğunlaşmasıyla ilgili her hangi bir düzenlemenin bulunmadığı bir ortamda, yayıncılık pazarının gelişimi kontrol edilemez duruma gelmiştir.(Çaplı, 2005;199) Alana ilişkin hiç bir hukuki ve teknik alt yapının olmadığı bu dönemde, ticari yayıncılar büyüyerek Türkiye'deki medya ortamının hakimiyetini ele geçirmiştir. Hızla çoğalan özel radyo ve televizyonların, özellikle de radyoların temel program malzemesini kuşkusuz fikir ve sanat eserleri, ağırlıklı olarak ta müzik eserleri oluşturmuş ve bu kuruluşlar uzun yıllar telif ücreti ödemediği sürekli müzik yayını yapmışlardır.<sup>32</sup> Özel kanalların çoğalması, yayıncılık alanındaki manzarayı

---

<sup>31</sup> Esasen bu ortamı oluşturan da bizzat hükümetti. Zaten 1980'lerin sonunda neredeyse herkes özel radyo-televizyon ile demokrasi ilişkisi hakkında konuşur hale gelmişti. Özellikle basın bu alana girme hazırlıkları içindeydi. Teknolojik gelişmeler sayesinde bütünleşen bilişim, telekomünikasyon ve yayıncılık altyapısı ile dünyadaki baskıcı siyaset uygulamaları ve neo-liberal iktisat siyasaları bir dönüşümü zorluyordu. TRT'nin içten tecimselleşmesi ve telekomünikasyon siyasası bağlamında PTT'ye tanınan etkin rol, zaten gidilen yolun ucunu gösteriyordu. Başka bir deyişle, tecimsel bir kuruluşun uydu aracılığıyla Türkiye'ye yönelik yayına başlaması, PTT'nin olanaklarının da bu uğurda seferber edilmesi, bir anda olmadı; en az iki-üç yıldır bunun ortamı hazırlanıyordu. (Kejanlıoğlu, 2001;14)

<sup>32</sup> Bu yayın kuruluşları aleyhine özellikle 2001 yılında, 5836 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda yapılan değişikliklerin de etkisiyle eser sahipleri ve bağlantılı hak sahiplerini temsil eden meslek birlikleri tarafından yüzlerce hukuk ve ceza davası açılmış olduğu ve hatta meslek birliklerinin

değiştirmekle kalmamış, ülkedeki medya sistemini de ciddi bir dönüşüme uğratmıştır. Başlangıçta izleyicilerin çoğunluğu uydu yayınlarını alamadığı için, çok sayıda belediye uydu yayınlarını karasal olarak yeniden iletmeye başlamış, böylece milyonlarca izleyici bir anda TRT'nin yanı sıra bu yeni özel televizyon kanallarını da izleme olanağı bulmuştur. Öte yandan yurt dışından yayın yapan özel televizyon kanalları bu gelişmeyi Türkiye'de kendi karasal vericilerini kurmaları için bir yeşil ışık olarak kabul etmişlerdir. Yayıncılar elektromanyetik spektrumu düzensiz ve lisanssız olarak kullanmaya başlamışlardır.(Çaplı, 2005;201). Bu gelişmeleri biraz daha somutlaştırarak aktaracak olursak; belirtildiği gibi, tüm Dünya'da radyo ve televizyon yayınlarının haberleşme uydularından başlaması, bu yayınların Türkiye'den de izlenmesi olanağını yaratmıştır. Çanak antenlerle izlenebilen bu yayınlar önce büyük oteller, büyük kuruluşlar, kurdukları çanak antenli sistemlerle yabancı yayınları konuklarına izlettirmeye başlamışlardır. Bu kanalların yayınlarına halkın ilgisinin giderek artması, Ankara, İstanbul gibi büyük kentlerde evlerin çatılarında çanak antenlerin çoğalmasına neden olmuştur. Aziz'e göre, Türkiye'de ilk

---

geçmiş yıllara ilişkin ödenmemiş telif haklarını da gündeme getirdikleri bilinmektedir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca eser sahibinin ve bağlantılı hak sahiplerinin eser üzerinde manevi ve mali hakları bulunmakta, bu haklara tecavüz halinde ağır para ve hapis cezaları öngörülmektedir. Mali haklardan birisi de Kanunun 25'inci maddesinde işaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla umuma iletme hakkı olarak belirtilmiştir. Kanunun cezai müeyyideleri düzenleyen hükümlere göre de; Hak sahibinin yazılı izni olmaksızın, bu Kanuna aykırı olarak kasten; bir eseri temsil eden veya topluma açık yerlerde gösteren, bu gösterimi düzenleyen veya dijital iletim de dahil olmak üzere her nevi işaret, ses ve/veya görüntü iletimine yarayan araçlarla yayan veya yayımına aracılık eden Kanun yukarıda sayılan ve mali haklara tecavüz olarak kabul edilen fiilleri yapan kişiler hakkında dört yıldan altı yıla kadar hapis ve elli milyar liradan yüz elli milyar liraya kadar ağır para cezası öngörmüştür. (72/son). Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler çalışmanın Üçüncü Bölümünde sunulmaktadır.

kez TRT dışında televizyon yayınlarını izleme olanağının bulunması, bu yayınlara ilginin hızla artmasının nedeni olarak açıklanabilir.(Aziz, 1999;100).

Diğer taraftan uydudan yayın yapan yabancı televizyon kanallarının çanak antenler aracılığı ile izlenmesi, yerel yönetimleri- belediyeleri- de bu hizmeti verme yarışına yöneltmiştir. Bu amaçla, herhangi bir yasal dayanağı olmamasına rağmen<sup>33</sup> belediyeler, oldukça önemli harcamalarla çanak antenler olarak yabancı yayınların izlenmesini sağlamış, bu durum da, Telsiz Genel Müdürlüğü ile belediyeleri karşı karşıya getirmiştir. (Aziz, 1999;101-102).

Aktarılan biçimde, 1990 yılında yurt dışından uydu üzerinden yapılan televizyon yayınları, çok kısa bir süre sonra yayının çıkış noktası yurt dışında olmak üzere küçük güçlü aktarıcı vericilerle yurt içinde normal antenlerle alınabilir duruma gelmiştir. 1992 yılından itibaren ard arda tecimsel radyo ve televizyon kanalları açılmaya başlamıştır.<sup>34</sup> Radyo yayını için gereken donanımın televizyon için gerekenle karşılaştırılmayacak kadar ucuz olması nedeniyle, çok kısa bir sürede yüzlerce özel radyo kanalı açılmıştır. (Çaplı ve Dündar, 1995). Özellikle 1993 ve 1994'te yayına geçen televizyon kanallarının birçoğunun ardında büyük basın grupları yer almıştır. 1993 yılının ilk dört ayında, İçişleri ve Ulaştırma

---

<sup>33</sup> Telsiz Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri içerisinde görülen bu duruma ilişkin olarak çıkarılan yasal düzenlemelere göre çanak antenlerin getirilmesinde izin alınması ve Telsiz genel Müdürlüğü'ne belli bir verginin yatırılması gerekmekte idi. Ancak, yasal düzenlemelerin zamanında yapılamayışı , yetki ve sorumlulukların kimde olduğunun bilinmemesi, izinsiz yurt dışından getirilen çanak antenlerin kayıtlanamaması sonucunu doğurdu.

<sup>34</sup> Bu noktada yayın kuruluşlarında fikri haklar sorunu açısından bir hususa dikkat çekmekte yarar görülmektedir. Yasal düzenleme olmadan açılan tecimsel yayın kuruluşlarının yaptıkları yayınları korsan olarak nitelenmenin yanlış olmadığı, bu yayınları yapabilmek için kullanılan fikir ve sanat eserleri üzerindeki yasal hakların ise akla bile getirilmediği düşünülmektedir. İronik bir şekilde, korsan yayında korsan eser kullanımı da gayet normal karşılanabilecektir.

Bakanlıklarının genelgeleriyle özel radyo-televizyon yayınları durdurulmaya çalışılmıştır. Frekans sorunu, gerekçe olarak gösterilmiştir. Aslında frekans düzenlemesi ve planlaması ile görevli bulunan Telsiz Genel Müdürlüğü TRT vericilerinin PTT'ye devri<sup>35</sup> hakkındaki yasa iptal edilmiş ama yerine yeni yasal düzenleme yapılmadığı için oluşan yasal boşluk nedeniyle çaresiz durumda kalmıştır. Zaten yıllardır Anayasa ve yasalar delinmekteydi ve ayrıca, frekans tahsisi hemen gerçekleşebilecek gibi değildi. Tüm bunlar ve özel radyo ve televizyon kanallarına karşı yapılan müdahaleler, toplumsal bir hareketlenme yaratmış ve kısa bir süre içinde Anayasa değişikliği yapılmıştır. 8 Temmuz 1993'te Anayasa'nın 133. maddesinde yapılan değişiklikle, "...radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbest" bırakılmıştır. Bu maddeyle bir kamu tüzel kişiliği olarak TRT kurumunun da özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esas kabul edilmiştir. Bu anayasal düzenlemenin ardından yeni yasa beklentisine girilmiş ve medya savaşları yoğunlaşmıştır. Hükümet karışıklığı ve tatilden sonra yasa görüşmeleri, bütçe görüşmeleri ve yerel seçimlerle de kesintiye uğramıştır. Ayrıca, yeni yasadan önce, Kasım 1993'te, Türkiye'nin 1992'de imzaladığı Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi, Meclis'te onaylanıp yasalaşmıştır. Yeni yasanın kabulü Nisan 1994'te gerçekleşmiştir.(Kejanlıoğlu, 2001;11)

---

<sup>35</sup> Türkiye'de özel yayıncılık, uydudan başlamış ve yasal boşluktan yararlanılmıştır. Ancak TRT vericilerinin verici personeliyle birlikte PTT'ye verilmesi, pilot bölge çalışması adı altında kablolu televizyon yayıncılığının başlaması gibi icraatlar, yasal boşluktan çok özelleştirme politikalarının bir ayağı olarak örtük bir telekomünikasyonu güçlendirme politikasının ve yasa tanımazlığın örnekleri olarak Türkiye siyasal tarihine geçmiştir.

Tekrar vurgulamak gerekirse, yasal olmayan ama teknolojinin zorunlu hale getirdiği özel radyo ve televizyon yayınları için bir yasal düzenlemenin yapılması artık zorunlu duruma gelmiştir. Böylece, 1994 yılında Anayasa’da yapılan değişlikle ülkemizde radyo ve televizyon yayınları devlet tekelinden çıkarılmış ve TRT Kurumu da bu arada yeniden özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Yayınların yasallaşmasıyla beraber, kanal ve program sayısı, artmış, teknolojideki hızlı değişime paralel olarak medya alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Değişen medya ortamının en önemli unsuru mülkiyete ve alanda yatırım yapan sermayenin niteliğine ilişkindir. Teknolojik sıçramalar sayesinde daha düşük sabit sermaye yatırımları ile radyo hatta televizyon yayıncılığı kuramsal olarak mümkün görünse de alandaki rekabet ve kullanılan teknoloji son derece yüksek bir kuruluş maliyeti gerektirmektedir. Dolayısıyla sektörde kârlı olarak var olabilmek için ya çok büyük bir sermaye sahibi olmak ya da başka amaçlar uğruna böyle bir desteğe sahip olmak gerekmektedir. Gazeteci ailelerin kontrolünün sözkonusu olduğu geleneksel medya sahipliği, yerini, “yeni medya sahipliğine” bırakmıştır. Gazete sahipleri basın alanındaki ürünlerini çeşitlendirip radyo ve televizyon yayıncılığına ve dağıtım işine de girmişler, öte yandan başka alanlarda biriken sermayenin büyük kısmı da, çeşitli sebeplerle ama en çok kitle iletişim araçlarının dördüncü güç olması nedeniyle, medya alanına aktarılmış, böylece siyasal iktidarla organik bağ sayesinde diğer sektörlerdeki yatırım alanlarında kolaylıklar sağlanmış, büyük medya grupları arasında hızlı birleşmeler, ayrılmalar yaşanmış, siyaset ve ekonomi iç içe girmiştir. Artan rekabet ve küreselleşen iletişim, programların içeriğini değiştirmiş, yayıncılık serbest piyasa kuralları içinde ticari bir faaliyete dönüşmüş, kamu hizmeti yayıncısı, karmaşık ve rekabetçi yayın piyasasında halkın beğenilerini göz ardı etmekle



suçlanarak gözden düşmüştür. 1994 yılında radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi, izin ve lisans vermek, denetleme ve cezai yaptırımlar uygulamak, özetle yayıncılık alanının düzenlemek amacıyla 3984 sayılı, “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun” ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kurulmuştur. 3984 sayılı Kanun genel olarak Avrupa Sınırötesi televizyon Sözleşmesi ile ortak hükümler taşımakla birlikte halen pek çok yönden eleştirilmektedir.

Anayasa’ya uygun olarak çıkarılan Radyo ve Televizyon Yayınları Kanunu ile Türkiye’de yapılan ve yapılacak olan radyo ve televizyon yayınları için bir frekans planlaması yapılması ve buna uygun verici frekansı olarak yayın yapacak kuruluşlardan lisans ücreti alınması ön görülmüştür. Ancak RTÜK tarafından yapılmaya başlayan frekans planlaması sırasında o güne kadar kanunla yayın yapma görevi verilen resmi kuruluşların verici yerleri ile frekanslarının yeniden düzenlenmesi ortaya çıkarak bu kuruluşlara yüksek maliyet getireceği hesaplanınca, planlamanın bir çok kez revize edilmesi gerekmiştir.

1980’li yıllarda başlayan süreç 1990’lı yıllarda Türkiye’de medya alanını tümüyle farklı bir görünüme taşımıştır. Bir dönemler yoksul medya ortamından yakınılan (Kaya, 1977) Türkiye artık yayın kuruluşu sayısı ve yoğunluğu açısından Dünya’da en ön sıralarda yer almaktadır. Nitekim OECD’nin iletişim alanına ilişkin 1998 raporunda Türkiye’nin radyo-televizyon yayıncılığında büyüme rekortmeni olduğu açıklanmıştır. 1995- 1997 döneminde radyo-televizyon sektöründe büyümede OECD ortalaması yüzde 3,4 olarak gerçekleşirken, Türkiye’de sektörün iki yıldaki büyümesi yüzde 24,3 olmuştur (OECD European Audiovisual Observatory, 1998).

Değişen medya ortamının en önemli unsuru da mülkiyete ve alanda yatırım yapan sermayenin niteliğine ilişkindir. Teknolojik sıçramalar sayesinde daha düşük sabit sermaye yatırımları ile radyo hatta televizyon yayıncılığı kuramsal olarak mümkün görünse de alandaki rekabet ve kullanılan teknoloji son derece yüksek bir kuruluş maliyeti gerektirmektedir. Dolayısıyla sektörde kârlı olarak var olabilmek için ya çok büyük bir sermaye sahibi olmak ya da başka amaçlar uğruna böyle bir desteğe sahip olmak gerekmektedir. Yeni medya patronları ya bankalar ya da müteahhitlerdir. Çoğu kez bu her iki işi de aynı anda yapan gruplardır. Kısacası, mesleği gazetecilik olmayanların basın alanı dışında biriktirdikleri sermaye medya alanında hakimiyet kurmuştur. Medya alanına yatırım yapan sermayenin değişen kompozisyonunun ilk nedeni kuşkusuz medya kuruluşu, özellikle televizyon kanalı sahibi olmanın sağladığı prestij ve güç ile sermaye grubunun diğer alanlardaki maddi çıkarlarını geliştirme potansiyelidir. İkinci önemli etmen de, eski durumun tam aksine, bundan böyle medya alanına yapılacak yatırımların çok yüksek bir kârlılık oranını doğrudan sağlama potansiyelidir. Köklü teknolojik gelişmelerin pek dile getirilmeyen ancak çok önemli bir etkisi de budur. Medya alanındaki entegre sanayi ve ticaret kuruluşları özgün ürünlerini (gazete, dergi, televizyon yayıncılığı vb.) üretme ve pazarlamanın yanı sıra birçok başka sektöre de mamul ve/veya yarı mamul mal ve hizmetler sunarak faaliyet alanlarını genişletmekte ve kârlılık oranlarını yükseltmektedirler. Artık medya grubu denince anlaşılması gereken birden çok yayın organı sahibi olan bir kuruluş değil, medya ve medya ile bağlantılı olan ya da öyle varsayılan -matbaacılık, reklamcılık, dağıtım, organizasyon, halkla ilişkiler, tanıtım hatta eğitim, turizm vb.- birçok alanda mal ve hizmet üretimini faaliyet konusu olarak alan kuruluşlardır. Bu kuruluşların hisseleri borsada işlem görmekte, her yıl

ilan edilen en büyük firmalar yada en çok vergi veren şirketler listelerinde ilk sıralarda yer bulabilmektedirler. Sözü edilen oluşumların medya kuruluşlarının yapılış ve işleyişini de etkilediği ve değiştirdiği görülmektedir.<sup>36</sup>

Piyasa koşullarında ve kâr maksimizasyonu için etkinlikte bulunan dev kuruluşun belirli bir pazar stratejisine göre yayıncılığı da sürdürmesi kaçınılmazdır. Böyle işlerliği sağlamak için yayın yönetmenleri medya kuruluşunda oluşturulan "icra" vb. kurullarda yer almakta ve yayınların işletme yönetimince belirlenen pazar stratejilerine göre yürütülmesinden sorumlu tutulmaktadırlar. Yayın genel yönetmenlerinin taşıdığı bu türden yeni kimlikler firmaları adına hükümet nezdinde ya da bürokraside iş takipçiliği yapmalarını kendilerince meşrulaştıran bir gerekçe de olmaktadır. Bu arada özgürlükçü, demokratik bir iletişim için tüm kuramsal normatif önermelerin öngördükleri "yazı işleri" (ya da programcılık) ile ilgili karar süreçlerinin maliklerden) sponsorlardan, reklam verenlerden ya da kamu fonlarını kontrol eden otoriteden (siyasal iktidar) kaynaklanacak bir etkiye konu olmaması anlayışı "piyasa kurallarına" feda edilmektedir.

Piyasa rüzgârlarının yönlendirdiği, piyasanın işlerliklerine göre yeniden yapılanan medya ortamında tekelleşme eğilimi de yeni bir ivme kazanmıştır. Medya kuruluşu ve yayın organı sayısının artmış olmasının farklı görüş ve düşüncelerin dile gelmesine yani çoğulculuğa katkısının olmadığı kolayca gözlemlenmektedir. Mevcut çeşitlenme pazar stratejilerinin yönlendirdiği tematik bir farklılaşma ve uzmanlaşmadan ibarettir. Geline nokta çapraz medya sahipliğinin tipik

---

<sup>36</sup> Prof.Dr.A.Raşit Kaya, "Türkiye'de 1980 Sonrası Medyanın Gelişi ve İdeoloji Gereksinimi", Ankara,

özelliklerini içeren iki dev medya grubu pazarın yarısından fazlasını; bunların da içinde bulunduğu en büyük beş grup pazarın yüzde 80 kadarını kontrol etmektedir.

Sonuç olarak; 1980'lerde ve 1990'larda teknolojik yenilikler ile tecimsel baskılar sonucu, yayıncılıktaki yapılanma, finansman, içerik ve yayınlara erişimde tümünden bir sistem değişimi gerçekleşmiştir. Kontrolün kimde olacağı üzerinde yaşanan çatışma ve uzlaşmalar, ikili bir yayıncılık sistemine yönelmesini getirmiştir. Bugün Türkiye'de 24 ulusal televizyon kanalı, 235 yerel ve bölgesel televizyon kanalı bulunmaktadır. Kablodan ve uydudan yayın yapan televizyon kanallarının sayısı da 182'dir. Radyoların toplam sayısı ise 1098'dir. (RTÜK).

### **2.3. Yayıncılık ve Fikri Mülkiyet Hakları Arasındaki İlişki**

Çalışmanın Giriş Bölümünde de belirtildiği gibi yayıncılık, fikir ve sanat eserlerinden bağımsız düşünülemez. Yayıncılık ile fikri mülkiyet arasında sürekli karşılıklı etkileşim içerisinde bir ilişki vardır. Bu ilişki iki yönlüdür. Öncelikle yayın kuruluşlarının program malzemesini çok büyük ölçüde fikir ve sanat eserleri oluşturur. Örneğin TRT'nin programlarında bir yayın yılı içinde 150.000-200.000 arasında değişen sayıda söz ve müzik eserine yer verildiği, özel radyo ve televizyon kuruluşlarında ise bu sayının daha aşağılarda olduğu belirtilmektedir. (Mete, 2005: 137).<sup>37</sup> Ancak radyo ve televizyon yayıncılığında yayın kavramı geniş bir anlam taşımaktadır. Yayın kavramı içine eser niteliğine sahip düşünce ürünleri girdiği gibi, eser niteliği taşımayan her türlü program da girmektedir. Bir sinema eserinin, bir

---

<sup>37</sup> Mehmet Mete, TRT yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanı

tiyatro oyununun radyo-televizyonda gösterilmesi halinde yayının konusu eser ya da eserin işlenmesidir.<sup>38</sup> Örneğin müzik, güzel sanatlar ya da ilim ve edebiyat eserlerinin film şeklinde radyo televizyon yayınlarına uygun hale getirilmesi işleme eser olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan eser niteliği taşımayan; bir futbol maçının naklen yayını; “Çarkı Felek”, “Bir Kelime-Bir İşlem”, “Aileler Yarışıyor”, “Ağırlığınca Altın”, “Aslan Payı”, “Kim 500 milyar İster” gibi ödüllü canlı ve cansız çekimler; bir şairin, bir ressamın veya bir bestekarın özelliklerini ortaya koyan sohbetler; güncel sanat olaylarının tanıtımı, spor ve sanat söyleşileri, haber ve haber programları vb. de radyo-televizyon yayıncılığında “yayın” dır. Ayrıca, “yayın”, günlük dilde kullanılan “program” sözcüğü ile de ifade edilebilmektedir. (Sarmaşık, 1999; 78). Örnek verilen bu gibi yarışma programlarının “eser” niteliği tartışmalı olmakla birlikte, şekil ve içerik bakımından oluşturanların özelliğini taşıyorsa, format olarak özel bir yaratıcılık ihtiva ediyorsa ve Kanunda belirtilen eser gruplarından birine dahil edilebilirse eser olarak korunacaktır. Nitekim ülkemizde yayınlanan pek çok yarışma programı ya da reality showlar başka ülkelerden format olarak satın alınarak, fikri hakların kullanım yetkisi devralınarak gerçekleştirilmektedir. Hala esinlenme adı altında bu programların çeşitli versiyonları üretilse de günümüzde küresel lisanslama diye bir kavram ortaya çıkmış ve milyon dolarlık bir sektör haline gelmiştir.

---

<sup>38</sup> 5846 sayılı Kanunun 6. maddesinde işleme tanımı yapılmış olup, buna göre; diğer bir eserden istifade suretiyle vücuda getirilip te bu esere nispetle müstakil olmayan, tercüme, roman, hikaye, şiir ve tiyatro piyesi gibi eserlerden birinin bu sayılan nevilere başka birine çevrilmesi, musiki, güzel sanatlar, ilim ve edebiyat eserlerinin film haline sokulması, musiki aranjman ve tertipleri gibi fikir ve sanat eserleri işlenmedir

Radyo-televizyon kuruluşlarının gerçekleştirdiği bu yayınlar, büyük yatırımların ve bir çok kişinin emeğinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu nedenle de hem bu yatırımın hem de geniş anlamıyla yayınların korunması gerekliliği vardır. Diğer taraftan yayın kuruluşlarının kendi oluşturdukları programlar eser niteliği taşıması nedeniyle de korunur. Yani, yayın kuruluşları bir taraftan yayınlarında yer verdikleri fikir ve sanat eserleriyle ilgili olarak hak sahiplerine ödeme yapmak durumundayken, diğer yandan kendi yayınları üzerindeki hakları da bağlantılı hak sahibi olmaları sebebiyle fikri hak olarak yasal koruma altındadır. Aşağıda ülkemizde fikri mülkiyet hukuku kurallarını düzenleyen 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Yayın Kuruluşları ile ilgili hükümlerini anlatırken, radyo televizyon kuruluşlarının “eser sahibinin hakları ile bağlantılı hak sahipliği” sıfatı ile sahip oldukları haklardan da söz edilecektir. Ancak burada asıl incelenen, fikir ve sanat eserlerinin yayın kuruluşları tarafından yayınlarında kullanılmaları karşılığında ödemeleri gereken ücretler ve bu ödemelerin tespiti ve ödeme şekline ilişkin olarak uzun süredir yaşanan sıkıntılardan hareketle bazı sosyal olguların tespit edilmesi ve somut soruna ilişkin olası çözümlerdir.

Kitle iletişim aracı olarak radyo ve televizyon yayıncılığının toplumsal hayattaki rolü ve önemi giderek artmaktadır. Medya kuruluşları ile fikri hak sahipleri arasında birbirini etkileyen bir süreç söz konusudur. Fikri hak sahipleri; eser sahipleri (besteci, söz yazarı, yazar vb) ve bağlantılı hak sahipleri (şarkıcı,oyuncu,yapımcıvb) eserleri pazarlayabilmek ya da toplumda tanınmak için yayın kuruluşlarına, yayın kuruluşları da, program oluşturabilmek, izlenme oranını ve reklam gelirlerini artırabilmek için onlara ihtiyaç duyarlar. Bu sarmal yapı, menfaatler dengesinin

sağlanmasında ve fikri hukukun etik boyutunun değerlendirilmesinde mutlaka dikkate alınmalıdır. (Yıldırım, 2005; 45)<sup>39</sup>

Fikir ve Sanat Eserleri üzerindeki hakların eser sahibi ve bağlantılı hak sahiplerinin izni ile kullanılabilmesine ilişkin genel fikri mülkiyet hukuku kuralı radyo ve televizyon kuruluşlarının yayınlarında yararlanacakları eserlerin sahiplerinden, yayından önce mutlaka izin almaları bakımından, hakkın öngörüldüğü tarihten başlayarak gelişim süreci içinde yayıncılık hizmetlerini aksatacak bir ağırlık taşıdığı da saptanmıştır. Bu ağırlık, Bern Sözleşmesi'nin<sup>40</sup>1928 Roma Belgesi'nin hazırlanması sırasında açıkça ortaya konmuştur. Önceden izin alma zorunluluğunun yayın kuruluşları açısından diğer bir sakıncası da eser sahipleri ve diğer hak sahiplerini temsil eden meslek birliklerinin, yayın kuruluşunun karar organı gibi davranmalarına ve hizmetin siyasal ve kültürel gözetimini de elde etme girişimlerine yol açabilmesidir. (Beşiroğlu, 2006; 277).

Gerçekten, “Ön izin” kuralının radyo televizyon yayınlarında uygulanabilmesi yayıncılık hizmetinin niteliğinden ötürü büyük güçlükler içermektedir. Yayınlarda kullanılacak eserlerin önceden bilinmesi her zaman mümkün olmadığı gibi, eser üzerindeki hak sahiplerine (eser sahibi, mirasçısı ya da hakkı devralan kişilere) ulaşmak, ya da canlı yayınlarda, haberlerde, gösteri ya da programların naklinde, sunulan programda yer alan eserlerin önceden bilmek ciddi sıkıntılar yaratmakta, toplumun eserlerden yararlanmak konusundaki doğal hakkını da sekteye uğratmaktadır. Radyo ve televizyon kuruluşlarının program malzemesini

---

<sup>39</sup> 2005 TRT zirvesinde sunulan bildiri.

<sup>40</sup> 1886 tarihli “Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi” hakkında Çalışmanın Birinci Bölümünde bilgi verilmektedir.

oluşturan eserler üzerindeki hak sahiplerini önceden saptayabilmek, kendileriyle ya da üye oldukları meslek birliği ile irtibata geçmek ve anlaşmalar yapmak gerek zaman açısından gerekse idari işlemlerin getireceği maddi yük açısından pratik ve anlamlı değildir.

Bu sakıncaları göz önünde bulunduran Bern Konferansı, 1928’de, eser sahibinin radyo ve televizyonla yayın hakkını düzenleyen 11 tekrar maddesinin ikinci paragrafı ile radyo televizyon hizmetleri için önemli bir olanak öngörmüştür. Bu maddeye göre;

Birlik ülkeleri, ulusal mevzuatı ile radyo ve televizyonla yayın hakkının uygulama koşullarını düzenleyebilir. Ancak bu koşullar, ne eser sahiplerinin manevi haklarına, ne de anlaşma olmaması halinde yetkili makam tarafından öngörülecek uygun bir ücretin elde edilmesi hakkına zarar vermeyecektir.

Maktu ücret sözleşmeleri ile, eser sahipleri tarafından oluşturulan meslek birlikleri (hak izleme kuruluşları), üyelerinin eserlerinin belli bir süre için ve belirli bir toplu ücret karşılığında yayınlanmasına, üyeleri adına izin vermektedir. Bu gibi izin sözleşmeleri, yasaların öngördüğü bir düzenleme niteliği taşıdığından, “zorunlu izin”, “zorunlu lisans” olarak adlandırılmaktadır.

#### **2.4. Türkiye’de Yayıncılıkta Fikri Mülkiyet Sorunları**

Türkiye’de özel radyo ve televizyon yayıncılığının kurallarının koyulmamış, koşullarının hazırlanmamış ve gelişim hızının pek fazla öngörülememiş olmasının ve



programcılığın da bütün bu sorunlara eklenerek ilerlemesinin yol açtığı en önemli sorunlardan birisi “telif hakkı” etrafında gündeme gelmiştir. Radyoda telif, daha çok radyo yayıncılarının yayımlanan müzik eserlerinin telif ücretlerini ödememelerinden kaynaklı olarak gündeme getirilmiş ve bu durum çeşitli radyo kuruluşlarıyla, özellikle müzik eserlerini çatısı altında toplayan MESAM (Müzik Eseri Sahipleri Meslek Birliği) ve MÜYAP (Bağlantılı Hak Sahipleri Fonogram Yayıncıları Meslek Birliği)<sup>41</sup> arasındaki temel uyuşmazlık konularından birisini oluşturmuştur. Televizyon yayıncılığında ise telif sorunu daha farklı ve karmaşık boyutlarda ortaya çıkan bir sorundur. Bu sorunun önemli bir kısmı, Türkiye’deki telif mevzuatının, yayıncılığın yeni durumuna ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere uyarlanmasındaki aksamalarla karakterize olan hukuki boyutla ilişkilidir. (Çelenk, 2001; 254)

Medya alanında yoğunlaşmanın uğrak noktalarından birisi de doğal olarak global medya kuruluşlarıyla uluslararası düzeyde entegrasyondur. Önceleri "taklit" yayınlarla başlayan bir furya, sonraları "asıllarının" Türkiye "edisyon"larıyla sürmüştü ve "kültürel emperyalizm" in çağrışımlarına hak verecek bir boyuta ulaşmıştır. "Joint-Venture" lar başka konularda da birbirlerini izlemiş; reklamcılık sektöründe olduğu gibi global kuruluşların yan kuruluşları yada şubeleri oluşturularak "sektör" global medya ile entegrasyonu yeni bir aşamaya taşımıştır. Radyo-televizyon alanında kamusal tekellere son verilmesinden sonra sektördeki tekelleşme hareketleri tüm dünyada belirgin bir hız kazanmıştır. Ancak, Türkiye'deki gelişmelerin özgün boyutu bu hareketlerin "Avrupa düzeyinde dev kuruluşlar oluşturulması" gibi bir

---

<sup>41</sup> Aşağıda 5846 sayılı Kanunun ilgili hükümleri anlatılırken konu ile ilgili ülkemizdeki başlıca meslek birlikleri de tanıtılmaktadır.

retorikle bütünleştirilerek ilan edilebilmesidir. Bu durum tekelleşmenin olumsuz sonuçlarına karşı alınabilecek önlemleri baştan olanaksız kılmakta ve medyanın nasıl bir ideolojik silah olduğunu bir kez daha sergilemektedir.

Türkiye’de ticari yayıncılık alanı, görece küçük reklam harcamalarının destekleyebileceğinden çok daha fazla kanalı barındırdığı için kalabalık olarak nitelenebilir. Geniş bir yatırım yelpazesine sahip dört büyük çapraz medya grubu pazara hakim durumdadır. Siyaset, ekonomi ve medya arasındaki karşılıklı etkileşim, yayıncılığın siyasi ya da ekonomik bir güç olarak kullanılmasına yol açmıştır. Medya sahiplerine yönelik şüphecilik, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda mülkiyetle ilgili her konuda yüzde 20’lik bir tavan konmasına yol açmıştır. (Buna göre, hiçbir hissedar, bir yayıncı kuruluşun yüzde 20 sinden fazlasına sahip olamazdı. Eğer bir hissedar birden fazla yayıncı kuruluşta hisse sahibiyse tüm kuruluşlardaki hisselerinin tümü yüzde 20’yi geçemezdi. Gazete sahipleri de bir yayıncı kuruluşun yüzde 20sinden fazlasına sahip olamazdı. Bir yayın kuruluşundaki yabancı sermaye de yüzde 20 yi geçemezdi. Yüzde yirmi barajının dışında kan bağı bulunan akrabalar da aynı kuruluşta hisse sahibi olamazdı. Yabancı yatırımcılar sadece bir kuruluşta hissedar olabilirdi. Herhangi bir yayın kuruluşunda yüzde 10 dan fazla hissesi bulunanlar kamu ihalelerine giremezdi). Kanun mülkiyet konusuna, medya kanallarının, sahiplerinin çıkarlarına hizmet etmesini engellemek amacıyla düzenleme getirmiştir. Ancak radyo ve televizyon şirketlerinin sahibi olan gerçek kişiler, bu hisse sınırlaması sebebiyle evrak üzerinde gizli kalmış, muvazaalı işlemlerle uygulama da yayıncıların mülkiyet yapısı kağıt üzerinde Kanuna uydurulup, gerçekte her kanalın mutlak bir patronu olmuştur. Şirket yapıları mülkiyeti ya da gelirleri konusunda doğru bilgilere ulaşılamayan bir medya

sistemi ortaya çıkmıştır. Bu kez, anılan Kanunda 2002 yılında yapılan değişiklik ile mülkiyet konusundaki sınırlama yerine yıllık bir ortalama izleyici oranı barajı getirilmiştir. Buna göre;” Bir gerçek veya tüzel kişi veya bir sermaye grubu % 50’den fazla hissesine sahip olduğu bir televizyon veya radyonun yıllık ortalama izlenme veya dinlenme payı % 20’yi geçerse Üst Kurul tarafından yapılan bildirimden itibaren doksan gün içinde, ortağı bulunduğu televizyon veya radyodaki hisselerinin bir bölümünü halka arz ederek veya bir kısım hisselerini satarak, sermaye payını % 50’nin altına indirir. Yıllık izlenme veya dinlenme oranınının aşımı birden fazla televizyon ve radyodaki hisselerin toplamı nedeniyle meydana gelmişse, bu oranı % 50’nin altına indirecek biçimde yeterli sayıda şirketi satar. Bu yükümlülüğün ihlâli durumunda kuruluşun yayın izni iptal edilir.” Ancak bu hükmün yürürlüğü Anayasa Mahkemesinin 12/06/2002 tarih ve E. 2002/97, K. 2002/9 sayılı kararı ile durdurulmuştur.

Türkiye’de çoğu medya grubu bankacılık yatırımları da bulunan daha büyük grupların parçası olduğu için bankacılık sektöründeki kriz son yıllarda medya endüstrilerinin de yapısını önemli boyutlarda değiştirmiştir. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bankacılık sektöründeki sorunlar nedeniyle devraldığı kanallar<sup>42</sup> sebebiyle Türkiye mediasındaki önemli faktörlerden biri haline gelmiştir.

---

<sup>42</sup> Bu çalışmanın yapıldığı günlerde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), Medya Grubu (Dinç Bilgin Grubu) ve Merkez Grubu şirketlerinin temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimlerini devraldı. TMSF’den yapılan yazılı açıklamada, 5411 sayılı Bankacılık Kanununun ilgili hükümleri gereğince Medya Grubu (Dinç Bilgin Grubu) ve Merkez Grubu şirketlerinin temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimlerinin fon tarafından devralındığı belirtildi. Fondan yapılan açıklamada şöyle denildi:

"Etibank A.Ş. hakim ortağı Dinç Bilgin ile Turgay Ciner arasında imzalanmış olan gizli sözleşmelerin yeni ortaya çıkması sonucunda, Bilgin ve Merkez Grubunun medya sektöründe faaliyet gösteren 63 adet şirketinin yönetim ve denetimleri 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’nun ilgili

Diğer taraftan yayıncılık sektörüne büyük yatırımlar yapılmasına rağmen büyüme son yıllarda kayda değer oranda yavaşlamıştır. Bunun nedeni hem kamusal hem de özel televizyon şirketlerinin gelirlerindeki düşüştür. Ayrıca görece yeni olan ödemeli TV, dijital yayın paketleri ve telemarket kanalları da sınırlı bir seyirci topluluğuna hitap etmekle birlikte gelişme kaydetmiştir. Diğer taraftan televizyon programcılığı son yıllarda, program formatlarının sürekli olarak birbirinin içine geçmesi ve yenilenmesiyle birlikte son derece dinamik bir evrim geçirmiştir. Program formatlarının giderek artan telif maliyetleri<sup>43</sup> teknolojik gelişmelerin maliyeti vs. çoğu pahalı projeyi finanse etmenin tek yolunu ortak yapım haline getirmiştir. Şu halde medya içeriklerinin arz ve talep ilişkisi içerisinde olmadığı görülmektedir. Medya içeriklerinin ne ve nasıl olacağını belirleyen belli toplumsal dinamikler vardır. Ayrıca medyaya yönelik ekonomik ve siyasi sınırlamalar bulunmaktadır. Bunların başında, medyanın mülkiyet biçimi gelmektedir. Televizyonlara verilen reklamlar ve hükümetlerin reklam gelirlerinden vergi alması; medyaya yönelik teşvik kredileri ve yardımlar medya üzerinde birer yaptırım gücü oluşturur. Medya kuruluşlarının yayın yapabilmek için hükümetlerden yayın izni alması / alamaması, bu kuruluşlara frekans tahsis edilmesi/edilmemesi ve çeşitli düzenleme ve denetleme kurullarının baskıları da medya içeriklerinin oluşumunu sınırlamaktadırlar (Çaplı, 2002: 37).

---

hükümleri uyarınca TMSF tarafından devralınmıştır. Etibank A.Ş'nin hakim ortağı Dinç Bilgin ile Merkez Grubunun doğrudan veya dolaylı hakim ortağı Turgay Ciner arasında imzalanan 1 Ekim 2002 tarihli lisans sözleşmeleri, Fon ile Medya grubu arasında imzalanan 17 Kasım 2003 tarihli ve Fon, Medya ve Merkez Grubu firmaları arasında imzalanan 3 Mayıs 2005 tarihli protokollerin imzası aşamasında mevcut olduğu halde protokol taraflarınca Fonun bilgisinden gizlenen 12 Haziran 2002 tarihli protokol ve 8 Ağustos 2002 tarihli sözleşmeler, Fon tarafından muvafakat verilen satış ve devir protokollerini geçersiz hale getirmiştir."

<sup>43</sup> Aşağıda ülkemizde yayın kuruluşlarında fikri haklara ilişkin uygulamalar anlatılırken telif ücretleri konusundaki son durum hakkında bilgi verilmektedir.

1990'lı yıllarla birlikte yayıncılığa başlayan çok sayıda özel radyo ve televizyon kuruluşu, programcılıktaki hazırsızlıklarına koşturarak özellikle yayın hayatlarının ilk yıllarında, yerli ve yabancı sinema eserlerinin ve müzik programlarının yayınlanması yönünde bir programcılık tercihi yapmışlardır. Bu durum bir yandan doğrudan televizyon yayınına yönelik film yapımını teşvik ederken, bir yandan da yerli pop müzik üretimindeki patlama üzerinde belirleyici bir etkide bulunmuştur. Özel televizyon yayıncılığının yapısı ve programcılık eğilimleri Türkiye'de telif hukuku ihlallerinin tırmanmasına ve doğallaşmasına neden olmaktadır.(Çelenk, 2003;263). Diğer taraftan teknolojik gelişmelerle, istenilen esere ulaşımın kolaylaşması, küreselleşen dünyada eserlerin ve bu eserleri yorumlayan sanatçıların sayısındaki olağanüstü artış ve bunların hızlı sirkülasyon ve tüketimi nedeniyle örneğin müzik alanında kaset, CD satışları ciddi oranlarda düşmüştür. Eser üzerindeki hak sahiplerini temsil eden meslek birlikleri de Türkiye'de müzik yapımının iflas noktasına geldiğini ifade ederek geleneksel bu noktanın tek sorumlusunun üyelerinin yapımlarını ücret ödemeksizin kullanan yayın kuruluşları olduğunu, yayın kuruluşlarının, özellikle de hızla çoğalan özel radyoların sürekli müzik yayını yapmalarından dolayı halkın kaset, CD alma ihtiyacının kalmadığını ileri sürmüşlerdir. Müzik yapımcıları, konu ile ilgili olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcilerinin de katıldığı toplantılarda, çıkardıkları kasetlerin radyoda 24 saat çalınmasının dinleyiciyi bıktırıp satışı engellediğini vurgulamıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 1997 - 99 arası 70 milyon kaset bandrol almışken, 1999 - 2001 arası bu rakam 20 milyona düşmüştü). Müzik eseri sahiplerini, müzik yapımcılarını ve müzik eserlerini icra eden yorumlayan sanatçıları temsil eden meslek birlikleri, Batı'da şarkıcıların kaset satışından çok telif ücretlerinden para

kazanmaktayken, Türkiye'de ise radyo yayınlarından telif ücretlerini alamadıkları gibi, radyo yüzünden kaset de satamadıklarını ifade etmişlerdir. MÜYAP bunu durdurmak için ağır bir telif tarifesi açıklamıştır. Üyelerinin kasetlerini çalabilmek için ulusal radyolardan yıllık 300 bin ulusal TV'lerden ise 600 bin dolar istemiştir. Bu yolla, yaklaşık 2000 ticari radyoyu bertaraf edilip başlıca ulusal radyolar ve her ilde birkaç yerel radyo ile anlaşılabilirdi. Bu rakamları pek radyo ödeyemediğinden ya kapanmış, ya yasal koruma süresi dolmuş eserlerin kullanımı yoluna gitmiştir. Dini yayın ve sohbetler yapan bir çok radyo ise telif ücreti ödeme sıkıntısına düşmediğinden ayakta kalmayı başarmıştır. Bu gelişmelerin bir başka sonucu da popüler müzik starlarının sürekli olarak çalınan şarkılarının eskisi kadar duyulmamaya başlanmasıdır.

Özel radyo ve televizyonların kuruluşundan bu yana eserlerin yayınlarda kullanımıyla ilgili sorunlar devam etmektedir. Bu süreçte, 2001 yılı önemli bir dönüm noktasıdır. 2001 yılında kabul edilen 4630 sayılı Kanunla, radyo ve televizyon kuruluşlarıyla meslek birlikleri arasındaki ilişkiler düzenlenmeye çalışılmış, gerek müzik alanında ve gerekse diğer alanlarda bir çok yeni meslek birliği kurulmuş, konunun çözümüne yönelik olarak anılan Kanun hükmünün uygulaması için çıkarılan 15/09/2001 tarih, 24524 sayılı “Fikir ve sanat Eserlerinin Radyo ve Televizyon yayınlarında Kullanımına İlişkin usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin” yürürlüğünün durdurulmasına karar verilmiş, başta İstanbul olmak üzere bir çok yayıncı kuruluş aleyhine meslek birlikleri tarafından yasal yollara başvurulmaya başlanmış ve bu suretle açılan dava sayısı yüzlerce adede ulaşmıştır. Ancak tüm uğraşlara rağmen 2001 yılında başlayan süreçte, yayıncı kuruluşlarla meslek birlikleri arasında anlaşma zemininin oluşmamış olması nedeniyle 2004

yılında 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun ilgili maddeleri yeniden değiştirilmiştir. Aşağıda söz konusu Kanun hükümleri ve temel bazı kavramlardan söz edilmektedir.

## III.BÖLÜM

### YAYINCILIK ALANINA İLİŞKİN FİKRİ MÜLKİYET HUKUKU

#### KURALLARI VE KURUMSAL YAPILANMA

Türkiye’de fikri mülkiyet hukukuna ilişkin temel düzenlemeleri içeren 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun amacı, fikir ve sanat eserlerini meydana getiren eser sahipleri ile bu eserleri icra eden veya yorumlayan icracı sanatçıların, seslerin ilk tespitini yapan fonogram yapımcıları ile filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren yapımcıların ve radyo televizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki manevi ve mali haklarını belirlemek, korumak, bu ürünlerden yararlanma şartlarını düzenlemek, öngörülen esas ve usullere aykırı yararlanma halinde yaptırımları tespit etmektir. Aşağıda bu Kanunda yer alan ve yayıncılık alanını ilgilendiren hükümler belli başlı uluslar arası sözleşmelerdeki normlar ile birlikte anlatılmakta ancak daha önce kısaca temel bazı kavramlardan söz edilmektedir.

#### 3.1.Temel Kavramlar

##### 3.1.1.Eser

Anılan Kanuna göre, eser; sahibinin özelliğini taşıyan ve ilim ve edebiyat, müzik, güzel sanatlar veya sinema eseri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat ürünlerini ifade etmektedir. Yayın kuruluşlarının yayınlarında, sayılan bu dört eser grubuna ve ağırlıklı olarak ta sinema ve müzik eserlerine yer verdikleri görülmektedir. Ayrıca, oluşturulmasında emek ve zaman harcanan, özel bir



yaratıcılık ve hazırlayanların özelliğini taşıyan radyo ve televizyon yayınları içindeki programların her biri de Kanuna göre eser sayılabilmektedir. Örneğin televizyonlarda yayınlanan belgeseller, klipler, reklamlar da ilgili mevzuat hükümleri uyarınca sinematografik eserlerdir.

### **3.1.2.Eser Sahibi**

Bir eserin sahibi ise, onu meydana getirendir. Birden fazla kimselerin birlikte meydana getirdikleri eserlerde, eserin kısımlara ayrılması mümkün ise, bunlardan her biri meydana getirdiği kısmın sahibi sayılır. Eğer eser ayrılmaz bir bütün teşkil ediyorsa eserin sahibi onu meydana getirenlerin birliğidir ve birliğe adi şirket hakkındaki hükümler uygulanır. Birden fazla kimsenin iştiraki ile meydana getirilen ve ayrılmaz bir bütün teşkil eden eser üzerindeki haklar, eğer bir sözleşmede veya hizmet şartlarında veya eser meydana getirildiği sırada yürürlükte olan herhangi bir yasa aksini öngörülmediği takdirde, eser sahiplerini bir araya getiren gerçek veya tüzel kişi tarafından kullanılır. Radyo televizyon kuruluşları da, kendi bünyelerinde oluşturulan, yasadaki şartlara göre eser niteliği taşıyan programlar üzerindeki hakların sahibidir. Diğer bir anlatım ile, eserin yaratımı, çalıştıran ve tayin eden konumunda bulunan yayın kuruluşunun işçisi veya hizmetlisi tarafından yapılmış olursa ve eserin üzerindeki hakların bu kişilerce kullanılacağı özel olarak bir sözleşme ile düzenlenmemişse veya işin mahiyetinden bu yönde bir sonuç çıkarılması mümkün değil ise, eserden kaynaklanan mali haklar ve her türlü yararlanma, kullandırma ile devir haklarını, işveren olarak, yayın kuruluşları kullanır. 5846 sayılı Kanununun 18. maddesinin son fıkrasına göre de bir eserin yapımcısı veya

yayımcısı, ancak eserin sahibi ile yapacağı sözleşmeye göre mali hakları kullanabilir. Örneğin bir müzik eserinin bestecisi ya da söz yazarı fonogram (kaset, CD, plak vb.) yapımcısı ile yapacağı sözleşmede, eser üzerindeki mali hakları ayrı ayrı belirterek kullanma yetkisini devreder. Ancak, bir radyo ve televizyon kuruluşunun program gereksinmesinin karşılanmasında, yazarı, bestecisi, sanatçısı, sinematografik v.b. eser sahiplerinden oluşan kendi personeli hiçbir zaman yeterli değildir. Her kuruluş, kendi personelinin ürettiği eserler yanında, hatta daha da fazla, kuruluş dışında oluşturulan yaratıcı düşünce ürünlerine mutlak bir gereksinme içindedir. Bu nedenle, yayın kuruluşları, program malzemesi olarak yalnızca bulunduğu ülkedeki değil, bütün dünyadaki düşünce ve sanat kaynaklarına başvurmaları sırasında, bu eserler üzerindeki hakları göz önünde bulundurmamak ve eserlerden yasal kurallar çerçevesi içinde yararlanmak zorundadır. (Beşiroğlu, 2006; 277). Radyo ve televizyon kuruluşu tarafından yayınlanacak olan program (bir eser olması kaydıyla) bir üçüncü kişiye, örneğin bir yapım şirketine hazırlanmış olabilir. Bu durumda, sözleşme ile eser üzerindeki mali ve manevi haklar yayın kuruluşuna devredilebilir.

### **3.1.3. Eser Sahibinin Hakları**

Manevi haklar, eserin istenilen tarz ve zamanda kamuya sunulması hakkı, eser sahibinin adının belirtilmesi hakkı, eserde değişiklik yapılmasını yasaklama hakkı, zilyed (eseri elinde bulunduran kimse) ve malike (eserin maddi varlığının, örneğin bir tablonun sahibi olan kimse) karşı haklardır.

Mali haklar ise; yukarıda açıklanan işleme hakkı, çoğaltma, yayma, temsil, işaret ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla kamuya iletim ile pay ve takip haklarıdır.

Bu sayılan hakların eseri meydana getiren kişilerin yani eser sahiplerinin izin alınmaksızın kullanılması halinde, örneğin bir müzik eserinin, bestecisinin izni olmaksızın yayınlanması durumunda hapis ve para cezaları gibi hukuki müeyyideler uygulanabilmektedir. Eser üzerinde ayrıca bağlantılı hak sahiplerinin de bir takım hakları bulunmaktadır.

#### **3.1.4. Bağlantılı Hak Sahipleri:**

Bunlar; eserlerin tanıtılması, yorumlanması uygulanması evrelerinde eserin değerini ortaya koyan, toplumda yaygınlaşmasını sağlayan araçları oluşturan kişi ya da kuruluşlardır. Fikri hakların gelişim süreci içinde bu gibi araçları oluşturanların emeklerine veya yatırımlarına zarar verildiğine tanık olunmuş, bunun üzerine, fikri haklara yakın, benzer, bağlantılı, ya da komşu olarak kabul edilen bazı hak konuları düşünülmüş ve komşu/bağlantılı haklar adı verilmiştir. Radyo televizyon kuruluşlarının yayınları üzerindeki hakları da bu grupta yer almaktadır.

## 3.2. Yayın Kuruluşlarının Kendi Yayınları Üzerindeki Hakları

### 3.2.1. Türkiye'deki Mevzuat Hükümü

5846 sayılı Kanununun 80. maddesinin birinci fıkrasının birinci bendinin (C) alt bendine göre, Radyo televizyon kuruluşları, gerçekleştirdikleri yayınlar üzerinde;

- (1) Yayınlarının tespit edilmesine, diğer yayın kuruluşlarınca eş zamanlı iletimine, gecikmeli iletimine, yeniden iletimine, uydu veya kablo ile dağıtımına izin verme veya yasaklama,
- (2) Özel kullanımlar hariç olmak üzere, yayınlarının her hangi bir teknik veya yöntemle, doğrudan veya dolaylı bir şekilde çoğaltılmasına ve dağıtımına izin verme veya yasaklama,
- (3) Yayınlarının umuma açık mahallerde iletiminin sağlanmasına izin verme veya yasaklama,
- (4) Tespit edilmiş yayınlarının, gerçek kişilerin seçtikleri yer ve zamanda yayınlarına ulaşılmasını sağlamak suretiyle umuma iletimine izin verme,
- (5) Haberleşme uyduları üzerindeki veya kendilerine yöneltilmiş olan yayın sinyallerinin diğer bir yayın kuruluşu veya kablo operatörü veya diğer üçüncü kişiler tarafından umuma iletilmesi ve şifreli yayınlarının çözülmesine ilişkin izin verme veya yasaklama,

hususlarında münhasıran hak sahibidirler.

### 3.2.2. Uluslararası Mevzuat Hükümleri

Konuya İlişkin olarak uluslar arası metinlere baktığımızda, Avrupa ülkeleri arasında televizyon programları değişimini gerçekleştirecek bazı temel kuralların tespiti amacıyla akdedilen "Televizyon Yayınlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi"<sup>44</sup> göre de, yayın kuruluşları, sözleşmeye taraf olan devletlerin ülkelerinde, yayımlarının; tekrarlanmasına, telle umuma yayılmasına, işaret, ses ve görüntü nakline yarayan herhangi bir umuma ulaştırılmasına, tespitine, fotoğraflarının alınmasına ve bu gibi tespitlerin çoğaltılmasına, hak sahibi kuruluşun sözkonusu tespit ve çoğaltmaların satılmasına izin verdiği haller dışında, tespit ya da çoğaltmalar yoluyla yayımlarının tekrarlanmasına, telle yayımına ya da toplum önünde icra edilmesine izin verme ve bunları yasaklama hakkından yararlanırlar.

Yine, Avrupa ülkeleri arasında, televizyon yayıncılığı açısından bir birlik oluşturulması ve ana ilkelerin belirlenmesi amacıyla 5 Mayıs 1989 tarihinde akdedilen ve ülkemizin de 1993 yılında katıldığı Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinde televizyon yayıncılık ilkeleri ve bu ilkelerle bağlantılı olarak fikri haklar konusunda bazı düzenlenmelere yer verilmektedir.

Ayrıca, İcracı Sanatçılar, Plak Yapımcıları ve Radyo-TV Kuruluşlarının Korunmasına Dair Roma Sözleşmesinde<sup>45</sup> radyo televizyon kuruluşları yayınların tekrar yayınlanmasına izin verme veya izinsiz yapılan yayınları menetme yetkisine

---

<sup>44</sup> R.G.,T.08.08.1975,sy.15320. Ayrıca Avrupa Konseyi'nin 11 Mayıs 1994 tarihli, "Sınırötesi Uydu Yayıncılığı Çerçevesinde Fikir Hakları ile Komşu Haklardan Doğan Sorunlara İlişkin Avrupa Sözleşmesi" ile uydu yayıncılığı alanında fikir hakları ve komşu haklar ile ilgili hukuksal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

<sup>45</sup> Bu Sözleşme 26.10.1961 tarihinde Roma'da imzalanarak 18 Mayıs 1964 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, Türkiye'nin katılımı, 07.07.1995 tarih ve 4116 sayılı Kanunla olmuştur.

sahiptir. Bu yetki, kaynak ülke dışındaki ülkelerde yapılabilecek izinsiz yayınların yanı sıra kaynak ülke içindeki diğer yayın kuruluşlarının yaptıkları izinsiz yayınları da kapsamaktadır. Yine, radyo televizyon kuruluşlarının yayınlarının tespit edilmesine, bu tespitlerin çoğaltılmasına izin verme ve izinsiz tespitleri ve çoğaltımları önleme yetkisi vardır. Ayrıca yayın kuruluşları, halkın giriş ücreti ödeyerek girebileceği mahallerde, televizyon yayınlarının halk istifadesine çıkarılmasına izin verebilir veya men edebilirler.

Uluslararası metinlerin incelenmesinden de ülkemizdeki yasal düzenlemelerin uluslar arası düzenlemelere paralel olarak düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki Avrupa Birliği mevzuat uyumu çalışmaları sırasında birlik tarafından çıkarılan direktif hükümleri ulusal mevzuatımıza girmiştir. Esasen Avrupa Birliği'nin kuruluşunda ülkelerin fikri haklarla ilgili ulusal düzenlemelerini koruyan bir sistem kabul edilmiş, ancak zaman içinde, uluslararası anlaşmalar yoluyla sağlanan uyumun yetersizliği, fikri haklarla ilgili farklı düzenlemelerin malların serbest dolaşımı ve rekabet konusunda doğurduğu sorunlar ve en önemlisi de yaratıcılığa dayalı yeni ekonominin şekillenmeye başlaması, fikri haklarla ilgili sorunları öncelikli bir mesele olarak Birlik gündemine taşımıştır.

### **3.3. Eser Üzerindeki Haklar Bakımından Radyo Televizyon Yayınlarına İlişkin Kurallar**

5846 sayılı Fikir ve sanat Eserleri Kanununun, “İşaret, Ses ve/veya Görüntü Nakline Yarayan Araçlarla Umuma İletim Hakkı” başlıklı 25 inci maddesinde düzenlenmiş olup, anılan hükme göre; bir eserin aslını veya çoğaltılmış nüshalarını, radyo-televizyon, uydu ve kablo gibi telli veya telsiz yayın yapan kuruluşlar vasıtasıyla veya dijital iletim de dahil olmak üzere işaret ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla yayınlanması ve yayınlanan eserlerin bu kuruluşların yayınlarından alınarak başka yayın kuruluşları tarafından yeniden yayınlanması suretiyle umuma iletilmesi hakkı münhasıran eser sahibine aittir.

Radyo televizyon kuruluşları, uydu ve kablolu yayın kuruluşları ile, mevcut veya ileride bulunacak teknik imkanlardan yararlanarak yayın ve/veya iletim yapacak kuruluşlar, yayınlarında yararlanacakları opera, bale, tiyatro ve benzeri sahneye konmuş eserlerle ilgili olarak, hak sahiplerinden önceden izin almak zorundadırlar. Bu kuruluşlar sahneye konmuş eserler dışında kalan eser, icra, fonogram ve yapımlar için ilgili alan meslek birlikleri ile 52nci maddeye uygun sözleşme yaparak izin almak, sözkonusu yayın ve/veya iletimlere ilişkin ödemeleri bu birliklere yapmak ve kullandıkları eser, icra, fonogram ve yapımlara ilişkin listeleri bu birliklere bildirmek zorundadırlar.

Görüldüğü gibi, kural olarak, her yayın kuruluşu, programlarını yayınlamadan önce eser üzerindeki hak sahiplerinden izin almak zorundadır. Ayrıca, yayınlanması düşünülen eser üzerinde yayıncılığın gerekli kıldığı değişiklikleri yapabilmesi de eser sahibinin iznine bağlıdır.

### **3.4. Fikri hakların İhlali Durumunda Uygulanabilecek Yasal Yaptırımlar**

Bağılantılı hak sahipleri olarak radyo televizyon kuruluşlarının yayınları üzerindeki haklarına kısaca değindikten sonra, eser sahibinin haklarına dönecek olursak, eser sahibinin mali haklarının ihlali halinde, ihlalin şekline göre değişen oranlarda para ve hapis cezaları öngörülmektedir. Örneğin Kanuna aykırı olarak kasten, hak sahibinin izni olmaksızın bir eseri, dijital iletim de dahil olmak üzere her nevi işaret, ses ve/veya görüntü iletimine yarayan araçlarla yayın veya yayımına aracılık eden kişiler hakkında iki yıldan dört yıla kadar hapis veya elli milyar liradan yüzeli milyar liraya kadar ağır para cezasına veya zararın ağırlığı dikkate alınarak her ikisine birden hükmolunur

### **3.5. Yayın Serbestisi**

Eser üzerindeki mali hakların kullanımı hususunda bazı istisnalar da vardır.<sup>46</sup> Burada sadece radyo ve televizyon yayınlarını ilgilendiren bir örnek vermek çalışmanın konusu itibariyle yeterli görülmektedir. Örneğin haber mahiyetinde olmak ve bilgilendirme kapsamını aşmamak kaydıyla günlük olaylara bağlı olarak fikir ve sanat eserlerinden bazı parçaların işaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan vasıtalara alınması mümkündür. Bu şekilde alınmış parçaların çoğaltılması, yayılması, temsil edilmesi veya radyo ve televizyon gibi araçlarla yayılması serbesttir. Elbette bu serbestlik hak sahibinin hukuki menfaatlerine zarar verecek şekilde veya eserden normal yararlanmaya aykırı biçimde kullanılamaz. Şu halde

---

<sup>46</sup> Bu istisnalar Kanununun 31 ve devamı maddelerinde düzenlenmiş olup burada özellikle radyo televizyon yayınları açısından önemli bir örnek vermekle yetinilmiştir.



radio veya televizyonda bir haber yayınlanırken haberin bir parçası olarak yer alan bir fikir ve sanat eserinin de yayınlanması, haber amacını aşmamak kaydıyla serbesttir.

### **3.6. Türkiye’de Fikri Mülkiyet Alanında Kurumsal Yapılanma**

#### **3.6.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı**

Ülkemizde 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve ilgili yönetmeliklerin hazırlanması ve uygulanmasının gözetilmesi görevi Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı ana hizmet birimlerindedir. İstanbul’da Genel Müdürlüğe bağlı olarak çalışan İstanbul Telif Hakları ve Sinema Müdürlüğü mevcuttur.

Genel Müdürlüğün fikri mülkiyet hukuku alanında mevzuat ve uluslar arası antlaşmalara katılım, korsanlıkla mücadele, fikir ve sanat eserlerinin kayıt ve tescil sistemi, fikir ve sanat eserlerinin sertifikalandırılması ve kamuoyunu bilinçlendirme gibi görevleri bulunmaktadır.

Meslek birliklerinin etkinlikleri, devletin kültürel ve ekonomik politikasını, ulusal radyo ve televizyon yayın hizmetlerini, kültür envanteri ve kayıtlarını ve benzeri çok çeşitli devlet görev alanını etkilemektedir. (Beşiroğlu, 2006; 315). Bu nedenle, devletin, eser sahiplerinin haklarının ortak yönetiminde meslek birliklerinin örgütlenmesini, hizmetlerini ve gözetimini yasalar ile güvence altına

alması zorunludur. Ülkemizde meslek birlikleri, idari ve mali açıdan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetimine tabidir. Bakanlık, meslek birliklerinin Kanunla belirlenmiş görev ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini her zaman kendisi denetleyebileceği gibi bu denetimin bağımsız denetim kuruluşlarına yaptırılmasını meslek birliklerinden de isteyebilir.

### **3.6.2.Meslek Birlikleri (Hak İzleme Kuruluşları)<sup>47</sup>**

Bir düşünce ürününün çeşitli ellerde, çeşitli biçimlerde kullanılmasının izlenmesinde ve sonuç olarak, eser üzerindeki hakların bireysel olarak takibinde büyük zorluklar ve olanaksızlıklar ile karşı karşıya bulunan düşünce ürünü sahiplerinin, ürünlerinin haksız kullanılıp kullanılmadığını takip etmeye ve önlemeye elvermeyen kişisel güçleri, hak sahiplerini bir araya getiren meslek birlikleri (hak izleme kuruluşları) ile tamamlanmış ve anlam kazanmıştır. Bugün, bütün dünya ülkelerinde, eser sahipleri, yaratıcı düşünce ürünleri üzerindeki hakları izleme ve koruma olanaklarından, kişisel olarak değil, parasal hak konularına göre etkinliklerde bulunan bir meslek birliği aracılığı ile yararlanmaktadır. Meslek birliklerinin gelişim süreci içerisinde, çeşitli ülkelerde farklı sistemlerin uygulandığı, eser sahiplerinin, eserlerinin niteliğine ve uygulandığı özel alana göre çeşitli meslek birlikleri ile haklarını gözetme yollarını seçtikleri görülmekle birlikte, giderek, meslek birliklerinin etkinliklerini düzenleyen ulusal kurallar arasında da uyum sağlanmış ve birlikler, uluslar arası alanda da bir araya gelmişler, karşılıklı temsil antlaşmaları ile üyelerinin diğer ülkelerdeki haklarını da takip etme olanağını bulmuşlardır.

---

<sup>47</sup> Right watching agencies/collecting societies/proffesional unions

Ülkemizde, eser sahipleri ve eser sahibinin hakları ile bağlantılı hak sahipleri, üyelerinin ortak çıkarlarını korumak ve Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile tanınmış hakların idaresini ve takibini, alınacak ücretlerin tahsilini ve hak sahiplerine dağıtımını sağlamak üzere, Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunca onaylanan tüzük ve tip statülere uygun olarak tespit edilecek alanlarda birden fazla meslek birliği kurabilirler.<sup>48</sup> Eser sahipleri ile bağlantılı hak sahiplerinin bu Kanunla tanınmış hakları, bu şekilde kurulan meslek birlikleri dışında; başka birlik, dernek ve benzeri kuruluşlar tarafından takip edilemez. Aynı alanda kurulmuş en az iki meslek birliği federasyon kurabilir ancak aynı alanda birden fazla federasyon kurulamaz. Meslek birlikleri ve federasyonu, özel hukuka tabi tüzel kişiler olup, kar ve zarara, hukuki sorumluluğa iştirak etmekle yükümlü tutulamazlar.

Ülkemizde meslek birliklerinin kuruluşu Dünya örneklerine baktığımızda, oldukça geç olmuştur. Çalışmanın Birinci Bölümünde de belirtildiği gibi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunumuz 1951 yılında, meslek birliklerinin kuruluşunu öngörmüş ise de yaklaşık 30 yıl içinde ne eser sahipleri tarafından ne de hükümetler tarafından meslek birliği kurma yönünde bir girişim olmamıştır. Bunun üzerine 5846 sayılı Yasanın 42'inci maddesi 1983 yılında değiştirilmiş ve 2936 Sayılı Yasa ile 4 adet meslek birliği kurulmuştur. Bunlar; İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), MESAM (Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği), GESAM (Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği) ve SESAM (Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği)' dir. 1983 tarihli düzenlemede, eser sahiplerinin, kanunla kurulan bu meslek birlikleri dışında başka bir meslek birliği

---

<sup>48</sup> 5101 Sayılı Kanunla (Sürelı olmayan yayımları çoğaltan ve yayan) Yayıncılara da meslek birliği kurma hakkı tanınmıştır.

kurmasına izin verilmemektedir. Aslen meslek birliklerinin tek olması halinde eser sahiplerinin haklarını daha güçlü olarak koruyacağı tartışmasız ise de mevcut meslek birliklerine yöneltilen eleştirilerin yoğunluğu karşısında 5846 sayılı Yasanın 42'inci maddesi 1995 yılında yeniden değiştirilmiş ve aynı alanda birden fazla meslek birliğine kuruluş imkanı tanınmıştır. Yine 1995 tarihli Yasa değişikliği ile bağlantılı hak sahiplerinin hakları da Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun koruması kapsamına alındığından, bağlantılı (komşu) hak sahiplerinin de meslek birliği kurabilmelerine imkan tanınmıştır. Meslek Birlikleriyle ilgili hükümler 2001 yılında 4630 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve son olarak 5101 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiştir.<sup>49</sup>

5846 sayılı Kanunun 3.3.2004 tarih, 5101 sayılı Kanun ile değişik 42 nci maddesinde meslek birliklerinin kurulması, 42/A maddesinde meslek birliklerinin yükümlülükleri ve tarife tespitine ilişkin esaslar, 42/B maddesinde de meslek birliklerinin denetimi düzenlenmektedir. Kanunun 41 inci maddesinde ise meslek birliklerinin bazı yükümlülükleri düzenlenmektedir.<sup>50</sup>

### **3.6.2.1. Türkiye’de Meslek Birliklerinin Örgütlenme Biçimi**

Türkiye’de meslek birliklerinin örgütlenmesinde, Kanunda belirlenen “eser çeşitleri” esas alınmaktadır. Bu eser gruplarındaki eser sahipleri kendi aralarında örgütlenmekte, bağlantılı hak sahipleri ise yine bağlantılı hak sahipliğinin türüne göre ayrıca hak takibi yapmak üzere meslek birliği kurmaktadır. Örneğin müzik

---

<sup>49</sup> Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü [www.kulturturizm.gov.tr](http://www.kulturturizm.gov.tr)

<sup>50</sup> Kanunda meslek birliklerinin kurulmasını düzenleyen 42.maddeden önce meslek birlikleri yükümlülüklerinin düzenlenmiş olması sistematik bir hata olarak değerlendirilmektedir.

eserleri alanında, müzik eserlerinin söz yazarları, bestecileri ve aranjörlerinden oluşan eser sahipleri ayrı, müzik eserlerinin kayıtlarını gerçekleştirerek ticari dolaşıma sunan müzik yapımcıları ayrı, müzik eserlerini çalan, söyleyen, yorumlayan icracı sanatçılar ayrı meslek birlikleri kurarak kanun tarafından tanınmış haklarının takibini gerçekleştirmektedir.

Birçok batı ülkesinde ise meslek birliklerinin örgütlenmesi büyük haklar, küçük haklar, mekanik haklar ve yazar hakları şeklinde, “haklar” bazında gerçekleşmekte, bunlar da kendi içlerinde, örneğin radyo yayınlarında, ya da televizyon yayınlarında küçük haklar gibi gruplara ayrılmaktadır.

Diğer taraftan ülkemizde aynı alanda birden fazla meslek birliğinin kurulabilmesi olanağı vardır. Ancak bu durum hem eser sahiplerinin hem de bağlantılı hak sahiplerinin pek çok ayrı meslek birliği kurmasına neden olmuş, bu durum da, fikir ve sanat eserlerini kullananların telif ücretlerini ödemek konusunda çok sayıda muhatap ile karşı karşıya kalmalarına ve birlikte eser sahipliğinde aynı eserin sahiplerinin başka başka meslek birliklerine üye olmaları durumunda telif ücretlerinin dağılımında problemler yaratmıştır.<sup>51</sup> Meslek birliklerinin çokluğu böyle bir sorun yaratırken, çeşitli ulusal ve bölgesel yayın kuruluşları tarafından, müzik eseri alanında örgütlenen Mesam, Müyap ve Müyorbir adlı meslek birliklerinin, yayın kuruluşları tarafından kullanılan eserlerin büyük çoğunluğunu repertuarlarında bulundurması sebebiyle, radyo, televizyon ve çeşitli işletmelerde yayınlanacak müzik

---

<sup>51</sup> Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) tarafından yapılan konuya ilişkin bir değerlendirmede fikir hakları kuruluşlarının, elektrik, su gibi alt yapı hizmetleri gibi yararlı merkezîyetçilik sınıfı arasında görülmesinin yararlı olacağı, yasayla düzenlenmiş, ya da fiili bir tekelleşme olmaksızın başarılı bir hak izleme örgütlenmesinin hatalı olacağı ifade edilmektedir (www.wipo.org)

eserleri için fahis ücret talep etmek ve yayıncılar arasında ayrımcılık yapmak suretiyle 4054 sayılı Kanunu ihlal ettikleri iddiası ile Rekabet Kuruluna başvuruda bulunulmuştur. Aşağıda yayın kuruluşları ile meslek birlikleri arasında süregelen sorunlar incelenirken konunun rekabet hukukunu ilgilendiren boyutu hakkında bilgi verilmektedir.

### **3.6.2.2. Alanlarına Göre Türkiye’de Faaliyet Gösteren Meslek birlikleri**

Eser Sahiplerini Temsil Eden Meslek Birlikleri şunlardır:

#### İlim / Edebiyat Eseri Sahipleri

- \*BESAM. Bilim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği
- \* ILESAM. Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği;
- \* EDİSAM. Edebiyat ve İlim Eseri Sahipleri Meslek Birliği

#### Müzik Eseri Sahipleri

- \* MESAM. Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği
- \* MSG. Müzik Eseri Sahipleri Grubu Meslek Birliği

#### Sinema Eseri Sahipleri

- \* SETEM. Sinema ve Televizyon Eseri Sahipleri Meslek Birliği
- \* SESAM. Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği

\* BSB Belgesel Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği

Güzel Sanat Eseri Sahipleri

\* GESAM. Türkiye Güzel Sanat Eserleri Sahipleri Meslek Birliği

Bağlantılı Hak Sahiplerini Temsil eden Meslek Birlikleri Şunlardır:

Müzik Yapımcıları

\*MÜYAP. Müzik Yapımcıları Meslek Birliği

İcracı Sanatçılar

\* MÜYORBİR. Müzik Yorumcuları Meslek Birliği

\* OYUNCUBİR Oyuncular Meslek Birliği.

\* SESBİR. Seslendirme Sanatçıları Meslek Birliği

\* TOMEB. Tiyatro Oyuncuları Meslek Birliği.

Radyo - Televizyon Yayıncıları

\*RATEM. Radyo Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği · Film Yapımcıları

\*TESİYAP. Televizyon ve Sinema Eseri Yapımcıları Meslek Birliği

### **3.6.2.3. Meslek birliklerinin yayın kuruluşlarında kullanılan eserler üzerindeki hakların takibini yaparken uyacakları esaslar**

Meslek birlikleri, temsil ettikleri eser, icra, fonogram<sup>52</sup> ve yapımlar ile üyelerine ilişkin tüm bilgileri Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirmek ve ilgili kişilere açık bu bildirimini her üç ayda bir güncellemekle, üyelerinin haklarının yönetimini hakkaniyete uygun koşullarda sağlamakla, bu hakların yönetiminden elde ettikleri gelirleri, dağıtım planlarına uygun olarak hak sahiplerine dağıtmakla, yazılı talepte bulunan ilgili kişilere temsil ettikleri eser, icra, fonogram ve yapımlarla ilgili bilgileri vermekle, sözleşme yapılırken kendi maddi/manevi menfaatleri bakımından gerekli gördükleri indirim veya ödeme kolaylıklarını sağlamakla, sözleşme yapılabilmesi için idaresini sağladıkları haklara ilişkin ücret tarifelerini süresinde belirlemek ve belirlenen tarifelerdeki her tür değişikliği süresinde duyurmakla ve hesaplarını yeminli mali müşavirlere onaylatmakla yükümlüdürler. Bu kuralların uygulanmasında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kayıtları esas alınır. Kamuoyunda “Yayıncılık yasası” olarak ta bilinen 3984 sayılı “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun” da da 5846 sayılı Kanundaki düzenlemelere paralel değişiklikler yapılarak mevzuat uyumu sağlanmıştır. 3984 sayılı Kanunun “3 üncü maddesinde eser ve/veya bağlantılı hak sahipleri tanımlanmıştır. Buna göre; eser ve/veya bağlantılı hak sahipleri: eser, icra, fonogram ve yapımlar üzerindeki manevi ve mali hakları, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile düzenlenen gerçek veya tüzel kişileri ifade eder. Diğer taraftan, yayınlarda eser ve bağlantılı hak sahiplerini 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile tanınan hakların ihlâl

---

<sup>52</sup> İcra kavramı; yorum, uygulama anlamında, fonogram ise, kaset, plak, CD gibi ses taşıyıcı materyal anlamındadır.



edilmemesi hususu yayın ilkeleri arasında sayılmakta ve radyo-televizyon kuruluşlarınca yayınlanan ve/veya iletilen eser, fonogram ve yapımların kullanımına ilişkin olarak yapılacak sözleşme ve ödemelerin 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun ilgili hükümleri çerçevesinde yapılacağı, bu madde hükümlerin ihlal eden yayın kuruluşları hakkında bu Kanununun 33 üncü maddesinde yer alan uyarı, para cezası, durdurma ve iptal gibi yaptırımların uygulanacağı belirtilmektedir.

Aşağıda yayın kuruluşlarını ilgilendiren tarife tespitine ilişkin hukuki kurallar anlatıldıktan sonra ülkemizde konuyla ilgili olarak yaşanan sıkıntılar somut örnekler ile açıklanmakta ve gerek bu gelişmelere gerekse hukuki düzenlemelere ilişkin olarak alt metinlere ve sözkonusu hükümlerin oluşturulmasına zemin hazırlayan koşullara dair ulaşılan sonuçlar aktarılmaktadır.

### **3.7. Fikir ve Sanat Eserlerinin Radyo Televizyon Yayınlarında Kullanılmasına İlişkin Usul ve Esaslar<sup>53</sup>**

Yukarıda 5846 sayılı Kanunun 43 üncü maddesi uyarınca yayın kuruluşlarının eserlerden yararlanmak için hak sahiplerinden izin alması gerektiği belirtilmişti. Kanunda bu izin ve ödemelerin yöntemi de tespit edilmiştir. Öncelikle, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun çerçevesinde faaliyet gösteren radyo televizyon kuruluşları Radyo ve Televizyon Üst

---

<sup>53</sup> Bu bölümde, sürecin anlaşılabilmesi için gerekli hukuk kuralları 5846 sayılı Kanunun ilgili maddelerinden derlenen bir özet halinde sunulmaktadır. Zira 2004 yılında 5101 sayılı Kanun ile, tarafların yoğun tartışmaları neticesinde sorunu çözmek gayesiyle Kanundan ziyade yönetmelik ve alt düzenleyici işlemleri andıran uzun, detaylı ve karmaşık maddeler hazırlanmıştır.

Kurulu tarafından, anılan Kanun dışında kalan ve yayın ve/veya iletim yapan diğer kuruluşlar ise Bakanlık tarafından sınıflandırılır. Meslek birlikleri de yapılan bu sınıflandırmaya bağlı olarak, eser , icra, fonogram ve yapımların yayın ve/veya iletiminden kaynaklanan ödemelere ilişkin tarifeleri tespit ederler. Tarifelerin tespit edilmesinde; tarifelerin uluslar arası uygulamaların, ülkenin ekonomik ve toplumsal koşullarına uyarlanabilirliği göz önünde bulundurularak makul seviyede belirlenmesi ile teknolojik alandaki değişimlerin yanı sıra eser, icra, fonogram, yapım ve yayınların yaratıldığı ve kullanıldığı sektörlerin yapısını tahrip edici, üretimi ve kullanımı engelleyici ve genel kabul görmüş uygulamalara zarar verici bir etkinin yaratılmaması, rekabeti bozucu şartlar oluşturulmaması, yapılan sınıflandırma, ilgili sektörlerdeki ürün fiyatları ve bu sektörlerin gayrisafi hasıladaki payı, eser, icra, fonogram, yapım ve yayınların kullanım ve/veya iletim sıklığı, birim fiyat veya götürü usulde ödeme, ödeme planı ve benzeri hususlar dikkate alınır. Meslek birlikleri ile kuruluşlar arasındaki sözleşmeler, bu tarife bedelleri veya taraflarca yapılan müzakereler sonucu belirlenecek bedeller üzerinden yapılır. Aynı alanda ve/veya sektörde faaliyet gösteren birlikler, tarife tespitinde, sözleşme yapılmasında ve 5846 sayılı Kanunun uygulanması ile ilgili diğer iş ve işlemlerde birlikte hareket edebilir, bir araya gelerek protokole bağlamak suretiyle ortak tarifeler belirleyebilirler. Tarifeler, her takvim yılının dokuzuncu ayında duyurulur. Onuncu ayda uzlaşma sağlanamaması ve sözleşme yapılamaması halinde, en geç bu ayın sonuna kadar, meslek birlikleri ve/veya yayın kuruluşları<sup>54</sup> tarafından bu tarifelerin Kültür ve Turizm Bakanlığınca oluşturulacak uzlaştırma komisyonunda müzakere edilmesi talep edilebilir.

---

<sup>54</sup> 5846 sayılı Kanunun 43 üncü maddesinin 5. fıkrasında 41inci maddeye yapılan atıf nedeniyle uygulamaya ilişkin süreç yayın kuruluşlarına uyarlanarak anlatılmaktadır.

Uzlaştırma Komisyonu, taraflardan birinin talebi ve Bakanlığın uygun görmesi halinde, tarifeleri müzakere etmek üzere, Bakanlık tarafından talep edilen tarihten itibaren onbeş gün içinde oluşturulur. Komiyon, Bakanlıktan bir, Rekabet Kurumundan iki temsilci ve ilgili meslek birlikleri ile kullanıcıları temsil eden meslek kuruluşlarının birer temsilcisinden oluşur. Komisyon, oluşturulduğu tarihten itibaren onbeş gün içinde raporunu hazırlayarak, Bakanlığa ve taraflara bildirir. Taraflar, komisyonun raporunun açıklandığı tarihten itibaren onbeş gün içinde meslek birliklerinin açıklamış olukları tarifeleri veya müzakereler neticesinde mutabakata vardıkları tarifeleri sözleşmeye bağlayabilirler.

Meslek birliklerince belirlenen tarife veya ortak tarifeler üzerinden sözleşme yapılamaması halinde taraflar yargı yoluna başvurabilirler. Yargılama süresince, bir önceki yıl sözleşme yapmış olan kullanıcılar, ilgili meslek birlikleri aksini bildirmediğe, dava konusu tarifenin 1/4'ünü dava sonuçlanıncaya kadar her üç ayda bir meslek birlikleri adına açılmış banka hesabına yatırmak suretiyle eser, icra, fonogram, yapım ve yayınları kullanabilir ve/veya iletebilirler. Bir önceki yıl sözleşme yapmamış olanların bu yöntemden yararlanabilmeleri ilgili meslek birliklerinin iznine bağlıdır. Dava sonuçlanıncaya kadar bu şekilde ödenen miktar, mahkeme kararıyla tespit edilen tarife bedelinden mahsup edilir. Burada kamu yayıncısı olarak TRT'ye bir ayrıcalık tanınmış olup, maddenin uygulanmasında bir koşula bağlanmaksızın, TRT'nin yayınlarında yer verdiği eser, icra, fonogram ve yapımları her üç ayda bir meslek birliklerince belirlenen yıllık tarifenin ¼'ünü yatırmak suretiyle kullanabileceği hükme bağlanmıştır.

### **3.8. Yayın Kuruluşlarının Rekabet Kurulu'na Yaptıkları Başvuru ile Rekabet Kurulu Kararının İncelenmesi**

11.12.2001 tarihinde Radyo Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği (RATEM) ve Kocaeli'ndeki yerel ve bölgesel radyo yayın kuruluşları tarafından, müzik eserleri alanında faaliyet gösteren Mesam, Müyap ve Müyorbir<sup>55</sup> adlı meslek birlikleri aleyhine Rekabet Kurulu'na MESAM'ın radyo, televizyon ve çeşitli işletmelerde yayınlanacak müzik eserleri için fahiş ücret talep etmek, yayıncılar arasında ayrımcılık yapmak ve MESAM, MÜYAP ve MÜYORBİR'in müzik eserlerinin satış koşulları konusunda protokol yapmak suretiyle 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunu ihlal ettikleri iddiası ile başvuruda bulunulmuştur.

Yayın Kuruluşlarının şikayet dilekçesinde ileri sürdükleri hususlar ve Rekabet Kurulu<sup>56</sup> kararı ülkemizde fikri hakların bu gün geldiği noktanın ve bu durumu oluşturan şartların tespiti ile bazı sonuçlara ulaşılabilmesi açısından son derece ilginç ve önemlidir. Bu nedenle incelenmesinde yarar görülmektedir.

Kocaeli'ndeki yerel ve bölgesel radyo yayın kuruluşları şikayet dilekçesinde;

- Telif haklarının ve komsu hakların özgür radyo ve televizyonların yok olması için kullanılmaya başlandığı,
- Bir bölümü yabancı sermayeli olmak üzere bazı yapımcı kuruluşların "meslek birliği" adı altında örgütlenerek tekel oluşturduğu,

---

<sup>55</sup> Yukarıda Meslek Birlikleri başlığı altında anılan meslek birliklerinden söz edilmektedir.

<sup>56</sup> Dosya Sayısı: D2/2/B.E.-02/2 (Önaraştırma), Karar Sayısı: 02-27/290-118, Karar Tarihi: 07.05.2002

- MÜYAP'ın, üyesi olan yapımcıların ürettiği kaset ve CD'lerin yayınlanmamasını istediği, bu kuruluşun üye olarak gösterdiği bazı firmaların repertuarını açıklamadığı,
- Frekans ihalesi yapılmadan MÜYAP tarafından "Telif Hakkı" olarak yerel ve bölgesel radyolardan yüksek bedellerin istenmesinin, hukuki ve ticari açıdan büyük bir haksızlık olduğu ve frekans ihalesi yapılana kadar MÜYAP'ın yaptırımlarını ertelemesi gerektiği,
- Telif hakkı olarak MÜYAP tarafından talep edilen miktarların hangi ölçüye göre belirlendiğinin belli olmadığı, hiçbir yerel ve bölgesel radyonun bu bedeli ödeyemeyeceği, bu nedenle telif bedelinin uygun bir boyuta indirilmesi gerektiği,
- Aksi takdirde bütün yerel ve bölgesel radyoların yayın yapamaz duruma geleceği ve ekonomik gücü yüksek ulusal radyo ve TV kuruluşları arasında tekelleşmenin baş göstereceği ifade edilmiştir.

RATEM'in şikayet dilekçesinde ise özetle;

- MESAM'ın, başka kaynaklardan elde edilebilmesi mümkün olmayan ve yayıncı kuruluşlar bakımından elde edilerek yayınlanması zorunlu olan eserler için 4054 sayılı Kanun'un 6. maddesine aykırı biçimde yıllık 10.000 ABD Doları seviyesinde fahiş fiyat uygulanması suretiyle hakim durumunu kötüye kullandığı,
- Bazı yayıncı kuruluşlardan anlaşmalara dayalı olarak talep edilen fahiş ücretleri tahsil etmesine karşılık, bazı yayıncı kuruluşlara karşı anlaşmalardan kaynaklanan alacağın tahsilatı cihetine gitmediği,

dolayısıyla eşit durumdaki alıcılar arasında 4054 sayılı Kanunun 6/2. maddesinin (b) bendi anlamında eşit hak, yükümlülük ve edimler için farklı şartlar ileri sürerek ayrımcılık yaptığı,

- Farklı radyo frekanslarında farklı ticari unvan altında yayın yapan ve aynı ekonomik gruba bağlı olan yayıncı kuruluşların tümüne de tek ve bağımsız nitelikteki yayıncı kuruluşlara da aynı ücretin tahakkuk ettirilmesi suretiyle 4054 sayılı Kanunun 6/2. maddesinin (b) bendi anlamında ayrımcılık yapılmasına ve bahse konu yayıncı kuruluşlar arasındaki rekabet şartlarının bozulmasına neden olduğu,
- MÜYAP ve MÜYORBİR'in, 2001 yılının Nisan ayında yapmış oldukları protokol ile alım ve satım fiyat ve şartlarını tespit etmek, piyasa kaynak ve unsurlarını bölüşmek ve piyasalarda oluşması gereken parametreleri piyasa dışında belirlemek suretiyle 4054 sayılı Kanunun 4. maddesini ihlal ettikleri

iddiaları yer almıştır.

Şikayet edilen meslek birliklerinden kısaca söz etmek gerekirse;

- Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği (MESAM)'ın üyeleri besteci, söz yazarı, aranjör ve editörlerden veya miras veya devir yoluyla eser sahibine ait olan hakları iktisap eden kişilerden oluşmaktadır. MESAM, Türkiye'de telif haklarını koruduğu eser sahiplerinin yurtdışı haklarını da korumak üzere, 1988 yılında merkezi Paris'te bulunan Dünya Temsili Telif Hakları

Meslek Birlikleri Konfederasyonu (CISAC)'a tam üye olmuştur. Farklı ülkelerden pek çok meslek birliği ile karşılıklı temsilcilik anlaşması vardır. Dolayısıyla MESAM, bazı yerli müzik eserlerinin yanı sıra, bazı yabancı müzik eserlerine ilişkin mali hakların takibi konusunda da yetkilidir.

- Komsu Hak Sahibi Müzik Yapımcıları Meslek Birliği (MÜYAP) müzik yapımcılarını temsil etmek üzere kurulmuştur. Üyesi olan müzik yapımcılarının, Kültür Bakanlığınca verilen “yapımcı belgesi” ile, “komsu hak sahibi” sıfatıyla ilk defa tespitini yaparak ve/veya ilk defa tespitini yapandan devralarak ürettiği veya özel sözleşme ile yetki sahibi olarak ithal ettiği plak, kaset, CD, vb. fonogram ürünlerinin her türlü ticari kullanımından doğan yapımcı haklarının takip, tahsil, tahakkuku ve korumasını sağlamak üzere faaliyet göstermektedir.
- Müzik Eseri Sahipleri Grubu (MSG) MESAM ile aynı alanda kurulmuş olan ve kendisine üye eser sahiplerinin (besteci, söz yazarı vb.) eserleri için müzik kullanıcılarına kullanım izni ve lisansı veren, mali haklarını toplayan ve üyesi eser sahiplerine dağıtan bir meslek birliğidir.

Çeşitli ülke meslek birliklerinin Türkiye temsilciliğini yapmakta olup CISAC ve Dünya Mekanik Telif Hakları Meslek Birlikleri Konfederasyonu (BIEM) üyesidir.

- Müzik Yorumcuları Meslek Birliği (MÜYORBİR), yorumcuların (icracı sanatçıların) kanun gereği sahip oldukları komşu hakların takibi, tahsili, tahakkuku ve korunmasını sağlamak amacıyla kurulmuş olan meslek

birliğidir. Komsu hak sahibi ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ses sanatçıları, enstrümanı ile bir eseri icra eden sanatçılar, grup ve orkestralar ile bir yorumcunun mirasçıları, yorumcunun haklarını sözleşme ile devralan kişiler (yani yapımcı firmalar), reşit olmayan veya mahcur (kısıtlı) sanatçılar, yabancı uyruklu ve çalışma izni olan sanatçılar MÜYORBİR'e ye olabilir.

İlgili meslek birliklerini kısaca tanıttıktan sonra Rekabet Kuruluna Şikayet aşamasına kadar yaşanan gelişmeleri aktarmak yerinde olacaktır. Yukarıda eser sahipleri ve bağlantılı hak sahiplerinin haklarını korumaya yönelik Kanun hükümleri ve 5846 sayılı Kanunda yapılmış olan değişiklikler anlatılmıştır. 5846 sayılı Kanun'u 1995 yılında değiştiren 4110 sayılı Kanun ile komsu hak sahiplerine de haklarına iliskin bedel talep etme ve izin yetkisi verilmiştir. Ancak, izinsiz kullanımlara karşı yaptırım uygulanabilmesi açısından bu kanun yetersiz kalmıştır. MÜYAP, hakların takipçisi ve yasal kullanımlardan doğabilecek hakların karşılıklarının sahiplerine aktarılmasını sağlamak için 12.2.2001 tarihinde dört büyük gazetede duyuru yayınlamıştır. Bu duyurusunda 1995 yılından itibaren (4110 sayılı Kanun ile) yazılı izin konusunda yasaklama yetkisi olmasına rağmen izinsiz kullananlara izin almaları için bir aylık süre tanıdığını, aksi takdirde yasal haklarını kullanacağını ilan ve tebliğ etmiştir. 5846 sayılı Kanunu değiştiren 21.2.2001 tarihli ve 4630 sayılı Kanun ise, eserlerin izinsiz kullanımına karşı, ağır para cezası ve hapis cezasını gündeme getirmiştir. Bunu müteakip MÜYAP, yayınların durdurulması için dava açma yoluna gitmiştir. Açılan çok sayıda dava ve alınan tedbir kararları sonrasında radyo ve televizyonlar MÜYAP ile sözleşme imzalamak veya yayınlarında MÜYAP repertuarındaki eserleri kullanmamak durumunda kalmışlardır.



MESAM'ın da MÜYAP'a benzer şekilde dava yoluna başvurması neticesinde radyo ve televizyon yayıncıları Kültür Bakanlığı'ndan konuya çözüm bulunması talebinde bulunmuşlar ve taraflar Kültür Bakanı'nın da hazır bulunduğu çeşitli toplantılarda karşı karşıya gelmişlerdir. Bu toplantılardaki en önemli sorun, eserlerin kullanım izni karşılığında talep edilen bedeller olmuştur. Toplantılardan bir sonuç alınamaması üzerine Kültür Bakanlığı ödemelere ilişkin bir yönetmelik hazırlanacağı duyurusunda bulunmuş ve konu ile ilgili olarak açılmış davalarda da mahkemelere bu yöndeki görüşünü iletmiştir.

Kültür Bakanlığı 15.9.2001 tarihinde "Fikir ve Sanat Eserlerinin Radyo ve Televizyon Yayınlarında Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"i yayınlarak ödemeler konusundaki usul ve esasları belirlemenin yanı sıra, tarafların anlaşamamaları halinde de bedelin nasıl belirleneceğine dair düzenleme getirmiştir.

Ancak, MESAM ile MÜYAP adı geçen yönetmeliğin yürütülmesinin durdurulması talebiyle iptal davası açmış ve Danıştay yönetmeliğin yürütülmesinin durdurulmasına karar vermiştir.

Bu gelişme sonrasında, Kültür Bakanlığı'nın Danıştay İdari Davalar Genel Kurulu'na yaptığı itiraz kabul edilerek, 12.4.2002 tarihinde Danıştay 10. Dairesinin vermiş olduğu yürütmeyi durdurma kararı bozulmuş ve anılan yönetmelik tekrar işlerlik kazanmıştır. Meslek birlikleri bazen doğrudan yayıncılar ile bazen de yayıncıları temsilen RATEM ile görüşmelerde bulunmuşlardır. Tüm bu süreç boyunca "izin müessesesinin karmaşıklığı", "ödenecek bedellerin tespiti", "ödemelere konu olacak eserlerin neler olduğu" ve "kullanılan eserlerin listelenmesi"

temel anlaşmazlık konuları olmuştur. FSEK uyarınca, yayıncıların her bir hak (eser ve komşu hak) sahibinden izin alması ve buna mukabil ödemede bulunması gerekmektedir. Ancak, hak sahiplerinin her birinin farklı koşullar üzerinden bedel talep etmesi yayıncıların karşılarında tek bir muhatap ve ödenecek bedellerin belirlenmesinde standart bir uygulama talep etmesine yol açmıştır.

Fonograma (kaset/CD vb.) kaydedilmiş bir eseri yayınlamak isteyen radyo ve televizyonun, eser sahibinden, yapımcıdan ve yorumcudan ayrı ayrı izin alması gerekmektedir. Taraflardan yalnızca birinden izin alınması, diğer tarafların izin ve bedel talebi saklı olduğu için yayıncı açısından yeterli olmamaktadır.

Ödenecek bedellerin tespitinde temel olarak üç yöntem kullanılmaktadır:

- Yayın kuruluşunun yer aldığı kategoriye göre (ulusal/yerel/bölgesel/tematik vb.) sabit bir bedelin ödenmesi.
- Yayın kuruluşunun yer aldığı kategoriye göre, reklam veya brüt gelir/gider üzerinden belirlenecek bir orana göre bedel ödenmesi.
- Yayıncı kuruluşun kullandığı eser basına veya eserin kullanım süresine göre (saniye bazında) bedel ödenmesi.

Meslek birlikleri ve yayıncılar bugüne kadar;

- Kategoriye göre sabit bedel ödenmesinin küçük yayıncıların aleyhine olacağı,
- Oran üzerinden bedel ödenmesinin, az eser kullanan ancak geliri yüksek olan yayıncılar aleyhine olacağı,

- Eser başına bedel ödenmesinde ise, yayıncıların kullandıkları eserlerin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesinin mümkün olmadığı ve eser başına talep edilen bedelin yüksekliği

gerekçeleriyle herhangi bir yöntem üzerinde genel bir anlaşma sağlayamamışlardır. Buna karşın, meslek birlikleri ile yayıncıların farklı yöntemlerle münferiden anlaşma durumları da mevcuttur. MÜYAP ve MESAM, sabit ücret ve gelire oranla bedel talep etmekte iken, MSG kullanılan eserin süresi bazında ücret talep etmektedir. Bunun yanı sıra, hak sahipleri asgari ücret konulmasını isterken, RATEM gelir üzerinden bir üst sınır konulmasını istemektedir.

Hak sahibi meslek birlikleri, reklam müziği, fon müziği ve cıngıllar gibi eserlerin de diğer eserlerle aynı kapsam içinde değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunurken, yayıncılar cıngıllar vb. eserler için daha düşük bir bedel ödemek istemektedirler.

Kullanılan eserlerin listelenmesi özellikle meslek birliklerinin üyelerine yapacakları ödemeler açısından önemlidir. MSG halihazırda söz konusu listeler üzerinden bedel talep etmekte iken, MESAM ve MÜYAP yayıncıların bu tür alışkanlıklarının olmaması ve teknolojik altyapı yetersizlikleri nedeniyle bunun mümkün olmadığını savunmaktadır.

Rekabet Kurulu'nun Değerlendirmesi:

Meslek birliklerinin üyelerinin haklarını kullanma biçimi, üyeler adına sözleşme yapılması, elde edilen bedelin bir kısmının doğrudan meslek birliğinin geliri olması, üyelerin kendi eserlerinin bedelini tayin etme imkanlarının olmaması

gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, kâr amacı gütmeseler dahi üyeleri adına ticari faaliyette buldukları ve elde edilen gelirin üyeler arasında paylaştırıldığı görülmektedir. Bu nedenle, meslek birliklerinin 4054 sayılı Kanun'un 3. maddesi kapsamında "teşebbüs" olarak nitelendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

FSEK'in 42. maddesi uyarınca aynı alanda (aynı nitelikteki hakka) ilişkin birden fazla meslek birliği kurulması da mümkündür. Ancak bunun asgari şartı, kurulacak meslek birliğinin, aynı alanda kurulmuş bulunan ve en fazla üyeye sahip olan meslek birliğinin üye sayısının üçte biri kadar üye potansiyeline sahip olmasıdır. Bu durum, bir alanda birden fazla meslek birliğinin kurulmasını zorlaştırmaktadır.

Meslek birliklerinin hakim durumda olup olmadıklarına ilişkin değerlendirmede;

- a. Meslek birliklerinin sahip oldukları izin verme yetkileri ve yayıncı kuruluşlarla yapılmış olan sözleşmeler,
- b. Meslek birliklerinin üye sayıları (aynı alandaki hak sahiplerinin toplamı içindeki payı),
- c. Meslek birliklerinin sahip oldukları repertuar (aynı alandaki hak sahiplerinin toplamı içindeki payı),
- d. Radyo ve televizyonlarda yayınlanan eserlerin ne kadarının meslek birliklerinin üyelerine ait olduğu,
- e. Radyo ve televizyonlarda yayınlanan eserlerin kullanılma sıklıkları,

f. Meslek birliklerine üye olmayan hak sahiplerinin sayıları ve bunların sahip olduğu repertuarın büyüklüğü ve yayın kuruluşlarında yayınlanma sıklıkları dikkate alınabilir.

Bu bağlamda herhangi bir meslek birliğine üye olmaksızın haklarını kendi baslarına kullanan kişilerin, bir radyo veya TV kanalını besleyecek kadar eser üretmeleri ihtimalinin ihmal edilebilir derecede az olması, müzik yayını yapmak isteyen yayıncıların bu meslek birlikleri ile sözleşme yapmaları zorunluluğu ve meslek birliklerinin (a) bendinde yer verilen izin yetkisi dikkate alınarak; meslek birliklerinin davranışları, kendi alanlarında hakim durumda oldukları varsayımı ile 4054 sayılı Kanun'un ilgili hükümleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

MESAM, MÜYAP ve MÜYORBİR yetkilileri, yayıncı kuruluşların karşılarında tek muhatap görme talepleri ve Kültür Bakanlığı'nın telkinleri üzerine 2001 yılında bu protokolleri yapmış olduklarını, ancak bu protokollerin hiçbir zaman uygulanmadığını ve 2002 yılı için de bu tür bir uygulamanın söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Eser üzerindeki hak sahiplerinden herhangi biri ile anlaşılabilmesi durumunda, eserin yayınlanması mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında MESAM, MÜYAP ve MÜYORBİR'in birbirlerine rakip olduklarını söyleme imkanı yoktur. Bu üç meslek birliği, radyo ve televizyonlar açısından önemli bir "hammadde" oluşturan eserler üzerinde birlikte tasarruf hakkına sahiptirler ve bu tasarruflarını kullanabilmek amacıyla aralarında protokoller yapmışlardır. Bu protokoller, yayıncıların hak sahiplerine ulaşmasını kolaylaştırarak, yayıncıyı farklı meslek birlikleri ile ayrı ayrı görüşme yapma zahmetinden kurtarmakta ve eserin haklardan

birinin satın alınmaması nedeniyle yayınlanamaması riskini bertaraf etme amacını gütmektedir.

Meslek birliklerinin takip ettiği hakların birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmaları, dolayısıyla birbirlerinin rakibi olmamaları, yayıncıların tek muhatap bulma talepleri dikkate alındığında, söz konusu protokollerin Kanun'un 4. maddesi açısından rekabeti kısıtlama amacı veya etkisi bulunduğu savına herhangi bir dayanak mevcut olmadığı görüşüne ulaşılmıştır.

Rekabet Kurulu tarafından fahiş fiyat iddialarının değerlendirilmesinde; müzik eserlerinin maliyetine ilişkin bir tespit yapılamamıştır. Çünkü müzik eserleri, diğer piyasalarda karşılaşılan hizmetlerden veya sınai mallardan farklı bir nitelik taşımaktadır. Sınai malların ve hizmetlerin üretilmesinde veya sunulmasında teşebbüslerin katlandıkları maliyetlerin objektif ve somut bir şekilde tespit edilmesi mümkün iken, fikir ve sanat eserleri için bu durum söz konusu değerildir. Fikir ve sanat eserlerinin değeri, söz konusu eseri yaratan kişi veya kişilerce sübjektif olarak tayin edilmektedir. Dolayısıyla, diğer yandan, başka piyasalar (radyo ve televizyon yayınları) için vazgeçilmez nitelikte bir girdi olması nedeniyle müzik eserleri diğer birçok fikir ve sanat eserinden ayrılmaktadır. Bu nedenle, bu eserlerin kullanım bedellerinin her iki tarafa da zarar vermeyecek bir şekilde tespit edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer taraftan istenen bedelin kullanıcının toplam geliri veya gideri içindeki yerine bakıldığında, radyo ve televizyon yayınlarında büyük ölçüde müzik eseri kullanma gerekliliği, yayıncıların (zellikle radyoların) gelirlerinin oluşmasında bu eserlerin büyük rol oynadığı dikkate alındığında, kullanılan eserler için yayıncıların

geliri ile orantılı bir bedel tespit edilmesi ve/veya belirlenecek asgari bir ücretin de söz konusu gelirlerle orantılı olması gerekmektedir.

Ayrıca ürünün niteliği gereği eserlerin yayıncılar tarafından kullanılmasının hak sahiplerine yüklediği maliyetler bulunmaktadır. Özellikle yapımcılar açısından, müzik eserlerinin radyo ve televizyonlarda kullanımı, kaset, CD vb. ürünlerin satışlarını düşürmek suretiyle yapımcıları olası gelirlerden mahrum bırakmaktadır. Ancak telif müessesesinin söz konusu zararların tazmini amacıyla bir araç olarak kullanılmaması gerekir.

Yukarıda yer verilen tespit ve değerlendirmeler dikkate alındığında, MESAM, MSG ve MÜYAP'ın talep ettiği kullanım bedellerinin 4054 sayılı Kanun'un 6. maddesi çerçevesinde kötüye kullanma olduğu yönünde bir kanıya varılamamıştır.<sup>57</sup>

---

<sup>57</sup> MESAM'ın 2002 yılı fiyat tarifesi aşağıdaki gibidir:

Brüt Reklam Geliri Üzerinden MESAM Tarifesi

Asgari MESAM Payı

(Yıllık)\*

(ABD Doları)

Ulusal Genel 1 %2,1 380.000

Ulusal Genel 2 %2,1 156.000

Ulusal (Haber/Tematik) %1,6 120.000

Ulusal Müzik %2,1 96.000

Marmara Büyükşehir %2,1 93.000

Bölgesel Müzik Marmara %2,4 72.000

Bölgesel Diğer %2,1 31.200

Yerel Marmara %2,1 31.200

Yerel Diğer %2,1 15.600

Kablo %10

Ulusal Genel %2,4 48.000

Sonuç olarak MESAM, MSG, MÜYAP, MÜYORBİR ve RATEM hakkında soruşturma açılmasına gerek bulunmadığına, oybirliği ile karar verilmiştir.

Özetlenen gelişmeler ve yayıncılıkta fikri haklara ilişkin yaşanan sorunların rekabet hukuku alanını ilgilendiren bir boyut kazanması, çalışmanın başından beri, fikir ve sanat eserlerinin gelişmiş ülkeler ve büyük ticari şirketler tarafından herhangi bir ticari mal gibi değerlendirildiğine dair görüşümüzü destekler mahiyettedir. Örneğin Rekabet Hukuku kuralları der ki;”..... hakim durumda olan şirketin bu durumundan kaynaklanan bir diğer sorumluluğu da, devamlı müşterilerine objektif gerekçeler olmaksızın mal vermeyi reddedememesi olgusudur. Pazarda faaliyet gösteren ve hakim durumda olmayan bir teşebbüsün, malını istediği kişiye satmak ya da satmamak özgürlüğü var iken, hakim durumda olan bir teşebbüs bu özgürlükten mahrum bırakılmaktadır. Zira hakim durumda olan teşebbüs, ürettiği malla ilgili pazarda büyük bir güce sahiptir ve bu gücünü, malını satmayı keyfi olarak reddetmek suretiyle müşterilerini piyasa dışına itmek amacıyla kullanma tehdidi altındadır.” Fikir ve sanat eserleri üzerinde toplumun da hak sahibi olduğu, fikri mülkiyete özgü koruma sürelerinin dolmasından sonra eserlerin kamuya mal olduğundan söz

---

Ulusal (Haber/Tematik) %1,8 36.000

Bölgesel Marmara %2,4 24.000

Bölgesel Diğer %2,4 12.000

Yerel Marmara %2,4 12.000

Yerel Büyükşehir %2,4 7.200

Radyo

Yerel Diğer %2,4 4.320

\* Yayıncı tarafından RTÜK'e sunulan brüt reklam geliri yukarıda verilen asgari ödeme miktarlarının altında kalırsa bu miktarlar tahsil edilir. Söz konusu asgari miktarlar uygulanmış tarifeler, önceki anlaşmalar, yabancı meslek birliklerinin reklam geliri/toplam gelir tahsilat oranları dikkate alınarak belirlenmiştir. MESAM'ın 2001 yılına ait sözleşmeleri de aynı paraleldedir.



edilmişti. Meslek birlikleri ile yaşanan sorunlarda, meslek birliklerinin üyelerinin vermiş olduğu yetki belgeleri çerçevesinde repertuarlarında bulunan eserleri kullandırtmayı diledikleri takdirde her koşul altında reddebileceklerine ilişkin argümanın doğru olmadığı sık sık vurgulanan bir olgudur. Ancak konunun giderek entelektüel boyuttan ticari boyuta kaydığı, bir şarkı sözü, şiir ya da bestenin bir çuval çimentodan farkının kalmadığı anlaşılmaktadır. Bireysel yaratıcılığın teşvik edilmesi, toplumsal kültür hazinesinin geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılması, bilginin paylaşımı konularından ziyade, serbest ticaretin, büyük kar marjlarının önündeki engellerin kaldırılması hususlarına yoğunlaşılması, fikri mülkiyet haklarını ilgi tüm taraflar açısından kötüye kullanıma açık hale getirmektedir. Özellikle medya firmaları için temel girdi niteliğinde olan TV programları, filmler ve müziklerin üretiminde veya bunlara ilişkin çoğaltma ve yayın hakları üzerinde hakim durumda olan bir firma bu hakim durumunu kötüye kullanabilir (Pereira 2002). Konuya ilişkin hukuki tartışmalara ve mevzuat hükümlerine burada kapsamlı olarak yer verilmeyecektir ancak gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara kısaca bakmakta yarar görülmektedir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği ülkelerindeki farklı ulusal düzenlemeleri üç grupta toplamak mümkündür. İlk grupta yer alan düzenlemeler, meslek birlikleri ile eser kullanıcıları arasında ortaya çıkacak menfaat çatışmalarının (tam veya yarı yargısal nitelikli) özel uzman kurullar aracılığıyla çözmeye yönelik sistemdir. Menfaat çatışmalarına prensip olarak “uzlaştırma” perspektifinden yaklaşan bu kurulların, genel olarak bağlayıcı karar verebilme gücüne sahip olduklarına da özellikle dikkat çekmek gerekir. İkinci grupta yer alan düzenlemeler ise, meslek birliklerinin iç işleyişlerini bürokratik organlar aracılığıyla kontrol eden , birlikler ile eser kullanıcıları arasındaki neticesiz pazarlıklar, tarafları bağlayıcı bir

yargı kararı ile sonuçlandırılmaktadır. Son olarak, meslek birliklerinin tekel gücünü (ya da hakim durumlarını), meslek birliği ile üye hak sahipleri arasında yaratılacak rekabet ile sınırlamaya çalışan bir hukuki sistem bulunmaktadır. Ancak bu son çözüm tarzı Avrupa Birliği'nin ikincil mevzuatındaki bazı kurallar ile uyumlu değildir ve Birlik içinde tartışmalara yol açmıştı. AB Hukuku uygulamasında, Divan ve Bidayet Mahkemesi meslek birlikleri tarafından aşırı fiyatlandırma ve kelepçeleme (tie-in) gibi rekabet hukuku tartışmalarına yol açan meslek birliği uygulamaları hakkında kesin kararlar vermekten kaçınmakta, bu tip uygulamaların rekabet hukukuna aykırı olabileceğini belirterek somut davaların çözümünü ulusal mahkemelere bırakmayı tercih etmektedir. AB Komisyonu, 1995 yılında çıkardığı “yeşil kitapta” ilk defa meslek birlikleri konusunda kesin bir politika izleyerek zorunlu lisans ve zorunlu üyelik gibi uygulamalara prensipte karşı olduğunu ve tek muhatap (one- stop shop) ilkesini benimsediğini açıklamıştır. 1995'ten sonraki Komisyon kararlarında etkisi açıkça hissedilen ve özellikle AB üyesi çeşitli ülkelerdeki değişik meslek birliklerine üye eser/hak sahiplerinin eserlerini kullanan ve/veya uluslar arası yayın yapan eser kullanıcıları açısından büyük önem taşıyan “tek muhataplık” ilkesi eser kullanıcılarının, bir eserin kullanımına ilişkin tüm hakları tek bir meslek birliğine ya da bir üst birliğe yapacakları başvuruyla elde edebilmelerini öngörmektedir. Bununla birlikte, tek muhatap ilkesinin doğal bir neticesi olarak (hakim durumdaki) meslek birlikleri arasında ortaya çıkan koordinasyon ve işbirliği, rekabet için büyük bir tehlike arz etmekte ve rekabet hukuku tartışmalarına yol açmaktadır.(Utku, 2005: 29)<sup>58</sup>

---

<sup>58</sup> Avrupa Topluluğu Adalet Divanı tarafından hakim durumun kötüye kullanılması tanımı tarafından kısaca şu şekilde yapılmıştır: “Bir hakim teşebbüsün rekabeti sınırlayıcı, engelleyici veya bozucu

### 3.9. Yayın Kuruluşlarında Kullanılan Fikir ve Sanat Eserlerine İlişkin Ödemeler Hususunda Güncel Durum

2 Haziran 2006'da MU-YAP (Bağıntılı Hak Sahipleri Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği), MUYOR-BİR (Müzik Yorumcuları Meslek Birliği), RATEM (Radyo ve Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği) arasında yapılan Çerçeve Protokol Anlaşması taraflarca imzalanmıştır. Çerçeve Protokol'e göre, yayıncı kuruluşlar belirli bir dönem için yapıtların sadece "Radyo Versiyonu"nu çalabilecek olup, yayıncı kuruluşlar da MÜ-YAP ve MUYOR-BİR tarafından hazırlanacak olan korsan mücadele amaçlı klipleri ve tanıtım spotlarını yayınlayacaklardır. Taraflar, bu uzlaşmanın yeni bir dönemin başlangıcı olması ve tüm yayın kuruluşlarının sözleşme yapmasına ilişkin dileklerini ifade etmiştir. Protokol'e göre 15 Haziran 2006'ya kadar telif sözleşmesi için MÜ-YAP'a başvuracak olan RATEM üyesi radyo

---

olan ve kendisine haksız avantajlar sağlayabilecek olan her türlü davranıştır". Satış yapmayı reddetme, fiyat ayrımcılığı ya da yıkıcı fiyat uygulamaları bu davranışlardan bazılarıdır. Komisyon'un fikri haklar alanındaki lisans anlaşmaları aracılığıyla rekabetin kötüye kullanıldığına ilişkin örnek bir kararı da, Almanya'da faaliyet gösteren, müzik ve filmlerin yayın ve telif haklarını elinde tutan bir kuruluş olan *GEMA* hakkındadır. Komisyonun kararında *GEMA*'nın 82. maddeye aykırılık oluşturacak şekilde; bazı müzik yayınlarında telif haklarının süresini, anlaşmalar yoluyla uzattığı, Almanya'ya ithal edilen veya geri ithal edilen ses kayıtlarından lisans ücreti talep ettiği ve video ve müzik kasetlerine aşırı telif ücreti istediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla Komisyon tarafından verilen bu kararda lisans anlaşmaları yoluyla yayın haklarının süresinin uzatılması ve özellikle ithal edilen kayıtlardan da lisans ücretinin talep edilmesi, lisans anlaşmaları yoluyla rekabete aykırı koşulların oluşturulduğuna karar vermiştir. Söz konusu karar, doktrinde şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Zira sınai haklarda olduğu gibi telif hakkının da sahiplerine meşru olarak tanınan bir koruma alanının olduğu, hak sahibi tarafından lisans verilmesinin reddinin de bu koruma alanına dahil olduğu, dolayısıyla söz konusu koruma alanı dahilinde kalan eylemlerinden ötürü hak sahibinin rekabet hukukuna aykırı davranmaktan dolayı cezalandırılabilmesi için, ayrıca bazı şartların bulunması gerektiği, olayda ise ne Komisyonun ne İlk Derece Mahkemesinin ne de Divan'ın bu yolda bir ispatta bulunamadığı belirtilmiştir. Doruk UTKU Bilkent Ün.Huk.Fak.Araşt.Gör.

televizyon kuruluşları Protokol koşulları çerçevesinde tarifelerde önemli ölçülerde indirimlere tabi olacaktır.

Diğer taraftan ülkemizde Müzik eserleri alanında yer alan dört meslek birliği -Müzik Eseri Sahipleri Meslek Birliği (MESAM), Müzik Eseri Sahipleri Grubu Meslek Birliği(MSG), Müzik Yapımcıları Meslek Birliği (MÜ-YAP) ve Müzik Yorumcuları Meslek Birliği (MÜYOR-BİR)- 12-13 Şubat 2007 tarihlerinde gerçekleştirdikleri toplantı neticesinde ortak lisanslama konusunda anlaşmaya varmışlardır. Buna göre dört meslek birliği arasında bir Protokol imzalanmış ve bu protokol aracılığıyla TV, umumi mahaller, dijital kullanımlar başta olmak üzere Meslek Birliklerinin görev ve faaliyet alanına giren lisanslama çalışmalarının Meslek Birlikleri adına oluşturulacak bir birim tarafından yürütülmesine karar verilmiştir. Radyo-TVler, umumi mahaller, dijital alan ve diğer alanlardaki kullanımlar için dört meslek birliği lisanslama çalışmalarını tek bir merkezden, tek bir tarife üzerinden yürütecektir. Böylece müzik kullanıcıları karşılarında tek bir muhatap bulacaklar ve ayrı ayrı meslek birliklerinin kapısına gitme gereği duymayacaklardır. Dört meslek birliği müzik kullanan ancak gerekli izinleri almaktan kaçınan kullanıcılara yönelik hukuki takipleri de birlikte yapacaktır.<sup>59</sup>

Aşağıda örnek niteliğinde, hak sahiplerini temsil eden meslek birliklerinin eserlerin kullanımı karşılığı ödenecek ücretlere ilişkin tarife tabloları verilmektedir. Birisi müzik eserleri, diğeri, ilim ve edebiyat eserleri olmak üzere farklı alanlardan iki meslek birliği tarifesi seçilmiştir.

---

<sup>59</sup> [www.mu-yap.org](http://www.mu-yap.org). (Müyap'ın sitesinde ayrıca, müzik alanında mevcut hak kayıplarının önüne geçecek olan böylesi bir girişim sayesinde hak sahiplerinin gelirlerindeki artışa paralel olarak kültürün ve yaratıcılığın gelişimine de katkıda bulunulacağı belirtilmektedir.)

## MÜYAP YAYIN KURULUŞLARI YAYIN İZİNİ TARİFESİ 2007

YAYIN KURULUŞLARI YAYIN İZİNİ TARİFESİ 2007					
A) TELEVİZYONLAR YAYIN İZİNİ TARİFESİ					
GRUP	DÜZEY	ORTAM	DÜZEY GRUPLARI	Gelir Payı %	Yıllık Asgari Bedeli
1.GRUP	ULUSAL DÜZEYDE YAYIN	KARASAL	Ulusal Genel 1 (80Milyon YTL ve Üzeri Gelir*)	0,59%	390.000,00 YTL
		KARASAL	Ulusal Genel 2 (60-80Milyon YTL Arası Gelir*)	0,59%	251.369,46 YTL
		KARASAL	Ulusal Genel 3 (40-60Milyon YTL Arası Gelir*)	0,59%	188.935,87 YTL
		KARASAL	Ulusal Genel 4 (10-40Milyon YTL Arası Gelir*)	0,59%	119.277,86 YTL
		KARASAL	Ulusal Genel 5 (0-10Milyon YTL Arası Gelir*)	0,59%	64.618,50 YTL
2.GRUP	BÖLGESEL DÜZEYDE YAYIN	KARASAL	Bölgesel Genel	0,59%	46.800,00 YTL
3.GRUP	UYDU	UYDU 1. GRUP / 1 Milyon YTL ve Üzeri Gelir		0,59%	88.352,55 YTL
		UYDU 2.GRUP/ 0-0,5 Milyon YTL Arası Gelir		0,59%	44.176,28 YTL
4.GRUP	KABLO	KABLO 1. GRUP / 1 Milyon YTL ve Üzeri Gelir		0,59%	88.352,55 YTL
		KABLO 2. GRUP / 0-0,5 Milyon YTL Arası Gelir		0,59%	44.176,28 YTL
		KABLO (Tek İl)		0,59%	26.000,00 YTL
5.GRUP	YEREL DÜZEYDE YAYIN	KARASAL	Yerel Genel	0,59%	26.000,00 YTL
6.GRUP	OPERATÖR KURULUŞLAR	KABLO PLATF		1,95%	
		DİJİTAL PLAT		1,95%	
7.GRUP	Dijital			0,59%	34.743,48 YTL

B) RADYOLAR YAYIN İZİNİ TARİFESİ					
GRUP	DÜZEY	ORTAM	YAYIN İÇERİĞİ	Gelir Payı %	YILLIK MİNİMUM BEDEL
1.GRUP	ULUSAL DÜZEYDE YAYIN	KARASAL	GENEL 1	1,24%	82.433,78 YTL
		KARASAL	GENEL 2	1,24%	57.703,65 YTL
		KARASAL	GENEL 3	1,24%	40.392,55 YTL
2.GRUP	BÖLGESEL DÜZEYDE YAYIN	KARASAL	GENEL 1	1,24%	32.500,00 YTL
3.GRUP	UYDU	UYDU 1. GRUP / 0,25 Milyon YTL ve Üzeri Gelir		1,24%	32.500,00 YTL
		UYDU 2.GRUP/ 0-0,25 Milyon YTL Arası Gelir		1,24%	22.750,00 YTL
4.GRUP	KABLO	KABLO 1. GRUP / 0,25 Milyon YTL ve Üzeri Gelir		1,24%	32.500,00 YTL
		KABLO 2. GRUP / 0-0,25 Milyon YTL Arası Gelir		1,24%	22.750,00 YTL
		KABLO (Tek İl)		1,24%	17.550,00 YTL
5.GRUP	YEREL DÜZEYDE YAYIN	KARASAL	GENEL	1,24%	17.550,00 YTL
6.GRUP	OPERATÖR KURULUŞLAR	KABLO PLATFORM İŞLETMECİLERİ	YILLIK	1,95%	
		DİJİTAL PLATFORM İŞLETMECİLERİ	YILLIK	1,95%	
7.GRUP	DİJİTAL	DİJİTAL YAYIN 1	YILLIK	1,24%	22.750,00 YTL
C) BAKANLIKÇA SINIFLANDIRILAN DİĞER KURULUŞLAR					
1) TRT:	TRT Kurumu bünyesinde				
2) İletim Ya					
Dijital ve her					
araçlarla					
webc					
kuruluşun ve					
D) İNDİRİM					
1) GELİR: Yayın Kuruluşunun KDV ve RTÜK payı düşüldükten sonra elde ettiği toplam brüt gelir (reklam,barter,sponsorluk ve diğer tüm gelirler).					
2) Yayınları müzik haricinde belirli bir konu üzerine yoğunlaşmış ve bir gün içerisindeki tüm yayın akışındaki toplam müzik yayını en fazla 3 saat olan kuruluşlar TEMATİK olarak kabul edilir ve bu					

kuruluşlara %30 indirim uygulanır.				
3) MÜZİK RADYO ve TV: Bir gün içerisindeki toplam doğrudan müzik yayını %50 den fazla olan radyo ve TV kuruluşlarını ifade eder. Müzik kanallarının ödemesi gereken asgari yıllık tutar dahil oldukları kategorinin %25 fazlasıdır.				
(Toplam müzik yayını ibaresi müzik, eğlence, haber vb. programlarda doğrudan yayınlanan müziklerle film, dizi, reklam, tanıtım vb. yapımlarda yer alan müzik kullanımlarının tamamını ifade eder.)				
4) Yeniden iletilen yayınlar için kablo, uydu ve/veya dijital platform operatörlerinden yukarıda belirtilen oranda yeniden iletim bedeli alınır.				
5) Yayınlarını ulusal düzey haricinde gerçekleştiren yayın kuruluşlarının, yayınlarına ayrıca kablo ve/veya uydu ve/veya dijital ortamdan da erişilebilmesi durumunda yayın kuruluşu, ilk yayınının yanında eriştiği nüfusa bağlantılı olarak dahil olduğu kablo/uydu/dijital ortam tarifesi üzerinden de ayrıca tarifelenir.				
6) Ulusal yayın kuruluşlarının yurtdışına uydudan yayın yapması halinde lisans bedeli üzerinden %25 artış yapılır.				
7) Kablo, uydu ve dijital iletimden en az ikisini aynı anda yapan yayın kuruluşları, ortak aboneler nedeniyle her iki tarifenin toplam bedelinin %25 indirimli halini öder. Her üç ortamdan da yayın yapan kuruluşlar ise üç tarifenin toplamının %30 indirimli halini öder.				
8) Yukarıda belirtilen tarife sadece Marmara-Akdeniz-Ege Bölgelerindeki Büyükşehir statüsündeki illerde geçerlidir. Diğer illerdeki yayın kuruluşları için aşağıdaki indirim esasları uygulanır:				
a)	Coğrafi Bölge	İndirim Oranı		
	İç Anadolu	10%		
	Karadeniz	10%		
	Doğu Anadolu	30%		
	G. Doğu Anadolu	30%		
	Kalkınmada 1. Derece Öncelikli İller	40%		
b) Marmara, Ege ve Akdeniz'de dahil olmak üzere bütün bölgelerdeki Büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yayın kuruluşlarına ek %10 indirim uygulanır				
c) Yayın kur				
	NÜFUS ARALIĞI	İNDİRİM ORANI		
	0-100.000	60%		
	100.000-250.000	45%		
	250.000-500.000	40%		
	500.000-1.000.000	35%		
	1.000.000-2.000.000	30%		
	2.000.000-3.000.000	25%		
	3.000.000-4.000.000	15%		
	4.000.000 dan fazla	0%		
9) Yayın kuruluşuna yapılacak yukarıda belirtilen tüm indirimler sonrasında MÜ-YAP Meslek Birliğine ödenecek olan rakam; Radyolar için KDV hariç 1.320,00 YTL/Yıl, TV'ler için KDV hariç 3.960,00 YTL/Yıl altında olamaz.				
10) Yukarıda belirtilen fiyatlar YTL cinsinden olup tarife fiyatlarına KDV dahil değildir.				

## İLESAM SÖZ ESERLERİ 2005 RADYO- TV İCRA LİSANS TARİFESİ

A	B	C
TÜRKİYE İLİM VE EDEBİYAT ESERİ SAHİPLERİ MESLEK BİRLİĞİ (SÖZ ESERLERİ) 2005 RADYO - TV İCRA LİSANS TARİFESİDİR RADYOLAR	ULUSAL BÖLGESEL MARMARA YEREL MARMARA YEREL BÜYÜKŞEHİR YEREL DİĞER KABLOLU DİJİTAL KABLOLU+DİJİTAL	13.200.000.000TL. 1.700.000.000TL 1.100.000.000TL 600.000.000 TL 500.000.000 TL. 1.100.000.000TL 1.100.000.000TL 1.700.000.000TL
TV KURULUŞLARI	ULUSAL BÖLGESEL MARMARA YEREL MARMARA YEREL BÜYÜKŞEHİR YEREL DİĞER KABLOLU DİJİTAL KABLOLU+DIJİTAL	26.400.000.000 TL. 3.300.000.000TL. 2.200.000.000 TL 1.100.000.000TL. 900.000.000 TL. 2.200.000.000 TL 2.200.000.000 TL. 3.300.000.000TL.

### NOTLAR

1. Radyo -TV tarifelerinde KDV dahil değildir.
- 2-Ödemeler 12 eşit taksitte yapılabilir.
- 3-Tematik Kanallar (Ulusal Haber) için Ulusal TVTere ait tarifenin %10'u uygulanır
- 4-TRT Kurumu bu tarifeden doğan ödemeleri 5846 Sayılı FSEK'in 5101 Sayılı Kanunla değişik 43. Maddenin 6. Fıkrası uyarınca her üç ayda bir 1/4 oranında yapabilir.
- 6-5846 Sayılı Kanun'un 41. Maddesi ve 4. Fıkrası gereği Tarifelerde Takvim Yılı esas alınır.

Sunulan tabloların incelenmesinde de anlaşılacağı gibi, tarifeler oldukça detaylı ve kurumsal çalışmalar ile belirlenmektedir. Yukarıda hukuki düzenlemeler



anlatılırken belirtildiği gibi, taraflar meslek birliklerince oluşturulan bu tarifelerin Uzlaştırma Komisyonu tarafından müzakere edilmesini talep edebileceklerdir. Bu bağlamda, “ Eser, İcra, yapım ve Yayınların Kullanılması ve/veya İletilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” hükümleri uyarınca 2007 yılı tarifelerini müzakere etmek için oluşturulacak olan Uzlaştırma Komisyonu başvuru ücreti 4.500YTL (dörtbinbeşyüz) olarak belirlenmiştir.<sup>60</sup>

Çalışmanın hazırlanması sırasında çeşitli meslek birliklerinin ve yayın kuruluşlarının yöneticileri ile görüşmeler yapılmış olup, yukarıda belirtilen ortak protokoller gibi olumlu gelişmelere rağmen halen meslek birlikleri ile sözleşme yapmayan/yapamayan bir çok yayın kuruluşu olduğu, özellikle yerel ve küçük bütçeli yayın kuruluşlarının, eserlerin kullanım izni konusunda ileri sürülen koşulları telif hakları konusunda arzu edilen bilinç düzeyine, ulaşamadığı, tartışmaların sürdüğü anlaşılmıştır.

Görülen odur ki kendi toplumsal evrimi ile kabul edilmemiş hukuki düzenlemelerin benimsenmesi ve uygulanması çok çeşitli güçlükler içermektedir. Konuya ilişkin temel tartışmaların bitecek gibi olmadığı da anlaşılmaktadır. Aşağıda çalışmanın sonuç bölümünde tüm bu gelişmelerden elde edilen bulgular değerlendirilerek ulaşılan bazı sonuçlar aktarılmakta ayrıca soruna dair bazı önerilere yer verilmektedir.

---

<sup>60</sup> [www.kulturturizm.gov.tr](http://www.kulturturizm.gov.tr)

## GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Fikri haklar gelişmiş dünya ekonomisinde çok önemli bir paya sahiptir. Bu gün fikri haklar önemli bir hukuk uzmanlığı ve temel bir ticari kaygı haline gelmiştir. Çünkü entellektüel yaratıcılığa ve bilgiye dayalı ekonomilerin en önemli malvarlığı telif haklarıdır. Sinema, müzik, edebiyat, güzel sanat eserleri kitle eğlencesinin temel malzemesi olarak çok çeşitli teknolojik iletim olanakları sayesinde dünya çapında eşzamanlı dağıtımına girebilmektedir. İnsanlar evde, işte, yolculukta, hatta sokakta yürürken dahi, istedikleri her an televizyon, bilgisayar, cep telefonu gibi teknolojik aygıtlar aracılığı ile fikir ve sanat eserlerine ulaşabilmekte, öte yandan eserlerin uçsuz bucaksız kullanım alanına sahip olması, dünya çapında müthiş bir telif hakları pazarı ortaya çıkarmaktadır. Eserler üzerindeki hak sahiplerinin haklarını takip eden meslek birliklerinin, sözleşme yapmak ya da dava açmakta, radyo televizyon kuruluşlarından, havayolu ya da otobüs şirketlerine, lokantalardan, internet servis sağlayıcılarına hatta umumi tuvalet işletmecilerine kadar çok çeşitli muhatapları bulunmaktadır. Bu itibarla fikri hakların kullanımı yasal ve akademik bir konu olmak kadar, hatta daha çok, ekonomik ve sosyal alanı ilgilendirmektedir. Sosyal refah, endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, ticari dengeler, çok uluslu şirketlerin uluslar arası fiyat ayrımcılığı politikaları ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin çıkarları hep fikri mülkiyet hukukunun konusu içindedir.

Rakamsal örnekler pazarın büyüklüğünü tahmin etmeye yardımcı olacaktır. Oldukça çarpıcı bir örnek: “Happy Birthday To You” adlı şarkı. Tüm Dünya’da ezbere söylenmesiyle küreselleşmenin kültürel yönüne tipik bir örnek oluşturan bu şarkının yılda 52 milyon dolar telif hakkı doğurduğu ve korsan kullanım sebebiyle bu

rakamın gerçek değerinin sadece %10 u bile etmediği, zira her yıl milyarı bulan bir kullanımın olduğu belirtilmektedir. Bir başka örnek de Türkiye’den vermek gerekirse, müzik eseri sahipleri alanında faaliyet gösteren, meslek birliklerinin yarattığı telif hakkı pazarı 500 milyon dolar civarındadır. Sadece Tarkan’ın seslendirdiği “Kuzu Kuzu”adlı şarkının Rusça’ya çevrilmesi mali getirisi yaklaşık 30 bin dolardır. Diğer taraftan bu çalışmanın hazırlandığı sırada, kendisine ait videoları Youtube’dan kaldırması için Google’ı uyarayan medya devi Viacom’un, 1 milyar dolarlık dava açması da konunun mali boyutlarını gözler önüne sermiştir.

Küreselleşme ve kültür endüstrisi birbirinden ayrı düşünülemeyen iki kavramdır. Müzik, sinema ve hatta edebiyat sektörü birer sanayi dalı haline dönüşmüştür. Örneğin yazılım sektörü dünyanın en hızlı büyüyen ve getirisi olan sektörü durumuna gelmiştir. Sayılan bu sektörlerin, başta ABD olmak üzere tüm gelişmiş ülkelerde ekonomiye katkıları son yirmi beş yılda büyük bir gelişme göstermiş, hem ekonomi içinde en önemli kalemler arasına girmiş hem de ihracatta lokomotif sektörler olmuştur. 2004 verilerine göre Kuzey Amerika’nın bilişim teknolojileri sektörünün büyüklüğü 430 milyar dolar olup sektörün toplam istihdamı 2,8 milyon civarındadır. ABD’de sektörün sağladığı vergi yılda 360 milyar doları bulmaktadır. %26 olan korsan yazılım kullanma oranınının 10 puan azalması, 2006’ya kadar 145 bin yeni iş, 600 milyar dolarlık sektörel büyüklük ve 24 milyar dolarlık ek vergi anlamına gelecektir. Doğal olarak, fikri hakların yeterince korunamamasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle anılan sektörlerdeki kayıplar yıllık bazda milyarlarca dolar ile ifade edilmekte, bu durumdan en fazla zarar gören gelişmiş ülkeler ise, gerek uluslar arası kuruluşlar vasıtasıyla ve gerekse ikili ilişkilerinde fikri hakların

uluslararası boyutta korunabilmesi ve hak kayıplarının asgari düzeye indirilmesi için çalışmalar yapmaktadırlar (DPT, 2000; BSA, 2004).

Eser sahibinin hakları ve bağlantılı hakların ekonomik anlamda öneminin artmasının diğer bir sebebi de, gelişmiş ülkelerde yer alan çok geniş çeşitlilikte endüstrilerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin değer yaratmada başlıca etken hale gelmesidir. Eser sahibinin hakları ve bağlantılı haklar temelli endüstriler, bilgi toplumundaki diğer ekonomik sektörlerde kullanılan merkezi bilgiyi sağlamaktadırlar. Bu endüstrilerin ve bunlara dayanan endüstrilerin ekonomik etkilerini ölçmek için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlara kısaca değinmekte yarar görülmektedir. WIPO tarafından 2003 yılında yayınlanan “Eser Sahibinin Hakları ve Bağlantılı Haklara Dayanan Endüstrilerin Ekonomik Katkısının İncelenmesine Yönelik İlkeler” adlı raporda, Uluslar arası Endüstriyel Sınıflandırma Standartı (ISIC) standartları temel alınarak fikri haklar temelli endüstriler sırasıyla “Temel Fikri Haklar Endüstrileri”, “Fikri Haklara Bağımlı Endüstriler”, “Fikri Haklara Kısmen Bağımlı Endüstriler” ve “Diğer Destek Endüstrileri” olarak dört ana gruba ayrılmıştır. Temel Fikri Haklar Endüstrileri; “tamamen eserlerin ve korumaya tabi işlerin yaratılması, üretilmesi, icra edilmesi, yayınlanması, iletilmesi ve sergilenmesi dağıtılması ve satışı ile uğraşan endüstriler” olarak tanımlanmış ve bu tanımın içerdiği unsurlar arasında ulusal ekonomiye yapılan katma değerinin tamamının fikri haklar kökenli olması gerektiği belirtilmiştir. Fikri Haklara Bağımlı Endüstriler, “eserlerin ve korumaya tabi işlerin yaratılması veya kullanılmasını kısmen ya da tamamen kolaylaştırmaya yarayan cihazların (TV setleri, radyolar, CD çalarlar, elektronik oyun cihazları, fotoğraf ve sinema endüstrileri, fotokopi makineleri, boş kayıt cihazları vb) üretim, imalat ve satışı ile uğraşan endüstriler

olarak tanımlanmıştır. Fikri Haklara Kısmen Bağımlı Endüstriler, faaliyetlerin bir kısmı eserler ve diğer korumaya tabi işlere ilişkin olan yaratım, üretim, imalat, icra, yayın, iletim ve sergi veya dağıtım ve satış içerebilen endüstriler” olarak tanımlanmıştır. El sanatları, oyunlar, mimari, mühendislik, kadastro, müzeler bunlardan bazılarıdır. Diğer Destek Endüstrileri ise faaliyetlerinin bir kısmı eserler ve diğer korumaya tabi işlerin yayınlanması, iletilmesi, dağıtılması veya satışı ile ilgili olan ve faaliyetleri temel fikri haklar endüstrileri sayılmayan endüstriler olarak tanımlanmıştır. Telefon ve internet, genel ulaşım, genel toptan satış ve perakendecilik bu gruptadır.

Fikri hakların ekonomik katkıları ölçülürken tüm bu kategoriler özel olarak analiz edilmektedir.

Avrupa Komisyonu'nun “Eser Sahibinin Hakları ve Bağlantılı Hakların Avrupa Ekonomisine Katkıları” Raporunda, elde edilen sonuçlara göre sadece 2000 yılında fikri haklar endüstrileri Avrupa Birliğine 1.2 trilyon Euro'dan fazla kazandırmış, 450 milyar Euro'luk katma değer üretmiş ve 5.2 milyon insan istihdam etmiştir.

ABD Ekonomisinde Fikri Hak Endüstrileri Raporuna göre de 2002 yılı içinde sadece Temel Fikri Hak Endüstrilerinin 626.2 milyar dolarla toplam Amerikan endüstrisinin %6'sına ulaştığı ve bu rakamın tüm fikri hak endüstrileri toplamında 1.254 trilyon dolar GSYİH ile Amerikan ekonomisi'nin %12'sini bulduğu vurgulanmıştır.

Görüldüğü üzere eser sahibinin hakları ve bağlantılı haklar temelli endüstrilerin gelişmesi bunlara bağlı pek çok endüstrinin gelişmesine ve katma değer elde edilmesine yol açmaktadır.<sup>61</sup>

Bu gün bu denli büyük endüstrilerin bağlı bulunduğu fikri mülkiyet hukuku düzeni kapitalist üretim ilişkilerinin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Fikri hukuk çok geniş ölçüde kültürel ekonomik ve sosyal kökleri olan bir hukuk dalıdır. İnsanoğlunun toplayıcı ve göçebe sürecinden başlayan gelişimi; önce tarım, sonra sanayi devrimi ile modern üretim-tüketim toplumuna ve nihai olarak dijital teknolojilerdeki ilerlemeler ve küreselleşmenin getirdiği ivme ile birlikte bilgi toplumuna ulaşmıştır. Bilgi toplumu teknolojik gelişmeler ışığında kendi ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerini yaratmış ve bu yeni dinamikler çerçevesinde, doğal olarak, küresel ekonomi oyuncularını ve ulusal kanun koyucuları yeni düzeni analiz etme, yorumlama, yeni rekabet stratejileri oluşturma ihtiyacı duymuşlardır. (Helvacıoğlu, Eraslan, Bulut, 2004;2)<sup>62</sup>

Bugün dünyada uluslararası anlamda fikir ve sanat eserlerinin “çoğaltım hakkı” satışından net kar eden yalnızca iki ülke vardır: Amerika ve İngiltere. Dava etme (“litigation”) kültürünün iyice kök saldığı Amerika’da çeşitli açmazlar bulunmaktadır – bir yandan endüstri, yaratıcılığı koruma kisvesi altında, sahip olduğu çoğaltım tekellerinin korunmasını ve genişletilmesini talep etmekte, yasama-yürütme-yargı üzerinde büyük bir baskı kurmakta; bir yandansa en ufak bir sözün

---

<sup>61</sup> İstanbul Bilgi Üniversitesi Bilişim Teknolojisi Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Raporu, İstanbul 2006

<sup>62</sup> Bildiri; “Dijitalleşen Dünyada Fikri Mülkiyet Haklarının (Fmh) Ülkeler Açısından Küresel Rekabet Avantajı Oluşturmadaki Yeri”. 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi, 25 - 26 Kasım 2004, Eskisehir

bile “copyright” kapsamına girmesi, yaratıcılığa sekte vurduğu gibi yazı yazmayı fiziksel olarak zorlaştırmaktadır. Bu duruma karşı örgütlenen bir muhalefet hareketi olan “Copyleft”, özellikle bilgisayar programlarının çoğaltım hakkının özgürleştirilmesini gündem edinmiştir. Free Software Foundation (Ücretsiz Yazılım Vakfı) gibi kurumlar, bunun için Anayasa Mahkemesi düzeyinde çalışmalar yapmanın yanı sıra, dünyanın çeşitli yerlerinde konferans ve gösteriler de düzenlemektedir. Oysa bu gün gelinen noktada, “endüstri”yle “yaratıcı”nın çıkarlarının belli noktalarda köklü bir şekilde çeliştiği gerçeğini gizlemek gittikçe zorlaşmaktadır. Bunu yapabilmek için de “mülkiyet” metaforu ve bireysel yaratıcılığın korunmasına dair söylem ısrarlı bir şekilde kullanılmaktadır.

Çalışmanın ilgili bölümlerinde aktarılan gelişmelerden, fikri mülkiyet hukukunun kapitalist üretim ilişkilerinin bir gereği olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Fikir ve sanat eserlerinin mülkiyete konu edilmesi, başkaları tarafından erişimine ve kullanımına sınırlama getirilmesi, bu eserlerden doğan hakların ekonomik çıkarlara dönüşmesini sağlamıştır. Bu çıkarlar da fikirlerin ya da eserlerin gerçek sahiplerinin değil, daha çok bu fikirleri ya da eserleri satan, onlara sözleşmelerle ve patentlerle sahip olan global şirketlerin haklarının çıkarlarıdır. Evrensel fikri hak rejiminin aktif unsuru, tıpkı küreselleşmenin olduğu gibi, büyük kapitalist şirketlerdir.

Günümüzde tüm dünyanın elektronik medya sistemlerine ulaşan küresel izleyicilerle birbirine bağlandığı iddia edilmektedir. Medyanın, dağıtım ve sistem alımlarının başarısı bir gerçek olup, iletişim ağları dünyanın küreselleşmesi bağlamında itici güç rolünü oynamaktadır. Küreselleşme tüm dünyadaki düşünce ve

kültür hareketlerini kontrol altına almanın da bir yoludur. Her eve giren televizyon ve diğer iletişim araçları sayesinde Batıya, özellikle Amerika'ya ait düşünce tüketim kültürü yayılmakta ve kültür endüstrisi desteklenmektedir. Başlıca örneğini CNN'in oluşturduğu, dünya çapında yayın yapan televizyon kuruluşları, küresel yayınları oluşturmaktadır. CNN, Atlanta'daki merkezinden 24 saat kesintisiz haber verirken, CNN Europe, CNN South East gibi bölgesel yayınların yanı sıra, yerel ortaklarla oluşturduğu CNN-Türk örneğinde olduğu gibi ülke çapında yayınları da bulunmaktadır. Küreselleşen medyanın küreselleşen televizyon yapımcıları, planlamalarında küresel bir bakış açısını benimseyerek, mali hedeflerini, dünyanın her tarafındaki izleyici kitlesini kucaklayacak şekilde genişletmektedirler. Dünyanın her tarafındaki izleyici kitlesini kucaklayan da Amerikan tarzı eğlence kültürü olmaktadır. Ayrıca radyo televizyon yayıncılığı bakımından mevcut düzenlemeler, sermaye bakımından güçlü olmayan yayın kuruluşlarının piyasadan silinmesi ile medyada tekelleşmesine yol açabilecek nitelikte olduğundan ayakta kalmaya çalışan yayın kuruluşlarının ya mali sebeplerle kalitesiz seviyesiz ürünleri ekrana taşıyarak kültürel yozlaşmaya katkıda bulunmakta, ya yasal koruma süresi dolmuş<sup>63</sup> eserleri kullanmakta ya da örneğin sadece dini nitelikte yayın yapmak gibi telif ücreti ödemeyeceği bir yol bulmaktadırlar.

Diğer taraftan, program formatları fikri hak bedeli ödenerek satın alınamıyorsa, "esinlenme" yoluyla binbir türlü yerli versiyonları gerçekleştirilmektedir. Ancak hem bu uygulama hem de video korsanlıkları gibi medya korsanlığı nedeniyle üçüncü dünya çok uluslu şirketler için gelir kaybı

---

<sup>63</sup> Fikri mülkiyet hukukunda fikir ve sanat eserleri üzerindeki mali haklar, eser sahibi yaşadığı müddetçe ve ölümünden itibaren 70 yıl süre ile devam eder.



oluşturmaktadır. Çok uluslu şirketler için bir gelir kaybını ifade etmenin yanı sıra, bu tür korsanlıklar, o ülkedeki embriyonik endüstrileri de etkiler ve alternatif ulusal kültürel üretimin ayağını kaydırır. Hala sınırlı ve düzensiz medya pazarı ile üçüncü dünya, çok uluslu kültür brokırıları (komisyoncuları) için çekici gelmemektedir. Belki de bu durum ironik olarak, üçüncü dünya medya sistemlerine, kendi üretimleri için Batı'nın kültürel ağından kurtulmak, diğer bir deyişle bağlantısızlık için bir şans verebilecektir.(Uluç, 2001;289)

Fikri hakların felsefi ve sosyolojik boyutunu irdeleyen pek çok yazara göre; uluslararası sözleşmeler, özellikler yukarıda detaylı olarak değinilen TRIPS Metni hükümleri insanın yaratıcılık yönünün ortaya çıkardığı eserleri kendisine kalkan yaparak büyük gelirler elde etmekte ve dünyada başka tür sömürü yolunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Tezde Türkiye'de eser sahibinin hakları ve bağlantılı haklar ile ilgili temel düzenlemenin 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu olduğunu ve bu Kanunun 1983, 1995, 2001 ve 2004 yıllarında çeşitli değişikliklere uğradığını, bu değişikliklerin hangi konjonktür içinde gerçekleştirildiği anlatılmaktadır. Bu değişiklikleri öngören kanunların genel gerekçesine ve ayrıca madde gerekçelerine bakıldığında; “ uluslar arası sözleşmelerden doğan mükellefiyetlerimizi yerine getirmek ve Avrupa Birliği Direktiflerine uyum sağlamak” ifadesinin sürekli yer aldığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünü yazdığım günlerde, Meclis TV'de “WIPO İcralar ve Fonogramlar Antlaşmasına Katılımın Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı” görüşmelerini izlemek fırsatını buldum. 1996 yılında akdedilip, 2002 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmede, icracı sanatçılar ile fonogram

yapımcılarının tanımı, sözleşmenin sağladığı korumadan yararlanacaklar, icracı sanatçıların manevi ve mali hakları, fonogram yapımcılarının mali hakları, radyo-televizyon yayınlarına ilişkin hükümler, hakların internet ortamında kullanımı, teknolojik yöntemlere ve hak yönetim bilgilerine ilişkin yükümlülükler, sözleşmeyle tanınan hakların istisnaları gibi hükümler yer almaktadır. Görüşülen Kanun Tasarısının gerekçesinde de aynen şöyle yazmaktadır; “Fikri mülkiyet hakları alanında üyesi olduğumuz uluslararası örgütler ile AB mevzuatı uyum çalışmaları doğrultusunda taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerimiz gereği "WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ülkemiz açısından önemlidir. Bu bağlamda 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda 2001 yılında 4630 ve 2004 yılında 5101 sayılı kanunlarla yapılan değişiklikler çerçevesinde söz konusu anlaşma hükümlerine uyum sağlanmıştır. Anlaşmaya taraf olunması ile yapılan değişikliklerin daha etkin uygulanabilmesi amaçlanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeleri karşılayabilmek ve Roma Sözleşmesi'nin bu gelişmeler karşısında aksayan yönlerini giderebilmek için hazırlanan söz konusu anlaşmaya taraf olunması; ülkemizin fikri mülkiyet hakları alanında uluslararası normlara uyum açısından gerçekleştirdiği çalışmalar bakımından da önemli bir gösterge olacaktır. Ayrıca "WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşması'na taraf olunması hususuna AB Komisyonu tarafından hazırlanmış olan Türkiye İlerleme Raporunda da değinilmiş ve bu husus kısa vadeli hedefler arasında yer almıştır. Bu bağlamda; yukarıda açıklanan gerekçeler doğrultusunda WİPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşması'na taraf olunması ülkemiz açısından son derece önem arz etmektedir.”

Tasarının görüşülmesi sırasında, sanat dünyasında da tanınmış bir milletvekilimizin, Meclis kürsüsünde yasa tasarısının bir an önce yasalaşması gerektiği yönündeki konuşması çok ilginç aynı zamanda ülkemiz açısından oldukça olağandır. Sayın vekil, yıllarca Türk Sinemasına emek vermiş, oyuncuların, figüranların, ışıkçının vs. sigortasız, kimsesiz, fakirlik içinde yapayalnız ölmesini istemediklerini, bu yasanın bir an önce yürürlüğe girmesi için uzun süredir mücadele verdiğini anlatmıştır. Gerçekten, sanat dünyasında takdir ve coşku yaratacak bu dileklere katılmamak mümkün değildir, ancak söz konusu yasanın konusunu teşkil eden uluslar arası sözleşmenin bu sorunları çözümleyici bir içeriği bulunmadığı gibi, 5846 sayılı Kanunun 80 inci maddesi incelendiğinde görüleceği üzere sözleşmenin ilgili maddeleri zaten yıllardır Kanunumuzda yer almakta ve bu husus ta yukarıda aktarılan tasarı gerekçesinde belirtilmektedir. Bu küçük anektod dahi ülkemizde kanunların nasıl çıkarıldığını ortaya koymaktadır. Kanunlar, toplumsal ihtiyaçların ve taleplerin sonucu olarak, uygulanacağı ülkenin kendine özgü koşullarının gerektirmesinin doğal sonucu olarak, hatta kimi zaman bu koşulların ve gereksinimlerin dayatması ile gerçekleştirildikleri zaman uygulanmaları da, arzu edilen sonuçlara ulaşılması da zor olmaz. Elbette uluslar arası gelişmeleri takip etmek, çeşitli örgütlere ve antlaşmalara taraf olmak gerekmektedir. Ancak neyin ne için yapıldığını bilmek, ileride doğabilecek sonuçların baştan görülebilmesini sağlar.

Örneğin, çalışmanın Birinci Bölümünde Fikri mülkiyet hukukunun tarihsel gelişimi kısmında yer verilen açıklamalardan, WIPO'nun (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) başlangıçta bir Birleşmiş Milletler uzman kuruluşu olarak görev yaparken kısa sürede, global dünya düzeninin sürdürülmesini sağlayan Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi ABD güdümündeki örgütlerce ısrarla önerilen ve TRIPS

ile pekiştirilen kuralların uygulamasına katkıda bulunur hale geldiği, TRIPS kurallarını iç hukuk kuralı haline getirmeye zorlanan ülkelerde ise fikrî haklar düzenlemelerinin artık fikir ve sanat eserlerinin gerçek yaratıcılarından ziyade çok uluslu büyük şirketlerin haklarını koruduğu görülmektedir. Oysa, öncelikli olması gereken, bir ülkede kendi senaryo yazarının, oyuncusunun, ses sanatçısının sıkıntılarını, bireysel ya da örgütsel olarak, çözüm önerileri ile birlikte dile getirerek yasama organını gerekli düzenlemeleri yapmaya zorlamasıdır. Yoksa burada örnek olarak verilen WIPO antlaşması sanatçılarımızın işsiz, güvencesiz, yoksul kalmasını önlemeyecektir, böyle bir amacı da yoktur. Elbette uluslar arası düzenlemeler dikkate alınmalı, hatta sorunların çözümü için diğer ülkelerde gerçekleştirilen uygulamalar incelenerek değerlendirilmelidir, kaldı ki dünyadaki gelişmelerden soyutlanmak ne mümkün ne de arzu edilir bir durum değildir. Ancak işin özünü anlayıp kavramadan, kulaktan dolma bilgilerle, çeviri metinlerden oluşmuş kanun tasarıları üzerinden siyaset yapılmamalıdır. Ancak, ülkemizin hukuk politikasının temel prensipleri çerçevesinde, uluslar arası gelişmeler ışığında, kendi sosyo kültürel şartlarımız gözetilerek, her sözcüğü titizlikle seçilen kendi cümlelerimiz ile hazırlanmış kanun metinleri ihtiyaçlara cevap verebilecektir. Kaldı ki gelişmiş ülkelerdeki mevzuatın tartışmasız doğru olarak kabul edilmesi, fikri hakların özüne aykırı olup, evrensel anlamda gelişmeyi durduran bir kısır döngü oluşturacaktır. Ancak elbette, “küreselleşme” süreciyle birlikte gelişmiş ülkelerin tekeli güçlerini artıracak düzenlemeleri, IMF gibi, ABD’nin Özel 301 hükmü gibi baskı unsurları aracılığıyla dayatmaları karşısında direnebilmenin yolu istikrarlı bir ekonomik sistem kurabilmekten ve her alanda birbirini destekleyen, uyumlu politikalar oluşturabilmekten geçmektedir.

Tüm bu tartışmalara ilişkin olarak spesifik olarak tez konusuna; “Türkiye’de Yayın Kuruluşlarında “telif hakları” Sorunu”na indirgediğimizde, ülkemizde 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun TRIPS Metni ve diğer uluslar arası sözleşmelere uyumlu hale getirildiği, fikir ve sanat eserinin yayın kuruluşlarının yayınlarda kullanımı karşılığında, ülkemizde eser sahipleri ve bağlantılı hak sahiplerinin haklarının takibi amacıyla kurulmuş olan meslek birliklerinin, uluslar arası meslek birlikleri konfederasyonlarına üye oldukları ve diğer ülkelerdeki meslek birlikleri ile karşılıklılık antlaşmaları yaptıkları, bireysel yaratıcılardan ziyade kurumsal yapıların öne çıktığı ve fakat eserleri kullananlar ile hak sahipleri arasındaki sorunların bir türlü çözülemediği görülmektedir. Özetle aktarılan uluslar arası gelişmelere paralel ancak kendi doğal sürecini tamamlayamamış, dolayısıyla sürekli tıkanan bir sistemin varlığından söz edilebilir.

Yayın Kuruluşları ile fikir ve sanat eserleri üzerindeki hak sahipleri birbirlerine sürekli gereksinim duymalarına rağmen ülkemizde her iki grup üzerindeki hakim kurumsal güçlerin mücadelesi, bireysel yaratıcılığa zarar vermekte, söz konusu bireyler de yeterince bilinçli olmadıkları için sağlıklı bir sistem oluşturulamamaktadır.

Öncelikle, Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığındaki telif sorununun, yayıncılığın genel yapılanmasındaki kurumsallaşma ve politika oluşturma sorunundan bağımsız bir sorun olarak ele alınamayacağı anlaşılmıştır. “Telif hakkı” kapsamında yaşanan problemlerin genel kültürel yapılanmayla da yakından ilişkisi vardır. Türkiye’de yayıncı ve izleyiciler kadar eser sahipleri de telif hukukunu ihlal

edebilmekte, eserlerinin radyo ve televizyonlardan telif bedelleri ödenmeksizin yayınlanmasını kaset ve CD satışları için tanıtım ve reklam olarak değerlendirdiklerinden bu konuda duyarlı bir tepki geliştirememektedirler. Diğer taraftan, eser sahiplerinin ve icracı sanatçıların “sanatsal icraatlarını” yerine getirirken nasıl bir motivasyon içinde oldukları da bu sorunla çok yakından ilişkilidir. Bu gün müzik, sinema, yazın gibi sanat alanlarının her birinde üretilen eserlerde “televizyon versiyonu” olarak adlandırabileceğimiz bir formun hızla benimsenmekte olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Bu gün “sanatçı” olarak adlandırılan pek çok icracı ve “sanat” olarak adlandırılan pek çok performans varlığını bizzat televizyona borçludur. Her hangi bir eserin üretiminde bugün eğer tek kriter, televizyona en uygun renk, en uygun ses, en uygun içerik ve en uygun performans oluyorsa ve yalnızca böyle olduğu içindir ki o eserin üreticisi sanatçı payesini pazarlık gücünü ve ekonomik anlamda refahını rahatlıkla garantileyebiliyorsa “telif bedeli”ni bir hak, hukuk ya da herhangi bir bağlamda talep edebilir mi? Ya da etmek işine gelir mi? (Çelenk, 2001, 265).

Uzun yıllar böyle bir düzen içerisinde faaliyet göstermiş olan yayın kuruluşlarının, son yıllarda, karşılarında kendilerinden telif ücreti isteyen, hukuki yollara başvuran çok sayıda meslek birliğini bulunca şaşkınlıkları ve direnmeleri çok doğaldır. “Meslek birliklerini temsilen toplantılara gelen sanatçılar hakkında; “daha üç gün önce klibimi yayınlasınlar diye kapımızda bekliyordu” şeklinde düşünceleri de... Meslek birliklerimizin ise, ellerine çok güçlü bir koz (ağır hapis ve para cezaları öngören kanun hükümleri) geçirmiş olmanın haleti ruhiyesinde, “tok satıcı”

tavrında bulunmaları da aynı şekilde normal karşılanmalıdır.<sup>64</sup> Zira sorunun özü bilinç düzeyidir.

Ayrıca, meslek birliklerinin temsil ettiği üyeler de gerçek kişilerden ziyade kurumsal yapılara dönüşmüştür. Eser sahiplerini temsil eden meslek birlikleri, örneğin müzik eserleri alanında, “edisyon şirketleri” temsil etmekte, bağlantılı hak sahiplerinden müzik yapım şirketleri tarife sorunlarında ön plana çıkmaktadır. Üstün’e göre (s.118); “özellikle 20.yy.ın son çeyreğinde ABD ve AB’nin fikri hukukla ilgili çabalarının eser sahiplerinin korunmasına yönelik olduğu gibi bir izlenim yaratılmaya çalışılırken aslında eser sahiplerinin değil, onların fikri emeklerinden yararlanan çok uluslu nitelikte sermayenin yani küreselleşme felsefesi paralelinde “işveren”in himaye edildiği sonucuna varmak hiç de zor değildir. Fikir ve sanat eserleri, diğer emek türlerinden farklı olarak kaydedilip ticari bir değer ifade edecek şekilde pazarlanabilmektedir ve her şeyin süratlendiği, ışık hızında işlerin görüldüğü günümüzde sanatın ve sanatçının korunmasından çok bu alana yatırım yapan firmaların korunduğu aşıkardır.

Ord.Prof.Dr.E.Hirş bundan neredeyse 50 yıl önce, “Fikri ve Sınai Haklar” adlı çalışmasında şöyle demiştir:

---

<sup>64</sup> Tarife problemlerinin çözümü için tarafların bir araya geldikleri pek çok toplantıda, meslek birliği temsilcilerinin, repertuarlarında bulunan eserler için:” mal benim, istemezsek milyon dolar da verseler kullandırtmayabilirim. Kanun izin verme yasaklama hakkını tanımış..” şeklindeki beyanlarına tanık olduğu için bu saptama da bulunmaktadır.

... ortaya bir “fikir işçisi” mefhumu çıkmıştır. Başkasının emrinde bulunan, ona iktisaden tabi olan ve artık kendisi için değil, hizmetinde bulunduğu iş sahibi için fikri mahsuller istihsal eden bir işçi tipi gezmektedir. Fikren çalışanın durumunda husule gelen sosyolojik değişikliğin neticesi olarak, kanunun tanıdığı imtiyaz hakları, artık bizzat eserin yaratıcısına değil de, işveren ve müteşebbis sıfatıyla fikren çalışanan fikri emeğini emri altında bulundurduğu kimseye menfaat getirmektedir. İş sahibinin, fikir işçisine verdiği para, fikri mahsul için bir karşılık olmayıp, ifa edilmiş hizmetlerin ücretidir. Çünkü yapılan işin bir neticesi olmak hesabıyla fikri mahsul işverene aittir, nasıl ki kendi idare ve nezareti altında kendi müessesesinde başka işçiler tarafından vücuda getirilen bedeni iş mahsulleri kendisine ait bulunmaktadır. Fikren çalışan kimse, bu suretle varlığını maddeten az çok teminat altına almış olmakta ise de kendi eserini tatbik mevkiine koyarak iktisaden faydalanmak imkanını kaybetmektedir. Tabiri caiz ise, fikren çalışan kimse, yaratıcı olmak sıfatıyla haiz olduğu mevkii günlük ekmekle mübadele etmek mecburiyetindedir. Öte yandan içtimai ve iktisadi hayatın bütün alanlarında şahit olduğumuz kartelleşme hareketleri bu alanda da görülmektedir.(Hirş, 1948: 14)

Hirş’in sözünü ettiği durum aslında buraya kadar anlatılanların bir özetidir.

Bu tez çalışmasının başından beri zaman zaman fikri hakların katı bir “mülkiyet” hakkı olarak korunması ve daha da önemlisi bu hakların bireysel yaratıcılık temelinde meşrulaştırılmasına rağmen daha çok büyük uluslar arası şirketlerin çıkarlarına hizmet eder hale gelmesi eleştiri konusu edilmiştir. Toplumun da eserlerden yararlanmak konusundaki doğal hakkına değinilmiş, fikri mülkiyetin



klasik anlamda bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkından farklı bir hak biçimi olduğu vurgulanmıştır. Zira her fikir kendinden önceki fikirlerden beslenmekte ve böylece gelişme sürmektedir. Ancak, tüm bu söylenenler, bir fikir ve sanat eserini yaratan ve onun topluma iletimine katkıda bulunan kişilerin eserleri üzerinde hak sahibi olmasına karşı çıkıldığı biçiminde anlaşılmalıdır. Aksine, özellikle eser sahibinin manevi haklarına azami özen gösterilmesi gerekmektedir. Örneğin bu çalışmada yararlanılan kaynakların belirtilmemesi etik olarak da son derece yanlış olur. Ayrıca yaratıcı düşünce gücünün desteklenmesi, yeni eserler üretimini ve bu alana yatırım yapılmasını teşvik eder ki bu da toplumsal gelişme için bir zorunluluktur. Diğer taraftan fikri mülkiyete ilişkin kısıtlamaların tamamen ortadan kalkması halinde, az gelişmiş ülkelerde yeni nesillerin hazır bilgiye, yenilik ve teknolojiye zahmetsizce ulaşımı ile kendi yaratıcılıklarını zorlamalarına gerek kalmaması sakıncaları üzerinde de durulmalıdır. Çünkü yenilik yaratma dürtüsü büyük oranda, ihtiyaçlar karşısında harekete geçer. Yani fikri mülkiyet mutlaka korunmalıdır ancak bu korumanın düzeyi, kimin, nasıl korunduğu son derece önemlidir. Bireyin haklarından topluma, az gelişmiş ülkelerin koşullarından ve geleceklerinden, gelişmiş ülkelerin durumuna dek tüm dengeler üzerinde durulmalıdır.

Günümüzde fikri mülkiyet haklarına karşı giderek artan ekonomik ve politik yönelimlerle birlikte, daha güçlü fikri mülkiyet korumasının ekonomik büyüme ve gelişme üzerindeki etkisiyle ilgili birçok inceleme ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede TRIPS Sözleşmesinin ekonomik gelişme, doğrudan yabancı yatırımlar ve teknoloji transferi üzerindeki etkisine ilişkin de bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu yeni çalışmalar, güçlü fikri mülkiyet koruması ile artan dış ticaret ve yabancı doğrudan yatırımlar arasında pozitif bir korelasyon bulunduğu sonucuna vardılar. Söz konusu çalışmalar,

daha yüksek fikri mülkiyet koruma düzeylerinin zorunlu olarak teknoloji transferini durdurma ve yavaşlatma sonucunu yaratmadığına işaret etmektedirler. Bu çalışmaların sonuçlarına göre, güçlendirilmiş fikri mülkiyet hakları muhtemelen ekonomik büyüme ve gelişmeye yol açabilmektedir. WIPO tarafından hazırlanan “TRIPS Sözleşmesi ve Az Gelişmiş Ülkeler“ adlı raporda; fikri mülkiyet korumasının güçlendirilmesinin yerel düzeyde yeniliklerde, doğrudan yabancı yatırımlarda ve teknoloji transferinde artışa yol açarak az gelişmiş ülkeler açısından olumlu etkisi olabileceği sonucuna varılmıştır. Ancak aynı raporda, bu etkinin her ülkenin ekonomik durumu, teknolojik gelişme seviyesi ve mevcut fikri mülkiyet sistemi gibi değişkenlerin etkisiyle ülkeler arasında farklı olabileceği de ifade edilmektedir. Bu bağlamda; yeni endüstrileşmiş, güçlü endüstriyel ve teknolojik alt yapıya sahip ülkelerin TRIPS Sözleşmesinden bazı yararlar elde etmelerinin, ilkel bir teknolojiye sahip, teknoloji transfer etme ve yenilik yapma yeteneği daha sınırlı olan ülkelere göre daha muhtemel olduğu söylenebilir. Ancak burada dikkatten kaçmaması gereken önemli bir nokta, bu yeni çalışmalardan elde edilen ampirik verilerin ya yatırımcılar tarafından yapılan araştırmalardan ya da TRIPS Sözleşmesinin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisini değerlendirmeye dönük ekonometrik araştırmalardan elde edilmiş olduğu hususudur. (Su,2001:207-217) Bu gibi araştırmalar, yansız olduğu sürece umut vericidir. Fikri mülkiyet haklarının dengeli ve tüm tarafların yararına, bilimsel olarak öngörülebilir sonuçlar doğurabilecek yasal düzenlemeler ve sistemler ile korunması, ülkemizdeki sosyo kültürel gelişmeye de son derece olumlu katkılar verecektir.

Ancak burada ortaya konmak istenen; en etkili kitle iletişim araçlarından olan yayın kuruluşları örneğinden hareketle, fikri hakların küreselleşme bağlamında nasıl

metalaştığı, politik baskı unsuru olarak kullanıldığı, kapitalist sistemin hakim ülkelerindeki gelişmişlik düzeyine ulaşmayı güçleştirdiği, gelişmiş ülkelere bağımlılığı meşrulaştırdığı, sonuçta büyük endüstriler dışında herkese zarar verir hale geldiğidir. Bu bağlamda, yukarıda aktarılan olgular, okuyanların daha fazla bilinçlenmesini ve konuya başka perspektiflerden bakmasını sağlayabilir diye düşünülmektedir. Diğer taraftan ülkemizde uygulamada yaşanan sorunların çözümüne katkı vermek amacıyla aşağıda bazı öneriler sunulmaktadır.

Öncelikle, uluslar arası sözleşmelerin oluşturulma sürecine ülkemizden yetkin kişilerin aktif ve düzenli olarak katılımı sağlanmalı ve ülkemiz adına görüş veya çekincelerimiz net olarak ortaya konmalıdır. Yine uluslar arası örgütlerde sürekli çalışmak üzere uzmanlar yetiştirilmeli ve uluslararası kuruluşlarda önemli görevlere gelebilmeleri konusunda desteklenmelidir. Bu husus bir devlet politikası olarak benimsenmeli ve sürdürülmelidir.

Defalarca değişikliğe uğramış olması sebebiyle birbiriyle çelişen hükümlerin ve terminoloji bozukluğunun bulunduğu 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu baştan sona yeni bir Kanun gibi ele alınmalıdır. Özellikle Yayın Kuruluşları ve Meslek birlikleri arasındaki sorunlara çözüm getirmek amacıyla, 2004 yılı değişikliği ile gerçekleştirilen, kanun hükmünden ziyade, alt düzenleyici işlemleri andıran, detaylı, karmaşık, uzun hükümler yerine, net, çerçeve hükümler getirilmesi yerinde olacaktır. Bilindiği gibi Kanunlar genel, emredici hukuk kurallarıdır ve yönetmeliklere nazaran değişiklik yapma süreci zor ve zaman alıcıdır. Yapılacak Kanun, uluslar arası sözleşmelerle uyumlu olmakla birlikte, ülkemizdeki fikri yaratıcılığı koruyucu ve teşvik edici nitelikte olmalıdır. Uzun süredir gündemde

olan, ilgili kurumlar, meslek birlikleri ve kullanıcılar (yayın kuruluşları) arasında ortak veri tabanı, online bilgi akışı gibi teknik donanım projeleri hayata geçirilmelidir.

Meslek birliklerinin bir federasyon çatısı altında toplanmaları, sözleşmelerin yapılmasında ve diğer hak takiplerinde kullanıcılar karşısında tek muhatap bulunması ve daha düzenli bir sisteme geçilmesi açısından uygun olacaktır.

Fikir haklarına ilişkin özel bir yargılama yöntemi öngörülmesi ve bu alanda çalışan hakimlerin ve diğer hukukçuların özel bir eğitimden geçirilmesinin dava sürelerini kısaltabileceği ve daha sağlıklı sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.

Fikri mülkiyet hukuku alanında mevzuat düzenlemeleri Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü bünyesinde hazırlanmaktadır. Bu Genel Müdürlüğün hantal bürokratik yapı içerisinde çıkarılıp, ilgili kuruluş statüsünde yeniden yapılandırılması ve daha da iyisi, Dünya Fikri Mülkiyet örgütünde olduğu gibi, eser sahibinin hakları ile bağlantılı haklarla birlikte endüstriyel hakları<sup>65</sup> da kapsayacak şekilde özel bütçeli bir uzmanlık birimi oluşturulması ve bu birim tarafından ülkemizin fikri mülkiyet hakları politikasını oluşturması yararlı bulunmaktadır.

Fikri hakların dengeli şekilde korunabilmesi için sunulan bu genel öneriler özel olarak yayın kuruluşları ve meslek birlikleri arasındaki sorunun çözümüne de

---

<sup>65</sup> Sınai (Endüstriyel haklar) ile işgal etmekte olan Türk Patent Enstitüsü'nün de aynı çatı altında yer almasının fikri mülkiyet alanında tutarlı ve bilinçli politikalar üretilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

katkı verecektir. Ayrıca yayın kuruluşları ile ilgili olarak vurgulanmak istenenler aşağıda belirtilmektedir;

Teknolojideki baş döndürücü gelişmelerden nasibini alan radyo televizyon kuruluşları, yayınlarının içeriğini de aynı seviyede doldurmak durumundadır. Müzik, sinema, edebiyat, güzel sanatlar gibi çok çeşitli fikir ve sanat ürünleri hızla tüketilmektedir. Bu ürünlerin meydana getirilmesinde bireysel olarak insanın yaratıcı zekası, duygusal birikimi gibi faktörler dahi artık teknolojik mekanik unsurlar karşısında önemini yitirmeye başlamıştır. Çark öyle hızlı dönmektedir ki fikir üretimi de büyük ekiplerin profesyonel prototip “iş”leri haline gelmiştir. Günümüzdeki besteler, şarkı sözleri, televizyon programları, birbirinin taklidi, seri üretim, donuk ve harcanmaya hazır teknolojik mallara benzemektedir. Bazı televizyon yapımcılarının toplumu eğitmek gibi bir misyonları olmadığını sık sık açıkça ifade ettikleri görülmektedir. Yapımcı ya da yayın kuruluşunun topluma karşı olan sorumluluğu RTÜK’ün baskısıyla ya da hukuki düzenlemelerle değil, eğitimle ve bu eğitimin sonucu olarak niteliksiz ürünlere prim verilmemesiyle gerçekleşebilir. Bu itibarla yayın kuruluşlarının üst düzey yöneticileri başta olmak üzere tüm personelin fikri mülkiyet hakları alanında bilinçlendirilmesine yönelik eğitim programları düzenlemelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yukarıda sunulan görüş ve öneriler yayın kuruluşları ve fikri mülkiyet haklarına ilişkin sorunlara dair, uzun soluklu, zaman isteyen, köklü çözümlerdir. Ancak bu günkü koşullar altında yayıncılık alanında süregelen tarife problemlerine somut olarak çözüm getirebileceği öngörülen bazı öneriler bulunmaktadır. Bunlar;

Talep edilen bedel, yayıncı kuruluşların gelirlerinden bağımsız olmaması, eser, icra ve yapımlar üzerindeki hak sahipliğinin bilinebilir olması, tarafların, tarifelerin tespit aşamasında ortak olarak çalışabilmesi, hem uzlaştırma kurulunun prosedürü hem de sonuçta yargı yoluna da gidilmesi durumunda sürecin çok uzaması nedeniyle tarifelerin tespitine yönelik bağlayıcı nitelikte karar alabilecek bir sistem oluşturulmasıdır.

Bu önerilerden bazıları çeşitli platformlarda dile getirilmiş olup ilgili sektörlerin yaşadığı sıkıntıları gidermeye yöneliktir. Ancak tekrar belirtmek isterim ki günümüzde fikri mülkiyet, ülkelerin ekonomik, politik, ticari çıkarlarının kesişme noktası olduğuna göre, ülkemizde, özellikle bu alanda çalışanların ve yasa koyucunun farkındalık düzeyinin artması, yapılan her düzenleme ve uygulamanın sebep ve sonuçlarına vakıf olunması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın da okuyarlarda özellikle tarihi stratejik faktörlere dikkat çekilmiş olmasından dolayı bu yönde bir hassasiyet uyandırabileceği umulmaktadır.

## ÖZET

*Baytan, Hatice Dilek, Türkiye’de Yayıncılıkta Fikri Mülkiyet Hakları Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Bülent ÇAPLI, 178 s.*

*Türkiye’de fikir ve sanat eserleri üzerindeki hakların belirlenmesini korunmasını, hak sahipleri ile bu eserlerden yararlanmak isteyenler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini amaçlayan kurallar topluluğunun oluşturduğu fikri mülkiyet hukuku ile radyo ve televizyon yayıncılığı arasında, teknolojik gelişmeler ile de artan, vazgeçilmez, ancak oldukça sorunlu bir ilişki bulunmaktadır.*

*Tezde bu ilişki, her iki alanın özel koşulları ve küreselleşme sürecindeki durumu incelenerek mevcut sorunların gerekçeleri, ülkemizdeki sosyal, ekonomik, hukuki neticeleri ile birlikte analiz edilmektedir*

*Tezin ilk bölümünde, “küreselleşme” olgusu ve fikri mülkiyet hakları üzerindeki etkileri incelendikten sonra dünyadaki ekonomik güçler ve sistemler karşısında fikri mülkiyet haklarının nasıl bir gelişme gösterdiği açıklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin, uluslararası fikri mülkiyet hukuku kurallarını biçimlendirmedeki gücü vurgulanmaktadır.*

*İkinci bölümde yayıncılık ile fikri mülkiyet arasındaki ilişki anlatılarak ülkemizde radyo ve televizyon yayıncılığı alanında meydana gelen gelişmelerin fikri mülkiyet uygulamalarına etkileri, özellikle sosyal değişim, tarihsel dönüşüm ve güç ilişkileri bağlamında değerlendirilmektedir.*

*Üçüncü Bölümde Türkiye’de fikir ve sanat eserlerinin radyo televizyon yayınlarında kullanılmasına ilişkin fikri mülkiyet hukuku kuralları aktarılmakta*

*ve fikir ve sanat eserlerinin topluma iletilmesindeki kamusal yarar ile, eser üzerindeki hak sahiplerinin hakları arasında ülkemizde yaşanan sorunlar belirtilmektedir. Bu bölümde sorunun analizinde yararlanılmak üzere uluslararası sözleşmelerdeki yayıncılıkla ilgili fikri mülkiyet düzenlemelerine de yer verilmektedir.*

*Çalışmanın Genel Değerlendirme ve Sonuç Bölümünde ise önceki bölümlerde yer alan bilgi ve değerlendirmeler ışığında küreselleşme olgusu çerçevesinde yayıncılıkta fikri mülkiyet hakları sorununa ilişkin saptamalar ortaya konularak, yapılan analiz ile, küreselleşmenin dünyada ve Türkiye’de fikri mülkiyet hakları ve yayıncılıkta neleri değiştirdiği, ilgili mevzuat, uygulamalar ve anlayışın nereden nereye geldiği ve hangi sorunları beraberinde getirdiğine ilişkin değerlendirme ve öneriler belirtilmektedir.*



## ABSTRACT

*Baytan, Hatice Dilek, Problem of Intellectual Property Rights in Broadcasting in Turkey, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Bülent ÇAPLI, 178 p.*

*There exists an indispensable but problematic relationship, which also increases with technological developments, between radio and television broadcasting and intellectual property law constituted by a group of rules aimed at determining and protecting rights for intellectual and artistic works and regulating relations between right holders and those who want to benefit from these works.*

*The thesis analyses this relationship by examining the peculiar situation of these two fields on the basis of globalization with the social, economic, legal consequences.*

*In the first chapter, “globalization” and its effects on the intellectual property rights are examined and the evaluation of intellectual property rights, in view of the economic powers and systems is laid down. The power of developed countries in moulding international intellectual property legislation is highlighted.*

*In the second chapter, the relationship between broadcasting and intellectual property rights and the influences of the developments on broadcasting to intellectual property rights in Turkey are explained.*

*In the third chapter the provisions on intellectual property rights regarding broadcasting in Turkey is denoted and the actual problems between the rights of the right holders and broadcasting organizations are expressed by evaluating the public interest on the works. In this chapter international agreements relating*

*intellectual property rules in broadcasting are also mentioned to analyze the problem better.*

*In the chapter of general review and conclusion, the analysis about the impacts of globalization on intellectual property and broadcasting are determined and the suggestions about the problem of the implementation of intellectual property rules concerning broadcasts in Turkey are laid down.*

## KAYNAKÇA

- Akarcalı, S., (1997), **Türkiye’de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyon’a Geçiş**, Ankara, Punto Matbaacılık
- Aksoy, M., (1960), **Partizan Radyo ve DP**, Ankara, Forum Yayınları
- Alemdar,K., Erdoğan,İ., (1997), **Başlangıcından Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları**, Ankara, My Yayınları.
- Alikhan, S., (1993), **Intellectual Property Rights: The Paris Convention and Developing Countries**. Journal of Scientific and Industrial Research.
- Avşar,B.Z., Öngören,G., (2003), **Radyo ve Televizyon Hukuku**. Ankara, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayınları.
- Awuku, E. O., (1994), **How Do the Result of the Uruguay Round Affect the North-South Trade?** Journal of World Trade.
- Aziz, A.,(1981), **Radyo ve Televizyona Giriş**. 2. Basım. Ankara: AÜ SBF Yay.
- Aziz, A., (1999), **Türkiye’de Televizyon Yayınlarının 30 Yılı**. 1.Basım. Ankara, TRT Eğitim Dairesi Başkanlığı.
- Başaran, F., (2004), **İnternet:Yönelimler, Olasılıklar**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Bayram A. G.,(2005), **Medya Piyasalarında Hukuki Düzenlemeler ve Rekabet Hukuku** Uygulamaları (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara, Rekabet Kurulu.
- Bettig, R. V., (1996), **Copyrighting Culture: The Political Economy of Intellectual Property**. Colorada: Westview Press.

- Beşiroğlu, A., (2004) **Düşünce Ürünleri Üzerinde Haklar**. 3.Bası. İstanbul Beta Yayınları .
- Beşiroğlu, A., (2006) **Fikir Hukuku Dersleri** 4. Bası. İstanbul Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Boratav, K., (1988) **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**. İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Bronckers, M., (1994), **The Impact of TRIPS: Intellectual Property Protection in Developing Countries**, Common Market Law Review. 31 (6).
- Çaplı, B., ve Dündar,C., (1995), **80'den 2000'lere Televizyon**. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-Yüzyıl Biterken. C. 15.
- Çaplı, B., (2001), **Televizyon ve Siyasal Sistem**. 2.Baskı. Ankara, İmge Kitabevi Yayınları,
- Çaplı, B.,(2002). **Medya ve Etik**. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Drahos, P., (1997), **Thinking Strategically About Intellectual Property Rights". Telecommunications Policy**. 21 (3).
- Drahos, P., ve Braithwaite,J.,. (2002),. **Information Feudalism: Who Owns the Knowledge Economy?** New York, The New Press.
- Doğan, T., (2003), **Türkiye'de Gazetecilik**, İstanbul, ÇGD Yay,
- Doane, M. L., (1994), **TRIPS and International Intellectual Property Protection in an Age of Advancing Technology**. The American University Journal of International Law & Policy 9..
- Drucker, P. F., (2000), **Gelecek İçin Yönetim: 1990'lar ve Sonrası**. Çev., Fikret Üçcan. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Edwards, G., (2004). **Habermas and Social Movements: What's 'New'?** The Editorial Board of the Sociological Review..
- Giddens A., (1994), **Modernliğin Sonuçları** (Çev; E. Kuşdil), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Gülizar, J., (1985), **Türkiye Radyoları**. Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi. Cilt 10. İstanbul: İletişim.
- Habermas, J., (2002), **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, (Çeviren:Medeni Beyaztaş), İstanbul, Bakış Yayınları.
- Halbert, D., (2005), **Globalised Resistance to Intellectual Property**, <http://globalisation.icaap.org/content/>
- Hettinger, E., (1989), **Justifying Intellectual Property**. Philosophy and Public Affairs
- Hill, E., (1990), . **U.S. Addresses Contentious Issues in Negotiations on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights**. Business America (November 19): 18-19.
- Hirş, E., (1948), **Fikri ve Sınai Haklar** 1948 A.Ü.H:F. Kütüphanesi Kitap no:22409.
- Humphreys, P. J. (1996), **Mass Media and Media Policy in Western Europe**, First Edition, Manchester University Press, Manchester
- Kabiraj, Tarun (1994), **Intellectual Property Rights, TRIPs and Techonology Transfer**. Economic and Political Weekly. 29 (47).
- Kaya, R., (2006), **Türkiye'de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi Ve İdeoloji Gereksinimi**, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/akaya.htm>
- Kejanlıoğlu, D.B., (2004); **Türkiye'de Medyanın Dönüşümü**. 1.Baskı, Ankara İmge Kitabevi Yayınları.

- Keyder, Ç.,(1989), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**. (Çev., Sabri Tekay),. İstanbul, İletişim Yay..
- Kocabaşoğlu, U.,(1980), **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri**, Ankara: AÜ SBF Yay..
- Kocabaşoğlu, U., (1985), **Radyo**. Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi. Cilt 10. İstanbul: İletişim Yayın.
- Kumar, P., (1993),. **Uruguay Round of Trade Negotiations: An Assessment and Overview**. Economic and Political Weekly (December 4) 28:
- Mutlu, E., (2005), **Kitle İletişim Kuramları** 1.Baskı,İstanbul, Ütopya Yayınevi.
- Mutlu,E./ Çaplı,B./ Kejanlıoğlu,/ D.B./Çelenk,S./Adaklı,G.,/Pekman,C.,/ Talimciler, A., (2001), **Medya Politikaları**, 1.Baskı Ankara, İmge Kitapevi.
- Özdek, E.Y., (1999), **Globalizmin İdeolojik Hegemonyası** Amme İdaresi Dergisi:32(3).
- Pekman, C., (1994), **Avrupa Standartları ve Radyo-TV Kanunu**. Ayna. Yıl 1, no.3-4, Yaz-Güz.
- Taylor P.J., ve Flint, C., (2000), **Political Geography: World-economy, Nation-state and Locality**, London: Prentice Hall, 4. Baskı.
- Rapp, R.T.,. ve Richard P. R., (1990), **Benefits and Costs of Intellectual Property Protection in Developing Countries**, Journal of World Trade. 24(5).
- Sarmaşık, J., (2000), **Türkiye'de Radyo ve Televizyon Düzeni**., 1.Baskı, İstanbul, Maltepe Üniversitesi Yayınları
- Sell, S., (1998), **Power and Ideas: North-South Politics of Intellectual Property and Antitrust**. Albany: State University of New York Press.

Stewart, A.T.(1997), **Entelektüel Sermaye Kuruluşlarının Yeni Zenginliği** (Çev: Nurettin El Hüseyini), İstanbul, Kontent Yayınları

Turhan, A., (1998), **GATT ve Uruguay Round Müzakereleri Hakkında Not**, Ankara, DPT Yayınları.

TRT, (2005) **Radyo-Televizyon Yayınlarında ve Kamuya Açık Alanlarda Eserlerden Yararlanma ve Telif Hakları Zirvesi**, Ankara.

Ungerer, H. (2000), **Access Issues Under EU Regulation and Anti-Trust Law – The Case of Telecommunications and Internet Markets**, International Journal of Communications Law and Policy, Issue 5, Summer 2000,

Yüksel, M., (2001), **Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye**. Ankara, Siyasal Kitabevi.

Yüksel, M., (2004) , **Küreselleşme Sürecinde Fikri Mülkiyet Haklarına Sosyolojik ve Felsefi Açından Genel Bir Bakış**, Hukuk ve Adalet, Sonbahar.

Yüksel, M.,(2006) ,**Günümüzde Fikri Mülkiyet Hakları ve Az Gelişmiş Ülkeler**  
[www.hukukrehberi.net/makaleler/guncelgoster.asp?id=30](http://www.hukukrehberi.net/makaleler/guncelgoster.asp?id=30)

## **HUKUKİ METİNLER**

TC Anayasası (1982)

TC Anayasası 133. md. değişikliği (1993)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun,

2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (1983)

2813 sayılı Telsiz Kanunu (1983)

3517 sayılı Radyo ve Televizyon Verici İstasyonlarının Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü Tarafından Kurulması ve İşletilmesi Hakkında Kanun (1989)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

3915 sayılı Kanunla onaylanan Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi (1993)

WIPO İcralar ve Fonogramlar Antlaşması

Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması (TRIPS)

11 Mayıs 1994 tarihli, “Sınırötesi Uydu Yayıncılığı Çerçevesinde Fikir Hakları ile Komşu Haklardan Doğan Sorunlara İlişkin Avrupa Sözleşmesi

Televizyon Yayınlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi

1886 tarihli “Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi

İcracı Yorumcu Sanatçılar, Plak Yapımcıları ve Yayın Kuruluşları Hakkında Roma Sözleşmesi

Yönetmelikler ve Tebliğler. Ankara: RTÜK, 1996.

Rekabet Kurulu Kararı:Dosya Sayısı: D2/2/B.E.-02/2 (Önarastırma),Karar Sayısı: 02-27/29018, Karar Tarihi: 07.05.2002 Raporu, İstanbul 2006

Anayasa Mahkemesi'nin 12/06/2006 tarih ve E.2002/97, K.2002/9 sayılı Kararı

1/95 sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı



## **RAPOR VE BİLDİRİLER**

AB İlerleme Raporu 2006

T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 9. Kalkınma Planı Fikri Mülkiyet Hakları Özel İhtisas Komisyonu Raporu Ankara, Mart 2006

T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 8.Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu Ankara, 2000

T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu Ankara, 2005

Uluslararası Fikri Mülkiyet Hakları Birliği (IIPA) Özel 301 Türkiye Raporu 2006

T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Fikri Mülkiyet Hakları Özel İhtisas Komisyonu Raporu

İstanbul Bilgi Üniversitesi Bilişim Teknolojisi Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (Sayısal Haklar Yönetimi)Raporu, İstanbul 2006

Bildiri; “Dijitallesen Dünyada Fikri Mülkiyet Haklarının (Fmh) Ülkeler Açısından Küresel Rekabet Avantajı Oluşturmadaki Yeri”. 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi, 25 - 26 Kasım 2004, Eskisehir

Bildiri; Helvacıoğlu, Eraslan, Bulut, 2004;2 “Dijitallesen Dünyada Fikri Mülkiyet Haklarının (Fmh) Ülkeler Açısından Küresel Rekabet Avantajı Oluşturmadaki Yeri”. 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi, 25 - 26 Kasım 2004, Eskisehir

Bildiri;”Radyo Televizyon Yayınlarında Telif Hakları İle İlgili Konulara Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun Bakışı” M.Yaşar Sevük-Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uzman Denetçi

Bildiri;”Radyo-Televizyon Yayıncılığı ve Fikri Haklar” Doç.Dr.Mustafa Fadıl Yıldırım-Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fak. Öğretim Üyesi.

Bildiri; “Avrupa Birliği Hukukunda Telif Hakkı Meslek Birlikleri” Doruk Utku-  
Bilkent Hukuk Fakóltesi Araştırma.

Bildiri; Kamuya Açık Yerlerden ve Radyo-Televizyon Yayınlarında Fikir  
Ürünlerinin Kullanımının Düzenlenmesi Problemi Av.Fahrettin Kayhan  
Ankara Barosu Yönetim Kurulu Üyesi.

Bildiri;”Telif Hakları Kapsamında Radyo-Televizyon Yayıncılığı” Mehmet Mete,  
TRT Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanı

## **İNTERNET SİTELERİ**

[www.kulturturizm.gov.tr](http://www.kulturturizm.gov.tr)

[www.tbmm.gov.tr](http://www.tbmm.gov.tr)

[www.rtuk.org.tr](http://www.rtuk.org.tr)

[www.dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr)

[www.trt.net.tr](http://www.trt.net.tr)

[www.mesam.org.tr](http://www.mesam.org.tr)

[www.ilesam.org.tr](http://www.ilesam.org.tr)

[www.ratem.org.tr](http://www.ratem.org.tr)

[www.mu-yap.org.tr](http://www.mu-yap.org.tr)

[www.bsa.org/turkey](http://www.bsa.org/turkey)

[http://bthukuku.bilgi.edu.tr/pages/top\\_03\\_6.asp?id=0&r=1%2F8%2F2006+6%3A00%3A17+PM&lid=tr](http://bthukuku.bilgi.edu.tr/pages/top_03_6.asp?id=0&r=1%2F8%2F2006+6%3A00%3A17+PM&lid=tr)

[www.un.org/](http://www.un.org/)

[www.unesco.org](http://www.unesco.org)

[www.wto.org](http://www.wto.org)

[www.wipo.org](http://www.wipo.org)

[www.obs.coe.int](http://www.obs.coe.int)

[www.hukukrehberi.net/makaleler/guncelgoster.asp?id=30](http://www.hukukrehberi.net/makaleler/guncelgoster.asp?id=30)

[www.yasamdersleri.com](http://www.yasamdersleri.com)

[www.dorduncukuvvetmedya.com/](http://www.dorduncukuvvetmedya.com/)

<http://globalisation.icaap.org/content/>

[http://www.ustr.gov/Trade\\_Development/Preference\\_Programs/GSP/Section\\_Index.html](http://www.ustr.gov/Trade_Development/Preference_Programs/GSP/Section_Index.html)